

BETEKINTŐ

2018/1. szám

TARTALOMJEGYZÉK

Papp István - Krahulcsán Zsolt - Petrás Éva - Pócs Nándor: Köszöntő

Ehrenberger Róbert: A BM III/V. Csoportfőnökség szervezettörténete 1971-1990 között

Bandi István: Szoboszlay Aladár és társainak "56-os pere"

Jobst Ágnes: Magyarország-kép 1968-ban: a Stasi-országértékelő jelentése

Papp István: Antal István feljegyzése a népi írókról

Krahulcsán Zsolt: Egy sikertelen beszerzési kísérlet anatómiája

Pócs Nándor: Palotaellenállás

Szelke László: Gresham a nácik ellen. Az ellenzék, az embermentés és az ellenállás hálózatai. Jaffa Kiadó, Budapest, 2016.

Mészáros Dániel: Megjegyzések a jelentéshez

Horváth Sándor: Feljelentés. egy ügynök mindennapjai. Libri Kiadó, Budapest, 2017.

Kedves Olvasóink!

A 2007 óta létező Betekintő folyóirat megújult szerkesztőséggel lép ama virtuális térbe, amelyben eddig is működött. 2017. december 1-jével lapunk felelős kiadója, az Állambiztonsági Szolgálatok Történelmi Levéltárának főigazgatója, Cseh Gergő Bendegúz Papp Istvánt bízta meg a főszerkesztői feladatok ellátásával. A szerkesztőség összetétele is változott: Kraahulcsán Zsolt mellett Petrás Éva és Pócs Nándor látja el a sokrétű munkát. A régi-új csapat dolgozik a folyóirat honlapjának megújításán, az évi két tematikus szám összeállításán, illetve a folyóirat jelleg erősítésén.

Idei második számunkat az 1968-as év köré szervezzük, míg a negyedik számban a sztálinizmus fogalmát igyekszünk körbe járni, magyar és külföldi kollégák írásaival. Terveink szerint az év második felében már külsőleg és belsőleg is felfrissített honlapunk várja az érdeklődőket, s jövőre tördelt, folyóirat formátumban szeretnék még inkább vonzóvá tenni lapunkat. A folyamat végállomása pedig a néhány tíz példányban kinyomtatott Betekintő lesz. Ezzel is szeretnénk növelni a lap ismertségét, de természetesen az online változat marad az elsődleges.

Kérjük Önöket, hogy észrevételeikkel, megjegyzéseikkel, kritikáikkal, amelyeket szívesen továbbítunk a szerzők felé, bátran keressenek minket a betekinto@abtl.hu címen.

Budapest, 2018. március 6.

Papp István főszerkesztő, Kraahulcsán Zsolt, Petrás Éva, Pócs Nándor szerkesztők

Ehrenberger Róbert
A BM III/V. Csoportfőnökség szervezettörténete 1971–1990 között

A Belügyminisztérium (BM) – ezen belül az állambiztonsági szervek¹ – 1971. évi átszervezésének előzményét a Magyar Szocialista Munkáspárt Központi Bizottságának (MSZMP KB) 1969. november 28-i és az MSZMP KB Politikai Bizottságának 1970. október 20-i határozatai² jelentették. Az állampárt legfőbb vezető szervei ezeken az üléseken foglalkoztak a fegyveres erők és testületek (közelebbről a Magyar Néphadsereg, a Belügyminisztérium, a polgári védelem központi és területi szervei, a Munkásőrség) működésével, létszámviszonyaival, a foglalkoztatottak illetményének problematikájával, az egyes állománykategóriákkal és a vezetés hatékonyságának fokozásához szükséges intézkedésekkel. Az elfogadott párthatározatok az akkori közjogi-közhatalmi viszonyok között kijelölték a politikai és adminisztratív cselekvés irányát, és az ennek nyomán született jogszabályokhoz minden érintettnek – így az állambiztonság rendszerének is – feltétlenül igazodnia kellett.

Nem meglepő tehát, hogy 1970 decemberében a Belügyminisztériumban megkezdődött az állampárt döntéseit a gyakorlatban is megvalósító előkészítő munka. Megalakultak a konkrét intézkedéseket kidolgozó bizottságok és szakbizottságok,³ amelyek – közösen a BM Kollégiumával mint legfőbb miniszteri tanácsadó testülettel – 1971 áprilisára letették javasolataikat a belügyminiszter asztalára a szükséges átszervezéseket illetően. Az alapvető cél az volt, hogy az állambiztonsági, a bűnügyi, a rendészeti és az igazgatási ágazatokban eredményesebb legyen a vezetői munka, felszámolják a hatásköri párhuzamosságokat, egyértelművé tegyék, hogy melyik szervnek pontosan mik is a feladatai (vagyis egy meghatározott feladatkörrel lehetőség szerint csak egy szerv foglalkozzon). Fontos humánpolitikai szempont volt az is, hogy javuljanak a személyi állomány foglalkoztatásának feltételei, vonzóbbá válják a belügyi pálya anyagilag és erkölcsileg is.⁴

Több hónapos előkészítés és egyeztetés után, a fegyveres szervek és testületek felettes kormányzati döntéshozó szervének számító Honvédelmi Bizottság határozata alapján, 1971. június 18-án a belügyminiszter kiadta a 08. számú parancsát a Belügyminisztérium átszervezésének részleteiről.⁵ Ez a norma 1971. július 1-jei hatállyal – többek között – a következő változtatásokat rendelte el:⁶

- az állambiztonsági és bűnügyi operatív feladatok, valamint a rendészeti igazgatási feladatok ellátásához szükséges technikai és műszaki eszközök tervezése, kutatás-fejlesztése, beszerzése és elosztása központi szerveként összbülgügyi szinten megalakult a BM Műszaki Fejlesztési Csoportfőnökség.⁷ Közvetlen előjárója a belügyminiszter pénzügyi-technikai-anyagi helyettese, vagyis a BM I. Főcsoportfőnöke lett, így az új csoportfőnökség az I. Főcsoportfőnökség keretein belül jött létre. Fedőszáma BM I/III. Csoportfőnökség lett. Létrejöttével egyidejűleg – mivel feladataikat az új szerv átvette – megszűnt a korábbi BM II/2. (tervezési és fejlesztési) Osztály, a BM III/V-5. (híradástechnikai) Osztály, a BM III/V-8. (nemzetközi és „VCS” vezetékes híradástechnikai) Osztály,⁸ valamint a BM III/V-6. (műszaki fejlesztési) Osztály;
- a belügyi szervek munkájának ellenőrzésére, valamint a sokféle szakterületen keletkezett adatok, információk (gépi) összegyűjtésére és funkcionális vezetői értékelésére, a vezetés segítésére megalakult a BM Információ-feldolgozó és Felügyeleti Csoportfőnökség. Előjárója közvetlenül a belügyminiszter lett (ez is jelzi azt a kiemelkedő központi szerepet, amit létrehozói szántak neki). Az új csoportfőnökség a következő korábbi szerveket olvasztotta magába: BM Ellenőrzési

Csoportfőnökség, BM III/4. Osztály, BM Nemzetközi Kapcsolatok Osztálya
Tájékoztató Alosztálya, BM II/I-5. Osztály Bűnügyi Értékelő Statisztikai Alosztálya,
valamint a BM III/V-4. Osztály Gépi Adatfeldolgozó Alosztálya.

Rendkívül fontos szervezeti és funkcionális változásként értékelhetjük azt a tény is, hogy a fentiekkel közel egy időben a rövidhullámú rádióelhárításért és diplomáciai rádiós lefigyelésért felelős BM III/V-3. Osztály ebben a formájában megszűnt, feladatait – beleértve a szovjet blokk állambiztonsági szerveivel folytatott nemzetközi együttműködést is – a BM állambiztonsági főcsoportfőnök közvetlen alárendeltségében megszervezett önálló BM III/5. (Rádióelhárítási) Osztály vitte tovább.⁹ Ezen új osztály pontos megalakulásának időpontjára a rendelkezésre álló források tükrében csak következtetni tudunk. Annyi bizonyos, hogy a többi szervezeti változást elrendelő említett 08. számú belügyminiszteri parancs nem szól a rádióelhárításért felelős új osztály megalakulásáról, csupán felsorolja azt a III. főcsoportfőnök alárendeltségébe tartozó szervek között. Ugyanakkor az új III/5. Osztály első vezetőjének kinevezéséről szóló intézkedés¹⁰ – a dátumot illetően – némileg ellentmondásos: eredetileg (géppel szedve) az osztályvezetői beosztás létrejöttének naptári napjaként 1971. július 1. szerepelt az okmányon (így az időben egybeesne a többi változással), amit azonban utólag egy arra illetékes – nyilván alapos okkal – kijavított 1971. június 1-jére. A fenti két információ összevetése és értékelése alapján nagyon valószínűnek tűnik tehát, hogy az önálló főcsoportfőnökségi osztályként funkcionáló rádióelhárítási állambiztonsági szerv 1971. június 1-jén kezdte meg hivatalosan a működését – hiszen ha egyébként ennek ellentmondó norma nem született (vagy legalábbis nem ismerünk ilyet), és volt kinevezett osztályvezető, akkor azzal együtt osztálynak is lennie kellett.

Az 1971-ben lezajlott szervezeti változások összegzéseként elmondhatjuk, hogy részben a nem kizárólag állambiztonsági feladatokat ellátó szervek minisztériumi szintű centralizációjával, részben pedig a nem tisztán operatív technikai feladatkörök leválasztásával a BM III/V. Csoportfőnökség jelentős átalakuláson ment keresztül ebben az évben. Funkcióját, hatásköreit, valamint a belügyi igazgatásban és az állambiztonsági szervezetben betöltött szerepét tekintve erőteljes profiltisztításon esett át annak érdekében, hogy ténylegesen azzá váljon, ami már létrejöttékor is fő rendeltetése volt: az állambiztonsági operatív technika felelőssévé, egyben a többi állambiztonsági központi szerv munkáját segítő segédoperatív szervvé.

A BM III/V. Csoportfőnökség 1971-ben jóváhagyott állománytáblázata,¹¹ valamint az 1972-ben kiadott ügyrendje¹² alapján – az előbbieken részletezett átalakulás főbb következményeinek összefoglalásaként – a csoportfőnökség szervei 1972-ben a következők voltak:

- III/V-1. Osztály – feladata az operatív szervek kérései alapján az operatív technikai rendszabályok beépítése, azok kiemelése, valamint az ezzel összefüggő fotótechnika üzemeltetése és biztosítása;
- III/V-2. Osztály – feladata az operatív technikai vegyi, valamint fotótechnikai kutatások és fejlesztések folytatása, a nyomdatechnikai igények és elemzések biztosítása, az okmányutánzási feladatok ellátása, az operatív munkához szükséges fedőigazolványok készítése, valamint a hazai biztonsági okmányok védelme;
- III/V-3. Osztály – feladata volt az operatív technikai eszközök javítása, karbantartása és üzemeltetése;
- III/V-A. Alosztály – feladata volt az állambiztonsági szerveknél alkalmazott operatív-technikai eszközök üzemeltetésével kapcsolatos műszaki tapasztalatok értékelése, az ilyen

Betekintő 2018/1.

eszközökkel szemben támasztott operatív és műszaki követelmények kidolgozása, az operatív szervek eszközellátottságának rendszeres ellenőrzése;

- III/V-B. Alosztály – hatáskörébe tartozott a pénzügyi, költségvetési, tervezési és gazdálkodási feladatok ellátása az egész csoportfőnökségre nézve (beleértve az import beszerzéseket is);¹³
- Önálló Írásszakértői Csoport;
- Csoportfőnökség Titkársága;
- szakmai irányítás szempontjából alárendeltségébe tartoztak a budapesti és a megyei rendőr-főkapitányságok állambiztonsági szerveinek III/V. csoportjai.

A kiterjedt csoportfőnökségi szervezetet jelentő hatvanas évek vége és a lényegesen kisebb hivatali apparátussal jellemezhető hetvenes évek eleje közti fő különbségeket az alábbi táblázat szemlélteti:

1. sz. táblázat

A BM III/V. Csoportfőnökség központi osztályai és önálló alosztályai (fő profiljukkal)

<i>Fedőszám / Év</i>	1968	1972
III/V-1. Osztály	operatív technikai rendszabályok	operatív technikai rendszabályok
III/V-2. Osztály	vegyi és okmánytechnika	vegyi és okmánytechnika
III/V-3. Osztály	rádióelhárítás	operatív technika javítása, karbantartása és üzemeltetése
III/V-4. Osztály	rejtjelezés, rejtjelfejtés és gépi adatfeldolgozás	megszűnt
III/V-5. Osztály	nyílt híradás, híradástechnika	megszűnt
III/V-6. Osztály	műszaki fejlesztés	megszűnt
III/V-7. Osztály	terv- és pénzügyek, anyaggazdálkodás	megszűnt
III/V-8. Osztály	nemzetközi kormányzati összeköttetés és „VCS” vezetékes híradástechnika	megszűnt
III/V-A. Alosztály	műszaki biztonsági elhárítás	értékelés, elemzés, ellenőrzés
III/V-B. Alosztály	Országos Rejtjelközpont	gazdálkodás, tervezés, pénzügy

Betekintő 2018/1.

A fenti táblázatból kiolvasható legfontosabb szervezettörténeti változásokat az alábbiak szerint foglalhatjuk össze:

- az átalakítás eredményeként egy, a korábbiaknál jóval tisztább feladat- és hatáskörű operatív technikai csoportfőnökség jött létre;
- az 1968-as III/V-3. Osztály feladatai az új BM III/5. Osztályra szálltak át;
- az 1968-as III/V-4. Osztály szerepét – a gépi adatfeldolgozás terén – a BM Információfeldolgozó és Felügyeleti Csoportfőnökség vette át;
- az 1968-as III/V-5., III/V-6. és III/V-8. osztályok funkcionális jogutódjának a BM Műszaki Fejlesztési Csoportfőnökség (BM I/III. Csoportfőnökség) tekinthető;
- az 1968-as III/V-7. Osztály feladatait részben a BM Műszaki Fejlesztési Csoportfőnökség (BM I/III. Csoportfőnökség), részben pedig a III/V. csoportfőnök közvetlen alárendeltségében működő III/V-B. Alosztály vitte tovább;
- az 1968-as III/V-B. Alosztály¹⁴ funkcióinak folytatására – a továbbiakban ellátva az Országos Rejtjelközpont feladatait – a politikai és gazdasági hírszerzés szervezetén belül 1971-ben egy új osztályt hoztak létre, BM III/I-13. Osztály néven¹⁵ (ezeket a feladatokat tehát a BM III/I. Csoportfőnökség vette át).¹⁶

Fontos körülményként írható le továbbá, hogy a III/V-2. Osztályon belül működő, az előzők során már említett, sajátos hatáskörű okmányszakértői csoportból kivált egy még speciálisabb feladatú írásszakértői csoport,¹⁷ és önálló alegységként kezdte meg működését a csoportfőnök-helyettes¹⁸ közvetlen alárendeltségében. Funkcióit tekintve alapvető rendeltetése az igazságügyi írásszakértői tevékenység lett az egyes, írásos úton megvalósult – főként izgatásos – államellenes cselekmények felderítésének mind a vizsgálati, mind pedig a büntetőeljárások bírósági szakaszában (ebből a szempontból tehát össz-állambiztonsági jelentőségű szervnek volt tekinthető).

Ami a kialakult új létszámviszonyokat illeti, a következők kiemelése szükséges: az osztályok számának jelentős csökkenésével, valamint a két legtöbb embert igénylő feladatkör – a rádióelhárítás és a híradástechnika – kiszervezésével a BM III/V. Csoportfőnökség összlétszáma az átszervezést közvetlenül megelőző 964 főről 209-re esett vissza (ebből katonai rendfokozatot 186 fő viselt, kinevezett polgári alkalmazott pedig 23 fő volt). Ezt az arányt alig árnyalja az 1. Osztály „SZT” állományában foglalkoztatottak 17 fős köre. A feladatokban és a létszámokban tetten érhető csökkentés tehát jelentős mértékű volt.¹⁹ Mindezt tekintsük át részleteiben is:²⁰

- 1. Osztály: benne 2 alosztály, 2 önálló csoport²¹ (össz. 54 fővel és 17 fős „SZT”-állománnyal);
- 2. Osztály: benne 2 alosztály, 1 önálló csoport²² (össz. 83 fővel);
- 3. Osztály: benne 2 alosztály²³ (össz. 36 fővel);
- „A” Önálló Alosztály: 5 fővel (mérnökök);
- „B” Önálló Alosztály: 10 fővel;
- Önálló Írásszakértői Csoport: 8 fővel (köztük nyelvészek és pszichológusok is).²⁴

A csoportfőnök és a csoportfőnök-helyettes adminisztratív vezetői, irányító munkáját egy 11 fős Titkárság segítette.

Az 1971–1972-ben kialakult, fent ismertetett szervezet mintegy öt-hat éven át lényegében változatlan formában állt fenn, tehát az addigiakhoz képest tartósan volt tekinthető. Arról nincsenek levéltári iratokkal alátámasztható adataim, hogy ez a viszonylagos változatlanág miért pont ennyi ideig létezett, és majdani módosulását milyen konkrét okok indukálták. Az mindenesetre tényként kijelenthető, hogy 1977 kora nyarán a „technikai ellátó szervek

Betekintő 2018/1.

működési, hovatartozási rendje új kereteket kapott”,²⁵ aminek révén bizonyos vonatkozásokban – az osztályok ismételten megnövelt számát és egyes feladatköröket tekintve – visszaállt a korábbi, vagyis az 1967–1971 között érvényes hivatali struktúra. Ennek részleteit és főbb jellemzőit – az 1977. május 30-án jóváhagyott új csoportfőnökségi állománytábla²⁶ alapján – a következőkben foglalhatjuk össze: a csoportfőnökségen ettől kezdve 6 osztály és 2 önálló alosztály működött, ezek munkájának koordinálása, a csoportfőnök vezetői tevékenységének adminisztratív támogatása a továbbiakban is a Törzs és a 8 fős Titkárság feladata lett. A Törzs állományában ezúttal 2 csoportfőnök-helyettesi beosztást is rendszeresítettek.

A főbb szervezeti egységek profilját a következő táblázatból követhetjük nyomon:

2. sz. táblázat

A BM III/V. Csoportfőnökség központi osztályai és önálló alosztályai 1977-ben (fő profiljukkal)

III/V-1. Osztály	operatív technikai rendszabályok beépítése, kiemelése, fotótechnikai eszközök biztosítása
III/V-2. Osztály	operatív célú vegyi és nyomdatechnikai kutatások folytatása, biztonsági okmányok védelme
III/V-3. Osztály	az operatív technikai eszközök javítása, karbantartása, üzemeltetése
III/V-4. Osztály	elektronikai és finommechanikai eszközök ipari kutatás-fejlesztése és gyártása
III/V-5. Osztály	a párt- és kormányvezetés titkosított híradó összeköttetésének biztosítása („VCS” vonalak)
III/V-6. Osztály	penzügyek, költségvetési tervezés, anyaggazdálkodás
III/V-A. Alosztály	műszaki tervezés és koordinálás
III/V-B. Alosztály	írasszakértői tevékenység és fedőigazolványok készítése

A táblázat alapján szembeűnő, hogy az 1971-ben kiszervezett feladatkörök közül mintegy „visszatért” a csoportfőnökség keretei közé az operatív-technikai eszközök műszaki kutatás-fejlesztése (ennek a területnek új gazdája a 4. Osztály lett), valamint a legfőbb párt- és állami vezetők közötti titkos hírközlési hálózatok működtetése (beleértve a nemzetközi „VCS” vonalak fenntartását is), ezt a területet az 5. Osztály kapta meg. Fontos továbbá, hogy 1977-ben a csoportfőnökségi szintű pénzügyek, a költségvetési tervezés és anyaggazdálkodás ismét osztályszinten kapott reszortfelelőst (a korábbi években ezt önálló alosztály intézte), míg az 1972-ben már biztosan létezett önálló írasszakértői csoport – jelezve egyre fokozódó jelentőségét – magasabb hivatali szinten, alosztályként működhetett tovább.²⁷ Az állandóságot

az első három osztály változatlan feladat- és hatásköre jelenítette meg az új rendben. Az új alosztály- és létszámviszonyok az alábbiak szerint alakultak:

- 1. Osztály: benne 2 alosztály, 2 önálló csoport²⁸ (össz.: 55 fővel és 22 főnyi „SZT-állománnyal”²⁹);
- 2. Osztály: benne 2 alosztály, 1 önálló csoport³⁰ (össz.: 84 fővel);
- 3. Osztály: benne 2 alosztály³¹ (össz.: 38 fővel);
- 4. Osztály: benne 3 alosztály³² (össz.: 57 fővel);
- 5. Osztály: benne 2 alosztály³³ (össz.: 49 fővel);
- 6. Osztály: szervezetében nem szerveztek alosztályokat (15 fővel);
- „A” Önálló Alosztály: 10 fővel;
- „B” Önálló Alosztály: 11 fővel;
- Csoportfőnökség Titkársága (8 fővel).³⁴

A fentiek alapján könnyen kiszámítható, hogy az 1977. évi állománytáblában az ismertetett keretek betöltésére összesen 330 státust rendszeresítettek (ebből 286 volt katonai rendfokozatú, 44 pedig kinevezett polgári alkalmazotti). Az egyes beosztásokat áttekintve feltűnő a tisztek igen magas aránya (ezen belül is a főtiszték, vagyis az őrnagyok, az alezredek és az ezredek túlsúlya). A 286 katonai helyből 222 bizonyult tiszti (ebből 131 főtishti) helynek, ami a III/V. Csoportfőnökség központi szerveinél rendszeresített munkakörök magas szakmai követelményeire utal: csakis ezzel magyarázható ugyanis, hogy az egyes állománykategóriák területén „egészségesebb” arányokat célul kitűző – korábbiakban említett – párthatározatokat³⁵ itt „rugalmasan” alkalmazták. Ez azt jelentette, hogy az operatív technikai területen szinte minden érdemi beosztásban szükségesnek mutakozó magas szintű műszaki képzési követelményeket és elvárásokat a BM vezetése a főtishti és tiszti rendfokozatokkal, valamint a velük járó kiemelt illetményekkel honorálta. Ezzel kívánta elérni azt – és ez a szempont szintén szerepelt az MSZMP KB Politikai Bizottsága 1970. október 20-i határozatában –, hogy a civil szféra (a népgazdaság) által kínált, hazai viszonylatban kiemelkedő jövedelmi lehetőségek ellenére a hivatásos belügyi pálya vonzó alternatíva legyen a kvalifikált mérnökök számára.³⁶

A III/V. Csoportfőnökség egy évvel később, 1978-ban, új állománytáblázatot kapott,³⁷ ez azonban nem jelentett semmiféle érdemi változást sem a hierarchiában, sem az osztály- és alosztályszervezetben, sem pedig a létszámviszonyokban. Az új állománytábla kiadásának kizárólag az volt az oka és célja, hogy ebben az alapvető működési okmányban is feltüntessék, hogy az egyes rendszeresített beosztások betöltőinek milyen iskolázottsági, nyelvtudási és képzési követelményeknek kell megfelelniük. Ezzel kapcsolatban annyit mindenképpen érdemes megjegyezni, hogy ekkor már egyértelműen rögzítették: a különféle mérnöki beosztásokban dolgozóknak szakirányú műszaki egyetemi végzettséggel kell rendelkezniük.

Az előzőek során ismertetett csoportfőnökségi szervezeti struktúra funkcióit, feladat- és hatásköreit erősítette meg a belügyminiszter – a fentebb elmondottakkal megegyezően – az 1979. november 12-én kiadott 26. számú parancsával, ami a BM III. Főcsoportfőnökség ügyrendjéről szólt.³⁸ Ennek hatálybalépésével az állománytáblába foglalt rend normatív működési szabállyá vált. A működés során alkalmazott operatív eszközökben és módszerekben voltak ugyan kisebb-nagyobb változások, valamint a változó műszaki és operatív kihívásoknak megfelelni kívánó új szabályozók is napvilágot láttak,³⁹ a szervezeti keret azonban változatlan maradt egészen a nyolcvanas évek elejéig.

1981-ben a Honvédelmi Bizottság határozatot hozott az ún. „Hírközpont-II” szervezet és a „K-600”-as hírendszert fejlesztéséről. E két fedőnév alatt működtették az MSZMP felső vezetői és a fontosabb állami-népgazdasági vezetők kizárólagos használatára fenntartott nemzetközi és hazai titkosított hírhálózatot, valamint az azt kiszolgáló műszaki eszközállományt egy esetleges háborúra, illetve háborús vagy rendkívüli állapotra számítva.⁴⁰ Az előirányzat szerint erre a fejlesztési célra 140 millió forintot különített el a Minisztertanács az 1985 végéig terjedő időszakban. A fejlesztés keretében bő négy év alatt 5 békeidőben és 9 rendkívüli időszak idején üzemelő „Hírközpont-II” állomást kellett létesíteni, amelyek tervezése és építése, illetve folyamatos üzemeltetése túlnyomó részben a BM III/V-5. Osztály feladata lett.⁴¹ Mivel az osztály addigi szerepe a már meglévő titkosított híradó csatornák fenntartása és biztosítása volt, nyilvánvalóvá vált, hogy a megnövekedett feladatok az állomány lényeges bővítését, továbbá a rendelkezésre álló források átcsoportosítását igénylik. Ennek megfelelően 1981. december elején⁴² módosult a nemzetközi és „VCS” vezetékes híradástechnikai osztály szervezete és létszáma: az addigi két alosztály helyére lépve létrejött a fejlesztő és objektumfenntartó alosztály, az üzemviteli alosztály, valamint az önálló forgalmi és anyagi csoport. Az osztály létszáma ugyanakkor 6 új hivatásos és 8 új kinevezett polgári alkalmazotti státussal emelkedett (az addigi 49 főről 63 főre). Ezzel egyidejűleg jóváhagyták és kiadták a BM III/V-5. Osztály módosított állománytábláját is.⁴³

A fenti feladatbővülés természetesen érintette a megyei állambiztonsági szervek működését is, különösen a késői Kádár-korszak talán legjelentősebb gazdasági beruházása, a paksi atomerőmű operatív védelméért felelős Tolna megyei rendőr-főkapitányságon. A már korábban jóváhagyott terveknek megfelelően az erőműben és Szekszárdon (a rendőrség épületében) új, titkos „Hírközpont-II” objektumokat helyeztek üzembe, melyeknek működtetéséért a 17 fővel megemelt létszámú megyei III/V. csoport „SZT”-állománya volt felelős (köztük mérnökök, üzemmérnökök és technikusok) – a BM III/V-5. Osztály szakirányítása és ellenőrzése mellett.⁴⁴

A hatékonyabb szervezeti működés iránti igény hamarosan ismét napirendre tűzte a változtatás gondolatát. Egy 1983-ban kelt javaslat tanúsága szerint⁴⁵ „*a csoportfőnökség jelenlegi szervezete alapjában véve biztosítja a feladatok megfelelő szintű teljesítését. A műszaki-technikai fejlődés felgyorsulása miatt azonban erősíteni szükséges az elektronikai kutató, a tervező, fejlesztő és kivitelező tevékenységet, javítani kell az országos technikai ellátási és gazdálkodási feladatok irányítását, meg kell szüntetni bizonyos párhuzamosságokat (...) és átfedéseket, az erők ésszerűbb elosztására, hatékonyabb szakirányításra és ellenőrzésre van szükség.*”⁴⁶ Mindezek érdekében e dokumentum összeállítói javasolták az operatív technikai rendszabályok létesítéséért és az operatív fotótechnikai eszközök biztosításáért felelős III/V-1. Osztály megerősítését a többi osztályokon hasonló profilú munkákat végző beosztottak átcsoportosításával. Ugyancsak belső átszervezéssel (a III/V-3. Osztály alosztályainak növelésével) vélték megoldani az ellátási feladatok hatékony teljesítése, valamint az eszközök központi szervizelése terén jelentkező gondokat. Szorgalmazták továbbá az elektronikai kutató-fejlesztő és gyártó 4. Osztályon speciálisan szakosodott új alosztályok létesítését, ezzel egyidejűleg a rejtett párt- és kormányhíradásért felelős szervezeti egységnél a – mint azt az előbbiekből láthattuk – kevéssel korábban létrehozott külön fejlesztési-szervezési alosztály megszüntetését. A javaslat szerint ez utóbbira azért lett volna szükség, mert „*a felső párt- és kormányvezetés titkosított nemzetközi és hazai hírendszert a következő öt éves tervekben jelentősen nem fejlesztik.*”⁴⁷ Felvetették azt is, hogy az állambiztonsági miniszterhelyettes közvetlen irányítása alatt működő önálló operatív rövidhullámú rádiószolgálati osztály⁴⁸ a III/V. Csoportfőnökség kereteibe emelve, annak egyik beosztott osztályaként hatékonyabban és célszerűbben tudná ellátni feladatait.

Betekintő 2018/1.

Láthatjuk tehát, hogy a szervezési és vezetési problémák adottak voltak a nyolcvanas években (is), ezek megoldása azonban némi késedelmet szenvedett, tekintve, hogy a fentebb vázolt javaslatok megvalósítását 1983 őszén – egyelőre ismeretlen okból – levették a napirendről.⁴⁹

A BM III. Főcsoportfőnökség és benne a III/V. Csoportfőnökség hivatali struktúrájának soron következő korrekciójára végül – hosszas előkészítés után – 1985. január 1-jei hatállyal került sor.⁵⁰ A változások már szerepeltek az 1984 végén kiadott állománytáblázatban,⁵¹ valamint hamarosan elkészült az új ügyrendek tervezete is.⁵² Ezek alapján az állambiztonság központi operatív technikai szerve az évtized közepétől a következő szervezeti egységekből állt: csoportfőnökségi Törzs (benne a csoportfőnök és két helyettese, valamint egy kiemelt személyügyi főelőadó); csoportfőnökségi Titkárság (a megszokott titkársági, adminisztratív feladatokkal); továbbá 7 osztály és 2 önálló alosztály. A továbbiak – a fő profilok, feladat- és hatáskörök – az alábbi táblázatból kiolvashatóak:

3. sz. táblázat

A BM III/V. Csoportfőnökség központi osztályai és önálló alosztályai 1985-től

III/V-1. Osztály	operatív technikai rendszabályok beépítése, kiemelése, valamint az ezekkel szembeni elhárítás; fotótechnikai eszközök biztosítása
III/V-2. Osztály	vegyi, nyomda- és okmánytechnikai kutatás-fejlesztés
III/V-3. Osztály	operatív technikai eszközellátás biztosítása, karbantartás, szervizelés; a lehallgató központ üzemeltetése
III/V-4. Osztály	operatív technikai, hírszerzési, rádióelhárítási, elektronikai és finommechanikai eszközök kutatás-fejlesztése és gyártása
III/V-5. Osztály	a párt- és kormányvezetés titkosított híradó-összeköttetésének biztosítása („VCS” vonalak)
III/V-6. Osztály	operatív rövidhullámú rádiószolgálat ellátása
III/V-7. Osztály	pénzügyek, költségvetési tervezés, anyaggazdálkodás
III/V-A. Alosztály	műszaki tervezés és koordinálás
III/V-B. Alosztály	írasszakértői tevékenység és fedőigazolványok készítése

Látható, hogy a korábbiakhoz képest a legfontosabb változást az jelentette, hogy a beosztott osztályok száma eggyel nőtt (a gazdálkodási terület, továbbá a költségvetési és pénzügyek intézésére megalakult a BM III/V-7. Osztály⁵³), míg az addig önálló BM III/6. Osztály⁵⁴ beosztott szervként, BM III/V-6. Osztály néven folytatta működését. A táblázatból ugyan nem tűnik ki, de az 1984 márciusában kelt vonatkozó előterjesztés alapján az 1985. január 1-jével hatályba lépett módosítások az alosztályokat is érintették.⁵⁵ Ennek értelmében az operatív

szervek részére nyújtott technikai ellátás színvonalának emelése érdekében a 3. Osztály keretén belül az addigi két alosztály mellé egy új, harmadik felállításáról is döntöttek – összhangban a már 1983-ban felmerült elképzeléssel: ez lett a tervező koordináló, ellátó alosztály. Feladatául kapta, hogy az igénylésre jogosult szervek számára országos szinten biztosítsa az operatív technikai eszközellátást. Ezt elősegítendő a BM III/V-1. Osztályból kiválva, átkerült szervezetébe az önálló operatív technikai raktár és gazdasági csoport.

A többek között az elektronikai eszközök kutatás-fejlesztéséért és gyártásáért is felelős 4. Osztályon pedig az addigi két érintett alosztály helyett – hasonló, de a szükségletekhez rugalmasabban illeszkedő feladatkörrel – két speciális, szakosított elektronikai fejlesztő alosztályt hoztak létre, ami szintén egybecsengett a két évvel korábban egyszer már napirendre került tervekkel. Fontos és a megyei szerveket érintő változás volt továbbá, hogy 1985 beköszöntével azokon a vidéki rendőr-főkapitányságokon is felállításra kerültek a III/V. csoportok, ahol eddig ilyen alegységek még nem működtek (nevezetesen Békés és Pest megyékben). A módosítások megtörténtével a BM III/V. Csoportfőnökségen belül rendszeresített személyi állomány létszáma 468 főre emelkedett (ebből 330 fő volt hivatásos, 138 fő pedig kinevezett polgári alkalmazott).⁵⁶ E számhoz – a teljesség kedvéért – még érdemes hozzáadnunk a korábbiakhoz képest kilenccel megnövelt, összesen 31 fős „SZT”-állományt. E ténynek azonban a pusztán számokon túl inkább abban rejlik az igazi jelentősége, hogy ezt a 31 státust már nem kizárólagosan az operatív technikai rendszabályok telepítéséért felelős BM III/V-1. Osztályhoz rendelték, hanem magasabb, csoportfőnökségi szinten rendszeresítették. Így a továbbiakban lehetővé vált, hogy a mindenkori BM III/V. csoportfőnök a gyakran változó operatív igényekhez rugalmasan alkalmazkodva – „a hosszadalmas és munkaigényes engedélyezési eljárás nélkül” – szabadon és gyorsan rendelkezhessek ezzel az állománnyal a csoportfőnökség profiljába tartozó valamennyi feladatkör teljes területén.⁵⁷

A felsorolt változások jól tükröződtek az 1987 végén kiadott csoportfőnökségi állománytáblázatban is.⁵⁸ Ez alapján az alosztály- és létszámviszonyok az alábbi képet mutatták:

1. Osztály: benne 2 alosztály és 2 csoportszintű önálló alegység⁵⁹ (össz.: 52 fővel);
  2. Osztály: benne 2 alosztály és 1 önálló csoport⁶⁰ (össz.: 71 fővel);
  3. Osztály: benne 3 alosztály⁶¹ (össz.: 39 fővel);
  4. Osztály: benne 3 alosztály⁶² (össz.: 55 fővel);
  5. Osztály: benne 2 alosztály és 1 önálló csoport⁶³ (össz.: 53 fővel);
  6. Osztály: benne 3 alosztály és 1 önálló csoport⁶⁴ (össz.: 27 fővel);
  7. Osztály: szervezetében nem szerveztek alosztályokat (11 fővel);
- „A” Önálló Alosztály: 5 fővel;
„B” Önálló Alosztály: 9 fővel;
Csoportfőnökség Törzs és Titkárság: egyenként 4-4, összesen 8 fővel.

A BM III/V. Csoportfőnökség fenti szervezeti keretek között rendszeresített központi állandó státuszainak száma 1987 decemberében összesen 469 volt. Ebbe beleértendők a – teljes feltöltés esetén – 139 fős kinevezett polgári alkalmazotti állomány tagjai (köztük szakmunkások, technikusok és mérnökök), valamint az egyes osztályvezetők munkáját közvetlenül segítő osztálytörzsek beosztottjai is.⁶⁵

Ettől kezdve a politikai rendszer végórájáig már nem történtek jelentős volumenű szervezeti és létszámot érintő módosulások a BM III/V. Csoportfőnökségen, másként szólva az operatív technikai terület vezetési és irányítási rendje 1990-ig érdemben már nem változott. Néhány, az összképet kisebb mértékben árnyaló korrekciót azonban mégis érdemes kiemelni. Ezek

közül időben az elsőnek tekinthető az egyik függetlenített csoportfőnök-helyettesi státus 1988 októberében történt megszüntetése,⁶⁶ amiről a miniszteri döntés ugyan már 1986-ban megszületett, a végrehajtást azonban bő két évre – a beosztással érintett vezető nyugdíjba vonulásáig – elhalasztották.⁶⁷ A modern számítógépes technika és eszközpark jelentőségének „házon belüli” növekedését jelzi ugyanakkor, hogy a BM III/V-A. Önálló Alosztályon 1989 első negyedévében létrehozták az ún. csoportfőnökségi számítógépes információs csoportot (három addig is meglévő státus belső átcsoportosításával).⁶⁸ Az új szervezeti alegység fő feladata lett az ún. Csoportfőnökségi Számítógépes Információs Rendszer (CSOSZIR) létrehozása, üzemeltetése és továbbfejlesztése, valamint a III. Főcsoportfőnökségen ekkoriban kialakított integrált Vezetési Információs Rendszer működtetésében való közreműködés. Mindezeket túl a továbbiakban ez a csoport látta el csoportfőnökségi számítógépes hálózatok adatvédelmének szakmai felügyeletét, továbbá bekapcsolódott a megyei III/V. csoportok szakirányításába is.⁶⁹

Ugyancsak 1989 tavaszára esett a BM III/V-3. Osztály szervezetének megerősítése egy önálló hangerősítési és hangrögzítési csoporttal.⁷⁰ Az osztály ez irányú bizalmas hangmérnöki feladatait ugyanis – főként a Minisztertanács Titkárságának egyre fokozódó igényei miatt – az addigi létszámmal már nem tudta megoldani.⁷¹ Ezzel egy időben ellentétes folyamatok zajlottak le a kutatás-fejlesztéssel és gyártással foglalkozó 4. Osztállyal: az anyagi erőforrások és a szellemi kapacitás koncentrálása érdekében a rádióelhárítási vonalon folyó műszaki kutatás-fejlesztési feladatok – az e területen dolgozó személyi állománnyal együtt – átkerültek a BM III/5. Osztályhoz.⁷² Az előbbieken részletezett szervezeti korrekciók egyértelműen visszaköszöttek a BM III/V. Csoportfőnökség történetének – mint a későbbiek során kiderült – utolsó, 1989 tavaszán kiadott új állománytáblájában is.⁷³

Ezzel tulajdonképpen a címben jelzett témánk végére értünk. Az 1989–1990-ben bekövetkezett nagy jelentőségű események és a jogállami alkotmányos átalakulás által fémjelzett történelmi cezúra a Belügyminisztériumba tagolt titkosszolgálatok számára is egy egészen új korszak kezdetét jelentette. A minket itt és most érdeklő változások tömör lényege, miszerint a teljes BM III. Főcsoportfőnökség megszűnt, közismertnek mondható. Ami szűken vett témánk szempontjából mégis említést érdemel, az leginkább az, hogy a kormányvezetés titkosított híradási összeköttetéseiért felelős III/V-5. Osztály – azt követően, hogy a Minisztertanács kabinetülése elvi állásfoglalást fogadott el arról, hogy a jövőben a titkosszolgálatok nem nyújthatnak közvetlen műszaki szolgáltatást a központi kormányzat szervei számára⁷⁴ – kivált a BM III/V. Csoportfőnökségből, és 1990. január 15-i hatállyal teljes eszköz- és személyi állományával együtt, feladat- és hatásköreit megtartva,⁷⁵ beosztott alosztályként beolvadt a BM I/2. (híradástechnikai) Osztályba.⁷⁶ Alig egy hónappal ezek után, a demokratikus és alkotmányos jogállamba való átmenet egyik kulcsfontosságú lépéseként – a különleges titkosszolgálati eszközök és módszerek engedélyezésének átmeneti szabályozásáról szóló 1990. évi X. törvény hatályba lépésének napjával, vagyis 1990. február 14-ével – a belügyminiszter megszüntette a még meglévő operatív belügyi állambiztonsági szerveket.⁷⁷ Ezzel egyidejűleg a korábbi önálló BM III/2., III/3., III/4., valamint III/5. osztályokat, továbbá a megyei (budapesti) rendőr-főkapitányságok III/3. és III/V. operatív technikai csoportjait (a győri figyelő alosztállyal együtt) a BM III/V. Csoportfőnökség szervezetébe sorolta be.⁷⁸ Elrendelte továbbá, hogy mindezen átcsoportosított szervek biztosítsák az újonnan létrejövő nemzetbiztonsági szolgálatok, illetve a rendőrség bünyügyi szerveinek munkájához szükséges technikai és egyéb szolgáltatásokat.⁷⁹ Láthatjuk tehát, hogy a BM III/V. Csoportfőnökség – ebben a formájában – nem szűnt meg a többi belügyi állambiztonsági szervvel egy időben! A levéltári források alapján világosan kiténik, hogy az operatív segédfeladatokat ellátó szervek további működését – még egy ideig legalábbis – a

belügyi tárcán belül képzelték el, és ez igaz még akkor is, ha tudjuk, hogy folyamatosak voltak a „méltányossági” nyugállományba helyezések és a státuselvonások erről a területről (is) a következő néhány hónapban.⁸⁰ A történelem azonban végül másként alakult: hamarosan, még 1990 folyamán, teljesen új szervezeti kereteket kaptak ezek a szakterületek is. Mindez azonban már egy új korszak és egy új testület – a szervezetenként teljesen önálló Nemzetbiztonsági Szakszolgálatok – történetének lapjaira tartozik.

Levéltári források

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

1.11.1.	BM Állambiztonsági Miniszterhelyettesi Titkárság iratai
1.11.8.	BM III/V. Csoportfőnökség iratai
2.8.1.	BM Állambiztonsági szervek nyílt állományú alkalmazottainak iratai
4.2.	BM Parancsgyűjtemény I. és II. sorozat

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)

XIX-B-1-au	BM „M” és Szervezési Csoportfőnökség Szervezési Osztály iratai
M-KS 288. f.	Az MSZMP Központi Szerveinek iratai

Hivatkozott irodalom

Ehrenberger, 2017

Ehrenberger Róbert: A BM III/V. Csoportfőnökség szervezettörténete 1962 és 1971 között. *Betekintő*, 3. sz. www.betekinto.hu/2017_3_ehrenberger (Utolsó letöltés: 2018. február 14.)

Tóth, 2011

Tóth Eszter: A politikai és gazdasági hírszerzés szervezettörténete, 1945–1990. *Betekintő*, 2. sz. www.betekinto.hu/2011_2_toth (Utolsó letöltés: 2018. február 14.)

---

¹ Jelen tanulmány a *Betekintő* 2017. évi 3. számában megjelent munkám folytatása és egyben befejezése. Az előző rész a BM III/V. Csoportfőnökség 1962 és 1971 közötti szervezettörténetét tekintette át: Ehrenberger, 2017.

² Az MSZMP Központi Bizottsága 1969. november 26-28-i kibővített ülésének, ill. a Politikai Bizottság 1970. október 20-i ülésének jegyzőkönyveit lásd: MNL OL M-KS 288. f. 4/102-103. ő. e. és 5/529. ő. e.

³ ÁBTL 4.2. II. sorozat (17. d.) (10-21/31/1970.) 0031/1970.12.24. BM parancs Tárgy: Bizottságok létrehozása, feladatuk, működési rendjük szabályozása.

⁴ Ennek eredményeként született meg például a hivatásos állomány jogállását átfogóan újraszabályozó 1971. évi 10. törvényerejű rendelet, amelyik egészen a rendszerváltásig – sőt egy kicsit még azon túl is – az „egyenruhás” testületek alapvető szabályozója volt munkajogi szempontból.

⁵ ÁBTL 4.2. II. sorozat (19. d.) (10-21/8/1971.) 08/1971.06.18-i BM parancs [cím nélkül].

⁶ A parancs számos részterületen átszervezte a központi belügyi apparátust. Mélyreható változásokat rendelt el a műszaki fejlesztési, a rendészeti, a humánpolitikai, a tisztképzési és a nyilvántartási területeken, valamint lényegesen befolyásolta az állambiztonsági munka felügyeletének (az állambiztonság belső elhárításának)

további szervezeti működését is. Ezen túl a változások a területi politikai osztályokat is érdemben érintették. A tanulmányban azonban csak az operatív technikai szerveket (is) érintő változásokkal foglalkozom.

⁷ Feladatai részletesen: ÁBTL 4.2. II. sorozat (19. d.) (10-21/6/1972.) 06/1972.04.06. BM parancs [cím nélkül].

⁸ A „VCS” vonal szovjet műszaki technológián alapuló különleges frekvenciájú közvetlen telefon-összeköttetést jelentett (az orosz „volnaja csrevücsajnaja” kifejezésből).

⁹ Lásd erre: MNL OL XIX-B-1-au (27. d.) (16-76/1972.). Javaslat a BM III. Főcsoportfőnökség szervei közötti létszám-átcsoportosításra, a BM III/5. Osztálynál új munkakörök rendszeresítésére (kelt: 1972.08.15-én).

¹⁰ Dr. Knéz András r. alezrederől, a BM Veszprém Megyei Rendőr-főkapitányság III. (Politikai Nyomozó) Osztályának volt vezetőjéről, főkapitány-helyetteséről van szó, aki 1971 és 1982 között állt a BM III/5. Osztály élén. Lásd erre: ÁBTL 2.8.1. (611. d.) (12-2264/1971.) 472/1971.07.30. BM parancs a személyi állományra vonatkozólag [a személyügyi parancsoknak nem volt külön címük].

¹¹ MNL OL XIX-B-1-au (II. sorozat 1. d.) (16-159/1971.). A Belügyminisztérium III/V. Csoportfőnökség állománytáblázata (jövőhagyva: 1971.06.26-án).

¹² ÁBTL 4.2. I. sorozat (3. d.). A Belügyminisztérium III. Főcsoportfőnökség és szerveinek ügyrendje (45/52-32/1972.), benne a BM III/V. Csoportfőnökség ügyrendje (36-39-4/1972.).

¹³ Mint arról már a korábbiakban is szó volt, a BM III/V. Csoportfőnökség egyike volt a belügy kevés számú önállóan gazdálkodó költségvetési szerveinek. Vö. ÁBTL 1.11.1. (6. d.) (Sz.n.) Jelentés a BM III. Főcsoportfőnökség 1975. évi munkájáról (kelt: 1976.02.09-én) 32. lap.

¹⁴ Az 1968-as III/V-A. Alosztály feladatai átcsoportosításának mikéntjéről sajnos nincs tudomásom.

¹⁵ Tóth 2011.

¹⁶ Egészen 1976-ig. 1976-tól 1984 végéig az Országos Rejtjelközpont a BM III. Főcsoportfőnökség önálló – időszakonként más-más számozást viselő – osztályaként működött tovább közvetlenül az állambiztonsági belügyminiszter-helyettes alárendeltségében. 1985–1989 között ismét a politikai és gazdasági hírszerzés szervezeti keretében végezte tevékenységét BM III/1-12. Osztály néven. Köszönöm Tóth Eszternek és Simon Istvánnak, hogy e tényekre felhívták a figyelmemet.

¹⁷ Az önálló írásszakértői csoport megalakulásának pontos időpontjáról nincsenek megbízható információim. Az mindenesetre elmondható, hogy első vezetője – fogyatéki okmánygyűjtőjének tanúsága szerint – 1972. december 1-jei hatállyal kapta meg kinevezését. Lásd erre: ÁBTL 2.8.1. BM központi fogyatéki 13521. (dr. Dénes István r. alezreder).

¹⁸ Az új szervezetben már csak egy (függetlenített) csoportfőnök-helyettesi beosztást rendszeresítettek a korábbi négy helyett.

¹⁹ Az átszervezés előtti létszámra lásd a BM ÁB Szakbizottság 5. sz. mellékletét (az 1. részben), az átszervezés utáni létszámra pedig a BM III/V. Csoportfőnökség 1971. június 26-án jövőhagyott új állománytáblázatát. Lásd: MNL OL XIX-B-1-au (II. sorozat 1. d.) (16-159/1971.).

²⁰ Az 1971. június 26-án jövőhagyott állománytáblázat adatai alapján (lásd az előző lábjegyzetet!).

²¹ Ezek: kiemelő és fotótechnikai alosztály, beépítő alosztály; hálózattartó operatív csoport, operatív technikai raktár és gazdálkodási csoport (az egyes alegységek ezúttal már nem kaptak fedő célzatú betűjelet).

²² Ezek: nyomdatechnikai alosztály, vegyi és fotótechnikai alosztály; gazdasági csoport.

²³ Ezek: géptermi alosztály, szerviz alosztály.

²⁴ Egy 1976 októberében kelt intézkedéssel szervezetét alosztály szintre emelték, rendszeresített létszámát pedig 3 fővel növelték (e változások 1977. január 1-jével léptek hatályba, ettől kezdve BM III/V-C. Önálló Alosztályként működött). Vö. 1971. évi állománytáblázat 3. és 17. lap. Lásd még a 27. számú lábjegyzetet is!

²⁵ Jelentés a BM III/V. Csoportfőnökség 1977. évi költségvetése végrehajtásának helyzetéről 3. lap ÁBTL 1.11.1. (17. d.) (36-44-4/1978., kelt: 1978.02.09-én) (nyt. szám: 45-13-6/1978.).

²⁶ MNL OL XIX-B-1-au (II. sorozat 2. d.) (16-531/1977.). A Belügyminisztérium III/V. Csoportfőnökség állománytáblázata (jövőhagyva: 1977.05.30-án).

²⁷ ÁBTL 2.8.1. BM központi fogyatéki 13521. (dr. Dénes István r. alezreder) – szolgálati adatlap. Eszerint az önálló írásszakértői alosztály 1977. január 1-jei hatállyal jött létre, ekkor még III/V-C. Alosztályként – a többi változást hónapokkal megelőzve. 1977. június 1-jétől kezdve lett a neve III/V-B. Alosztály, amikor a korábbi B. Alosztályból III/V-6. Osztály lett.

²⁸ Ezek: kiemelő és fotótechnikai alosztály, beépítő alosztály; hálózati operatív csoport, operatív technikai raktár és gazdasági csoport.

²⁹ A szigorúan titkos állomány létszámára lásd: a Belügyminisztérium 1974. évi „SZT” állománytáblázata (jövőhagyva: 1974.04.01-én) 9. és 29. lapjait. In: MNL OL XIX-B-1-au (II. sorozat 1. d.) (16-412/1/1974.). A korábban itt rendszeresített 17 főnyi helyet 1977-ben bővítették 5 további státussal.

³⁰ Nyomdatechnikai alosztály, vegyi és fotótechnikai alosztály; gazdasági csoport.

³¹ Géptermi alosztály, szerviz alosztály. A BM III/V-3. Osztálynak ugyanakkor – nagyjából ez időtől kezdve – volt egy igen speciális funkciója: ügyrendi feladatként végezte az MSZMP KB Irodája, illetve a BM Titkárság igényei alapján a felső szintű ülések és értekezletek bizalmas teremeresítési és hangrögzítési feladatait. Ez

utóbbira lásd: MNL OL XIX-B-1-au (II. sorozat 59. d.) (16-286/1/1988.). Javaslat egyes központi és területi állambiztonsági szervek szervezési állománytáblázatainak módosítására (kelt: 1988.09.01-jén).

³² „A” (elektronikai) alosztály, „B” (finommechanikai) alosztály, „C” (ipari fejlesztést lebonyolító) alosztály. Az itt működő osztálytörzs 11 fős volt.

³³ Forgalmi alosztály, üzemviteli karbantartó alosztály.

³⁴ A szervezeti és létszámadatokot lásd az 1977. évi állománytáblában. Vö. a 26. számú lábjegyzettel!

³⁵ Vö. a 2. számú lábjegyzettel!

³⁶ A valóság azonban hosszú távon kiábrándítónak bizonyult: a folyamatos átszervezések, valamint a civil szféra tartós erkölcsi és anyagi elszívó hatása következtében a nyolcvanas évekre „a hozzáértő szakemberek többsége elkerült [az operatív technikai fejlesztési] területről és így jelenleg a magasan kvalifikált szakemberek utánpótlása okoz – a BM más területeihez hasonlóan – komoly gondot”. Lásd: ÁBTL 1.11.8. (70. d.) (16-286/1/1988.) Az operatív-technikai eszközöket fejlesztő osztály szervezeti módosítása és az ezzel összefüggő vezetői feladatok (BM Rendőrtiszti Főiskola ÁB vezetőképző tanfolyam, szakdolgozat, 1985. 7. lap, készítette: Mayer József r. őrnagy, nyt. szám: 988/52/86.).

³⁷ MNL OL XIX-B-1-au (II. sorozat 16. d.) (16-561/1978.) A Belügyminisztérium III/V. (Operatív-Technikai) Csoportfőnökség állománytáblázata (jóváhagyva: 1978.01.06-án).

³⁸ ÁBTL 4.2. II. sorozat (35. d.) (10-22/26/1979.) 26/1979.11.12. BM parancs a BM III. (Állambiztonsági) Főcsoportfőnökség Ügyrendjének kiadásáról (a továbbiakban: 1979. évi Ügyrend).

³⁹ ÁBTL 4.2. II. sorozat (41. d.) (10-22/35/1982.) 35/1982.12.23. BM parancs az Operatív-Technikai Rendszabályok és Módszerek Alkalmazásának Szabályzata kiadásáról. Ez a parancs természetesen részletesen szólt – többek között – a BM központi operatív technikai és információfeldolgozó szervei hatásköréről, illetékességéről és feladatairól, a köztük lévő együttműködés kívánatos rendjéről. Ezek a szervek a következők voltak: III/V-1. Osztály, III/V-3. Osztály, III/4. Osztály.

⁴⁰ ÁBTL 4.2. I. sorozat (21. d.) (10-21/12/1981.) 12/1981.05.15. BM utasítás és mellékletei. Ezek alapján a „K-600”-as hírendszert lényegében a háborús vezetési hírósszeköttes biztosítására külön kijelölt védett postai létesítményeket jelentette.

⁴¹ MNL OL XIX-B-1-au (II. sorozat 12. d.) (16-188/2-1981.) Javaslat a BM III/V-5. Osztály állománytáblázatainak módosítására (kelt: 1981.11.02-án).

⁴² MNL OL XIX-b-1-au (II. sorozat 12. d.) (Sz.n., dátum nélkül) ÁB központi szervek – jóváhagyott szervezeti és létszámváltozások (táblázat).

⁴³ MNL OL XIX-B-1-au (II. sorozat 16. d.) (16-188/4/1981., dátum nélkül) Állománytábla-kivonat – III/V-5. Osztály.

⁴⁴ MNL OL XIX-B-1-au (II. sorozat 46. d.) (36-60/9/1982.). Cím nélküli előterjesztés (BM III/V. Csoportfőnökség – BM Tolna MRFK, kelt: 1982.02.11-én.).

⁴⁵ ÁBTL 1.11.1. (92. d.) (nyt. sz.: 45-20/26/1983.) Javaslat a BM III. Főcsoportfőnökség központi és a rendőr-főkapitányságok állambiztonsági szervei szervezeti korrekciójára (BM III. Főcsoportfőnökség, sz.n., kelt: 1983.10.28-án).

⁴⁶ A megfogalmazásból egyértelműen kiviláglik, hogy az 1971-es szervezeti korrekciót kiváltó problémák – ugyanazon feladatkör több szerv általi ellátása, átfedések és párhuzamosságok, kevéssé hatékony vezetés – vagy nem is oldódtak meg igazán, vagy az eltelt bő egy évtized alatt újratermelődtek.

⁴⁷ Értsd az 1986–1990 közötti időszakra szóló, és 1983-ban már perspektivikusan az előkészítés szakaszában lévő VII. ötéves népgazdasági tervben. Mivel a javaslat szövege többes számot használ („tervekben”), ezért vélelmezhető, hogy annak összeállítói hosszú távon sem számoltak a „VCS” terület további fejlesztésével.

⁴⁸ 1985-ig ez az 1976-ban létrehozott szerv a BM III/6. Osztály fedőnevet viselte. Ügyrend szerinti alapfeladata az volt, hogy nemzetközi viszonylatban biztosítsa a párt-, a kormány-, valamint a belügyi vezetés számára a külföldre irányuló operatív rövidhullámú rádiós összeköttetési csatornákat. Lásd erre az 1979. évi Ügyrendet (38. sz. lábjegyzet), valamint a BM „M” és szervezési és IV/II. csoportfőnökének 5-ös számú tájékoztatóját a BM szerveiről és vezetőiről (kelt: 1978. október 9-én). Ez utóbbit lásd itt: ÁBTL 4.2. II. sorozat (17. d.) (12-290/5/1978.).

⁴⁹ A javaslat előlapjára írt – ismeretlen „illetékes” kezétől származó – feljegyzés szerint.

⁵⁰ ÁBTL 4.2. I. sorozat (3. d.) (Sz.n.). Cím nélküli jelentés a BM III. Főcsoportfőnöknek, kelt: 1985 júniusában). A fedőszámot (6. → 7.) váltott pénzügyi, tervezési és gazdálkodási osztály vezetője is 1985. január 1-jei hatállyal került áthelyezésre régi-új beosztásába. Vö. ÁBTL 2.8.1. BM központi fogyatékos sz. okmánygyűjtő (dr. Szász Péter r. ezredes) és uo. 2.8.1. (640. d.) (29-43/58/85.) 005/173/1985.02.22. BMH parancs a személyi állományra vonatkozólag.

⁵¹ MNL OL XIX-B-1-au (II. sorozat 29. d.) (16-77/4/1984.). A Belügyminisztérium III/V. (operatív-technikai) Csoportfőnökség állománytáblázata (jóváhagyva: 1984.11.08-án).

⁵² ÁBTL 4.2. I. sorozat (3. d.) (36-41/1-1/1985.). A BM III/V. Csoportfőnökség ügyrendtervezete. Bár az iratból magából nem tűnik ki, hogy a tervezetet jóváhagyták-e, a valós helyzet ismertetésére mégis bátran kiindulhatunk

a benne foglaltakból, mivel saját megfogalmazása szerint: „az ügyrendtervezetek a tényleges állapotot tükrözik.”.

⁵³ Ebben a vonatkozásban visszaírt az 1968-ban létezett szervezeti rend és számozás. Lásd még az 1. részben!

⁵⁴ Lásd erre a 48. számú lábjegyzetet!

⁵⁵ Lásd erre és sok egyéb, főként a BRFK és a megyei szervek további munkáját érintő részletre: MNL OL XIX-B-1-au (II. sorozat) (21. d.) (16-77/1984.). Javaslat a BM III. Főcsoportfőnökség és a rendőr-főkapitányságok állambiztonsági szervei szervezeti korszerűsítésére (kelt: 1984 márciusában [a nap az iratból nem tűnik ki]).

⁵⁶ Uo. 8. o.

⁵⁷ MNL OL XIX-B-1-au (II. sorozat) (22. d.) (16-222/1/1984.). Javaslat a BM III. Főcsoportfőnökség és a rendőr-főkapitányságok állambiztonsági szervei „SZT” státusai és szervezési állománytáblázata módosítására (kelt: 1985-ben [az iratból ennél pontosabb keltezés nem tűnik ki]).

⁵⁸ MNL OL XIX-B-1-au (II. sorozat) (70. d.) (16-35/75/1987.). A Belügyminisztérium III/V. (operatív-technikai) Csoportfőnökség állománytáblázata. A BM szervezeti kérdésekért felelős illetékes vezetője az állománytábla miniszteri jóváhagyásáról 1987. december 16-i átiratában értesítette Ágoston Tibor r. ezredes csoportfőnököt.

⁵⁹ „A” (kiemelő), „B” (beépítő) alosztály, hálózattartó operatív csoport, központi operatív fotólaboratórium.

⁶⁰ „A” (nyomdatechnikai), „B” (vegyszer-technikai) alosztály, önálló gazdasági csoport.

⁶¹ „A” (tervező, koordináló, ellátó), „B” (szerviz), „C” (üzemviteli) alosztály.

⁶² „A” (elektronikai I.), „B” (elektronikai II.), „C” (finommechanikai) alosztály.

⁶³ „A” (műszaki és fejlesztő), „B” (üzemviteli) alosztály, önálló (hír)forgalmi és anyagi csoport.

⁶⁴ „A” (üzemviteli), „B” (üzemfenntartó), „C” (gazdasági) alosztály, önálló RH rádióiroda csoport. Meglehető érdekesség, hogy a „C” alosztály kizárólag az alosztályvezetőből álló egyfős alegység volt, de a „B” alosztályon is csupán egy státust rendszeresítettek a vezető mellett.

⁶⁵ Nem tartoznak viszont bele ebbe a létszámba – mint ahogy a tanulmányban említett többi létszámadatba sem – a BM III/V. Csoportfőnökségnél határozott idejű munkaszerződéssel foglalkoztatott polgári alkalmazottak, akik maximum 41-en lehetnek a nyolcvanas évek második felében.

⁶⁶ MNL OL XIX-B-1-au (II. sorozat) (36. d.) (16-35/2-1986.). Javaslat az egyes központi szervek szervezeti korszerűsítésére (kelt: 1986 júniusában) és cím nélküli átirat Ágoston Tibor r. ezredes csoportfőnöknek (ez utóbbi: uo. 16-312/1988., kelt: 1988.10.05-én).

⁶⁷ ÁBTL 2.8.1. BM központi fogyatékos 13510. számú fogyatékos okmánygyűjtő (Faragó Sándor r. ezredes)

⁶⁸ MNL OL XIX-B-1-au (II. sorozat) (70. d.) (16-375/1/1988.). Cím nélküli átirat Ágoston Tibor r. ezredes csoportfőnöknek, kelt: 1989.01.31-én.

⁶⁹ MNL OL XIX-B-1-au (II. sorozat) (61. d.) (16-375/1988.). A BM III/V-A. Önálló Alosztály javaslata Számítógépes Információs Csoport létrehozására (kelt: 1988.12.05-én).

⁷⁰ Állományában öt szakmérnökkel és egy technikussal. Vö. MNL OL XIX-B-1-au (II. sorozat) (59. d.) (16-286/1/1988.). Javaslat egyes központi és területi állambiztonsági szervek szervezési állománytáblázatainak módosítására (kelt: 1988.09.01-jén).

⁷¹ Lásd e bizalmas hangmérnöki feladatokra a 31. számú lábjegyzetet!

⁷² MNL OL XIX-B-1-au (II. sorozat) (70. és 71. d.). Előterjesztés rádióelhárítási, műszaki-fejlesztő csoport létrehozására (BM III/5. Osztály, ikt. szám: 98-124/1989., kelt: 1989.02.21-én) és cím nélküli átirat Ágoston Tibor r. ezredes csoportfőnöknek (BM „M” és Szervezési Csoportfőnökség, ikt. szám: 16-80/75/1989., kelt: 1989.03.24-én). A III/V. Csoportfőnökségnél csupán a rádióelhárító szolgálat műszaki kutatás-fejlesztési feladataival kapcsolatos pénzügyi és szerződéskötési feladatok maradtak.

⁷³ MNL OL XIX-B-1-au (II. sorozat) (70. d.) (16-80/75/1989.). A Belügyminisztérium III/V. (operatív-technikai) Csoportfőnökség állománytáblázata (dátum nélkül).

⁷⁴ MNL OL XIX-B-1-au (II. sorozat) (79. d.) (43-19/1990.). Cím nélküli javaslat (BM III/V-3. Osztály, kelt: 1990.03.01-jén). Egyidejűleg az alig egy évvel korábban a 3. Osztályhoz telepített speciális hangrögzítési és teremerősítési feladatokat is átadták a BM Híradástechnikai Osztálynak.

⁷⁵ Azzal a nem elhanyagolható különbséggel, hogy 1989. október 23. után értelemszerűen már nem tartozott a feladatai közé a megszűnt állampárt akkor már nem létező vezetőinek kommunikációs „kiszolgálása”.

⁷⁶ ÁBTL 1.11.8. (1. d.) (16-71/1990.). Előterjesztés a BM III/V. Csoportfőnökség és a BM I/2. Osztály szervezési állománytáblázatainak módosítására (BM Személyzeti Csoportfőnökség, kelt: 1990.02.25-én).

⁷⁷ Ezek többsége – a belügyből kiválva – jogutódlással szűnt meg. A BM III/III. Csoportfőnökséget és annak területi szerveit a jogalkotó jogutód nélkül szüntette meg.

⁷⁸ Levéltári szempontból ez az „utolsó pillanatban” elrendelt formális szervezeti besorolás lehet a történeti oka annak, hogy a későbbiek során a külső figyelő és környezettanulmányozó, valamint a rádióelhárítási szerv iratait az egykori jogelőd III/V. Csoportfőnökség irataival együtt adták le a Nemzetbiztonsági Szakszolgálatok az ÁBTL-nek.

⁷⁹ ÁBTL 4.2. I. sorozat (57. d.) (10-21/18/1990.) 18/1990.02.14. BM utasítás a Belügyminisztérium szervezetének változásáról.

---

⁸⁰ Lásd erre: MNL OL XIX-B-1-au (II. sorozat) (70. és 79. d.). Cím nélküli átíratok Ágoston Tibor r. ezredes csoportfőnöknek 1990 márciusából (BM Személyzeti Csoportfőnökség Szervezési Osztály, ikt. számok: 16-71/1-1990. és 16-160/1/1990.).

Bandi István Szoboszlay Aladár és társainak „56-os pere”

A román kommunista hatalom 1956-os koncepció per-gyártásának esett áldozatul Szoboszlay Aladár temesvári római katolikus lelkész.¹ Tanulmányomban röviden szeretném bemutatni élettörténetét, elsősorban a Szekuritáté Levéltárait Vizsgáló Bizottság Levéltára (továbbiakban ACNSAS) található iratokra összpontosítva.²

Szoboszlay Aladár az első világháborút követően, 1925. január 18-án született Temesvárott, kispolgári családban. A négy elemi szülővárosában végezte, majd a helyben működő piarista líceum tanulója volt öt évet át. Bakkalaureátusát már a kolozsvári Pedagógiai Szemináriumban szerezte 1943-ban. Még ugyanebben az évben jelentkezett a kolozsvári teológiára, majd a front közeledtével a teológiai fakultás hallgatójaként Zircen a premontrei apátságban folytatta tanulmányait. A háború befejeztével a gyulafehérvári szemináriumban abszolvált két évet. Teológiai tanulmányait végül a temesvári szemináriumban fejezte be, és itt is szentelték pappá, noha az egyházjog szerint az eredeti intézményben kellett volna ezt megtenni.

Ezután 7 év kápláni szolgálat következett. Előbb Temesváron szolgált rövid ideig, majd az Arad megyei Pécskán volt káplán 1951-ig. Még ugyanebben az évben Aradra került és ott is maradt 1953 májusáig, amikor is a Gyulafehérvári püspökség felfüggesztette beosztásából,³ illetve a román állambiztonsági szervek letartóztatták, majd nyilvános felbujtással és hivatali visszaéléssel vádolták meg. 1948-tól kezdődően intenzív levelezést folytatott a temesvári egyházmegye és a gyulafehérvári egyházmegye vezetésével, az egyházügyi hatóság illetékeseivel, valamint a tartományi tanács munkatársával. Vallomása szerint a békemozgalommal szemben határozott magatartást tanúsított, ugyanis már 1950. február 24-én Pécskán megtartott papi békegyűlésen tüntetően felállt és távozott, de írásban közölte véleményét⁴ a békemozgalomról, így tiltakozva a katolikus egyház papjainak békemozgalmi harca ellen, amely a katolikus hierarchia vezetése ellen irányult. Hasonló magatartást tanúsított a pécskai szószéken is. Az ekkor huszonéves káplán valószínű ekkor szakíthatott korábbi elképzelésével is, miszerint „az Egyház örök értékeinek és a szocializmus örök értékeinek együtt kell haladniuk”.⁵

A fiatal, tette kész káplán 1951-ben meglátogatta az Esztelnekre kitelepített minorita ferences atyákat. Aradon, ahol káplánként szolgált, gyűjtést szervezett a hívek körében, majd az így összegyűlt élelmiszer- adományt eljuttatta Esztelnekre. Ez a két cselekmény, illetve az aradi plébánián kialakult feszült helyzet elegendő indokot szolgáltatott ahhoz, hogy a belügyi hatóságok letartóztassák 1953. október 20-án. Ekkor a Temesvári Területi Katonai Ügyészség nyilvános felbujtással és hivatali visszaéléssel vádolta, végül több mint két hónapos vizsgálati eljárás végén, 1953 karácsonyán a katonai ügyészség nyilvános felbujtás és hivatali visszaélés vádpontokkal küldte bíróságra az ügyét. A gyulafehérvári felfüggesztés ellenére Szoboszlay Aladár lakásán misézett, és híveivel is megosztotta a békepapi mozgalomról vallott elítélő véleményét.

A bíróság végül csak a hivatali visszaélést találta bizonyítottnak. 1954. február 9-én a Temesvári Katonai Területi Bíróság fél év javítóbüntetésre ítélte, amelyet az elítélt előzetesben ülve majdnem le is töltött. A vádak nagyon ingatag lábakon álltak, de a békepapi mozgalom

elleni kritika és a kommunista hatalom által elismert egyházi előjárókkal szembeni engedetlenség nem maradhatott büntetés nélkül.

A börtönelmény maradandó hatással volt Szoboszlai világszemléletére, és egy fontos, minden munkájában visszatérő motívum kristályosodott ki benne: a félelem, amely megakadályozza az embert a szabad cselekvésben. „Éhhalál fenyegetett a börtönben. Kilencen voltunk egy szobában, de már nem emberek, csak árnyak. Politikai foglyok, valamikor nagyszájú egyének, vitéz katonák és acélidegzetű kulákok. Sorvadva vártuk a biztos halált. A program, kiéhezetés volt. Ettünk volna füvet is, ha hozzájutottunk volna. Az örök minden este ellenőrzés végett, megveregették fakalapácsokkal a rácsokat. Fölényes formalitás volt ez; az egyik rács a sok ütögetéstől már lógott ki a falból. Nem a malter tartotta már csak a reflektorfény, mely megvilágította az ablakokat. A reflektor mögött pedig egy ember állt géppisztollyal a kezében. Egy ember s egy géppisztoly, tulajdonképpen 600 fogollyal szemben. – Amikor az éhség a tetőfokára hágott, amikor a halál már az ajtóban kopogtatott azt javasoltam szökjünk meg. Meghajlítjuk a rácsot, néhány ugrással a katonánál vagyunk, hiszen a fény átmérője csak néhány méter, egy ugrással kint vagyunk a sugárkörből s megmentünk kilenc életet. A vitézek közül egy sem vállalkozott. Várt s mit várhatott? – Kerülő úton sikerült kikerülnöm a szobából, ravaszsággal s a kinnlevők segítségével; megkerültem az emberi félelmet. Mert kilenc ember élet-halál vergődésében sem volt oly erős, hogy egy laza rácsot kilökjön.”⁶

Ugyanakkor ez az ítélet alapozta meg a kis káplán ismertségét és elismertségét, amelyet a hatalommal és a meghunyászkodó hatalmaskodókkal szembeni fellépése előzött meg. Már Aradon nagy hallgatóságra és ebből fakadóan ismertségre tett szert. Az aradi plébánián kialakult helyzetet az aradi hívők közössége nagy figyelemmel követte és „legalább 20 000 [ember] beszél(t) róla Aradon. /zsidók és románok is/”. Továbbá „az aradi helyzetet tőlem teljesen függetlenül csíki papok is pontosan” ismerték.⁷ Hogy valójában mit gondolt a békepapi mozgalomról, azt írásban is kifejtette: „A »Béke-egyház« azzal védekezik római hatósága előtt, hogy ő azért alkalmazkodik az atheista zsarnokhoz, hogy így közelébe kerüljön s megtérítse őt; akár az ősegyház vagy a népvándorlás idején az üldözők felvették a kereszténységet. Csakhogy az akkori közeledésben a kereszténység erkölcsse szilárd, erős s példaadó maradt. Ma a »Béke-egyház« azzal bizonyítja barátkozását, hogy maga is lezüllött. Valójában alkalmazkodott, példáját azonban az atheista tábor nem követhette, inkább plágiummal vádolhatta volna.”⁸

Szabadulása után nyughatatlan igazságérzete, szociális érzékenysége miatt és nem utolsósorban megbélyegzett egyházfiként elveihez továbbra is hű maradt, és igyekezett segíteni a rászorulóknak. Nemsokára az a hír járta, hogy Temesváron két népi gyógyító gyógynövényekkel segítette a beteg embereket. Valójában Huszár József báróval együtt gyógyszereket juttattak rászorulóknak. Közben, gondolkodó ember lévén, jogfilozófiai és társadalomfilozófiai eszme-futtatásait, melyeket pappá szentelésétől kezdődően érlelt, politikai-filozófiai rendszerré gyúrta, iskolai füzetekbe – fejezetekre bontva –, tematikusan rendezve rögzítette. Az első ilyen füzeteket már az 1953 őszen bekövetkezett letartóztatásakor lefoglalták és a román politikai rendőrség szerint tartalmuk erősen bolsevikellenes volt,⁹ de ez a minősítés az első vizsgálati eljárás alatt nem kapott jelentőséget. Talán azért nem, mert még nem munkálta ki finoman a nézeteit, és nem tartotta a lakásán az iratokat, mint ez a későbbi vizsgálatok során kiderült.

A titokban papírra vetett rendszerkritikus gondolatai mégsem maradtak teljesen titkosak, ugyanis a legközelebbi ismerősei körében megvitatta azokat. Pécskán egy helyi kereskedővel, Lukács Istvánnal, később 1955-től Huszár Józseffel megbeszélték egy új társadalmi berendezkedés, a laburista¹⁰ keresztény párt működési elveit. Sőt néhány alkalommal Márton Áron püspökkel is beszélt, de a főpap nem helyezkedett határozott álláspontra, a merész gondolatokat feltehetően provokációnak vélte.¹¹ Gondolatait volt paptársaival is megbeszélte, amikor Gyulafehérvárra utazott; később ezeket a találkozásokat nagyította a nyomozóhatóság országos méretű szervezkedéssé.

A napi valósággal a mindennapokban küzdő és az első komoly egyházi és állami konfrontációját túlélő fiatal káplán nyers és pontos képet ad a korabeli társadalomról: „...nem hinném, hogy két ember lenne Romániában, aki az osztályharcról szívből beszél. Ma szinte valamennyi ember jó lenne egymáshoz, ha engednék. Azok, akik az osztályharcot [...] a félelemre építették, nagyon reálishan kalkuláltak: ha nem gyűlölsz velem, üldözőbe veszek, elveszted állásod, kenyered, családodat, otthonodat, szabadságodat, életedet. Élniök ma csak azoknak szabad, akik beállnak a gyűlölködők közé.”¹² Elméletében nem zárta ki a román kommunista hatalommal szembeni határozott fellépés lehetőségét, de megfogalmazásai inkább tündek általános bölcselkedő elveknek, mint végrehajtható, egzakt politikai programnak: „Mi ma szemben állunk a zsarnokokkal. S van okunk a félelemre, mert még nem tudunk mindent, még nem ismerjük gyengéinket, nem tanulmányoztuk ki módszereiket, s ha lennénk is 10-en velük szemben, de még nem szervezkedtünk meg. Istennek hála többen vagyunk, mint tízen, százezren, millióan és millióan a bizonyos tízzel szemben. Tudatosítsuk ezt magunkban s ne késlekedjünk szervezkedni.”¹³

Gyakorlati síkra akkor lépett, amikor a Magyarországon kirobbant forradalom híre Temesságon utoléri. Ez nem volt meglepő, ugyanis a rendszeres rádióhallgató Szoboszlay politikai elképzeléseinek kialakítása során a tiltott rádióállomásokon hallott információkra is támaszkodott. Ekkor úgy ítélte meg, hogy a már régen kimunkált elképzeléséhez, a kommunista hatalom eltávolításához, elérkezett a történelmi pillanat. Legközelebbi ismerőseivel, Lukács István pécskai kereskedővel, illetve Huszár József volt abafáji földbirtokossal tervekét készítették, és felkeresték ismerőseiket Aradon, Temesváron, Csíkszeredában, Gyergyószentmiklóson, sőt még Bukarestbe is eljutottak. Ezekben a találkozásokon azonban az elméleti megbeszéléseken túl nem jutnak. Szándékukban állt felvenni a kapcsolatot a magyarországi forradalmárokkal, de a bukás ennek a lehetőségét is kizárta, miként azt is, hogy gyakorlati szervezkedésbe kezdjenek a romániai rezsimmel szemben.

Gyógyító tevékenységét végül társadalmi jelzések alapján a hatóság 1957 őszén leállította, és a már nyilvántartásban szereplő pap újra rácsok mögött találta magát. 1957. szeptember 14-én, nyílt tárgyaláson az orvosi hivatással való visszaélésért Szoboszlay Aladárt egy év javító börtönre ítélték, míg segítőtjét, Huszár Józsefet felmentették. Az előzetes letartóztatásból azonban egyikük sem távozhatott, ugyanis a Szekuritaté temesvári vizsgálati osztálya eljárást kezdeményezett ellenük felforgató tevékenység folytatásának vádjával. A havonta meghosszabbított vizsgálati fogság és a tanúkból vádlottakká válás, a többszöri vádpont-változtatás is az ügy megkomponálására utal. Országos méretűre dagasztották azt a kapcsolati rendszert, amelyet Szoboszlay ismeretségi köre alkotott, és kiosztották a szerepeket, mellékeltek tárgyi bizonyítékként antik fegyvereket, ezzel is hangsúlyozva a Szoboszlay

kötetének lapjain megálmodott Keresztény Dolgozók Pártjának (KDP) társadalmi veszélyességét.

A Szekuritáté vizsgálati osztálya végül 1958. március 8-án, félévnyi kihallgatás után, vádemeléssel zárta le az ügyet. Az első bírósági tárgyalási napot április 17-én tartották Temesváron, az ottani helyőrség épületében, ahová kiszállt a kolozsvári Katonai Területi Bíróság küldöttsége, és Macskásy Pál őrnagy hadbíró elnökletével több tárgyalási forduló keretében tárgyalta Szoboszlay Aladár és további 56 társa ügyét. Hogy tudatos kezdeményezésről volt szó néhányuk részéről, azt mi sem bizonyította jobban, mint hogy egy aradi román nyugdíjas mérnök, Alexandru Fintinaru lefordította a magyar nyelven íródott KDP-anyagot, illetve Reusz Klára vállalta, hogy legépeli a kéziratos történetfilozófiai értekezést. Mindemellett közismert tény, hogy a bíróság a hatalom akaratahoz asszisztálva statuált példát a romániai „ellenforradalmi” perekben, ugyanakkor a bíróság az ítélet indoklásában kihangsúlyozta a fővádlottak társadalmi veszélyességét. Az indoklásban külön kitértek ennek a „társadalmi söpredéknek” az összetételére. Az 57 elítélből 14 egyházi személy, 26 korábbi földbirtokos és 15 értelmiségi volt. A perben a főkolompokok testesítették meg a korabeli ellenségképet, ugyanis Szoboszlay volt az egyházi reakció, Huszár József a kizsákmányoló földbirtokos, a „fasisztákat” pedig Lukács István képviselte, míg román oldalról a Nemzeti Parasztpárt tagjaként Fintinaru ügyvéd volt a letűnt kor képviselője. A román és magyar népi demokráciák megdöntési kísérletét a Szoboszlay kötetében felvázolt román–magyar Konföderáció jelentette. A gondolat onnét eredt, hogy a Huszár család egykoron Magyarországon, illetve Romániában is rendelkezett földbirtokkal.

Az elsőfokú bíróság ítélethirdetését két alkalommal is elhalasztották, előbb május 15-re, majd május 30-ra, amikor nyilvános tárgyaláson meghozták az ítéletet. Szoboszlay Aladárt, Huszár Józsefet, Fintinaru Alexandrut, Tamás Imrét, Tamás Dezsőt, Orbán Istvánt, Orbán Károlyt, Lukács Istvánt, Kónya Istvánt és Ábrahám Árpádot halálra ítélték. További öt személyt életfogytiglanra, négy főt 25 év kényszermunkára, egy embert 23, kettőt pedig 22 év kényszermunkára ítélték. Nyolc személy 20 év kényszermunkát, egy vádlott 18, egy pedig 17 év fegyházat kapott. Egy embert 16 év fegyházra, három főt 15 év fegyházra, további négyet 12 év fegyházra ítélték. Négyen 10 év, heten 8 év fegyházbüntetést kaptak. További egy-egy személy 7, illetve 6 év fegyházat kapott. Végül három embert 5 év, egyet pedig 4 év fegyházra ítélték. Összességében 10 halálos ítéletet és 589 év börtönt osztott ki a kolozsvári katonai bíróság.

Minden elítélt fellebbezést nyújtott be a Legfelsőbb Bíróság Katonai Tanácsához, amely 1957 június 24-én az első fokon halálraítéltek büntetését fenntartotta, így már csak a Nemzetgyűlés elnöksége maradt mint utolsó és legvégső fórum, amely változtathatott az ítéleten, de ez nem történt meg. A halálos ítéleteket végül 1958. szeptember 1-jén hajtották végre.

Álmodozó, naiv lélek vagy csak kezdeményezni, cselekedni akaró ember volt Szoboszlay Aladár? A levéltári források alapján mindegyik, és ez túl sok volt az éppen előljáróját vesztett erdélyi katolikus egyház vonalas vezetésének, és veszélyesnek tűnt a hatalomnak is. Az erkölcsi forradalmat papíron hirdető káplán karizmatikus egyénisége mozgósító hatással volt az aradi polgárokra, a székely emberekre és a román görög katolikusokra is. Évekig érlelt erkölcsi forradalomról szóló művei még ma is magával ragadják az olvasót. Keresztényszocializmusa egyaránt táplálkozott a temesvári munkásnegyedek gyermekkori élményvilágából és a huszadik század első felének katolikus társadalmi tanításaiból.

Betekintő 2018/1.

Minden társadalmi problémára időtálló válasz akart adni. Így vélekedett erről: „Az orvoslás a bajokkal szemben úgy a kapitalista mint a szocialista államokban, hogy Isten szellemét az Ő igazságosságát és erkölcsiségét újra diadalra kell juttatni.”¹⁴ Erre pedig, mint a szélsőségek között álló középutat, az általa elképzelt keresztényszocialista pártot tartotta megfelelő politikai válasznak a dolgozó és gondolkodó emberek számára.

Levéltári források

Arhiva Consiliul National pentru Studierea Arhivelor Securitatii (ACNSAS), Szekuritáté
Levéltárait Vizsgáló Bizottság Levéltára
P 000156 Szoboszlai Aladár
P 000157 Szoboszlai Aladár, Huszár József és mások

Hivatkozott irodalom

Bottoni, 2004

Bottoni, Stefano: A hontalan forradalmár. Reflexiók Szoboszlai Aladár ügyére. *Magyar Kisebbség*, 3. sz. 143–160.

Péterszabó, 2002

Péterszabó Iлона: *'56 után 57-en a temesvári perben*. Arad, Editura Publi Stirea Express.

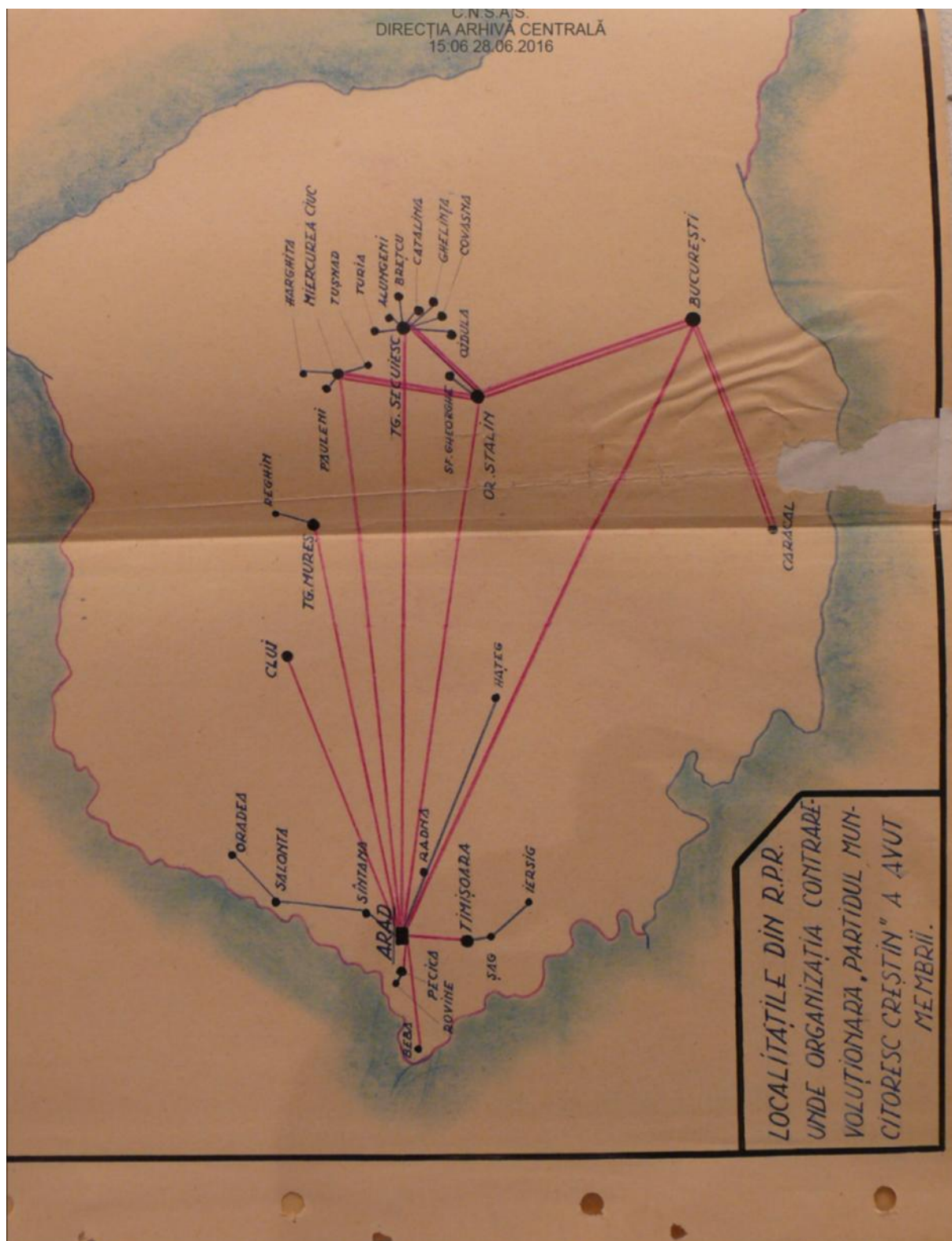
Tófalvi, 2007

Tófalvi Zoltán: 1956 Erdély Mártírjai 1. A Szoboszlai-csoport. Marosvásárhely, Mentor Kiadó.

Vekov, 2015

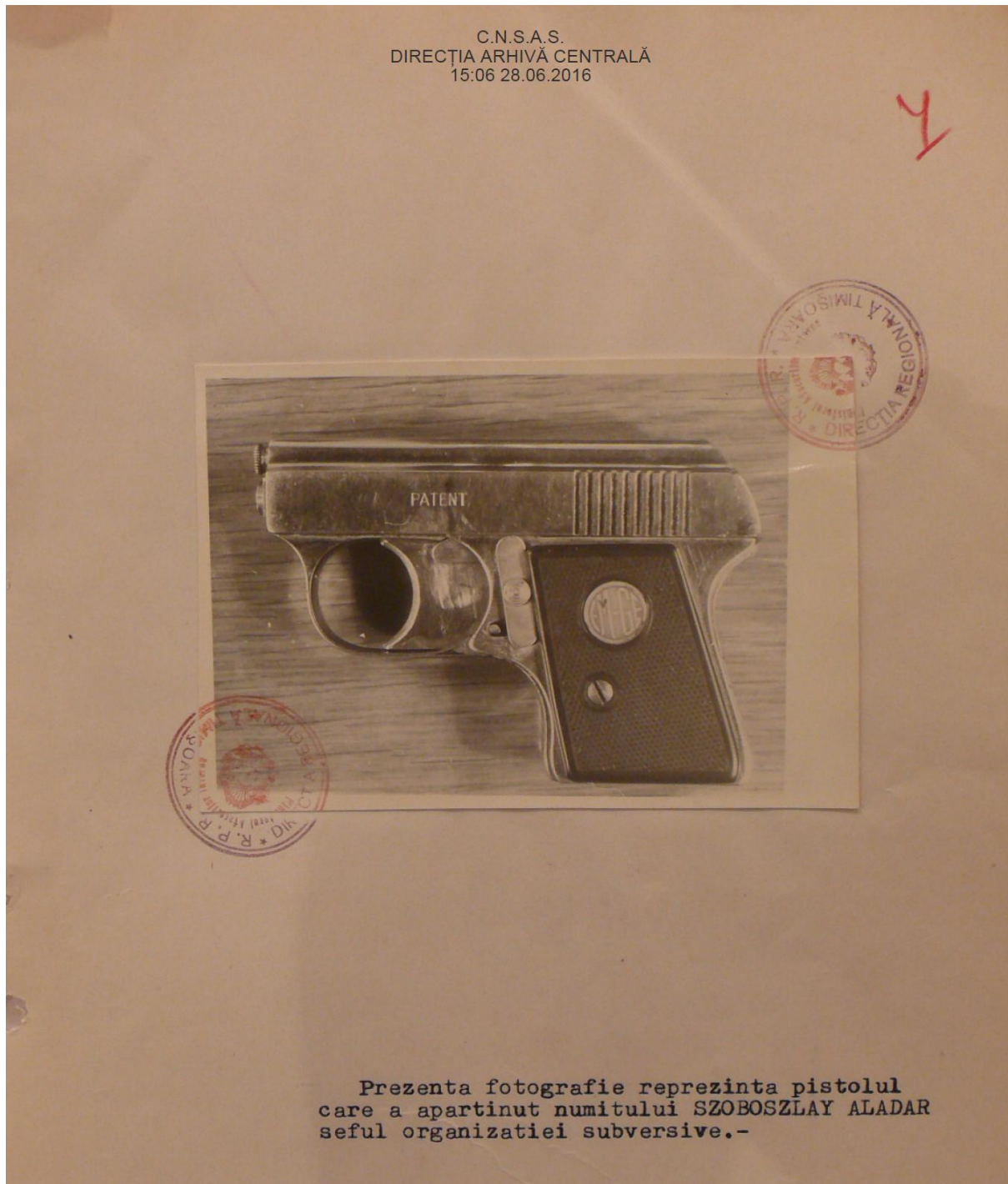
Vekov Károly: A személyi adatok tanúsága. Tények és adatok a Szoboszlai-per elítélteiről. *Betekintő*, 4. sz. www.betekinto.hu/2015_4_vekov (Letöltés ideje: 2017. február 13.)

Fotómelléletek

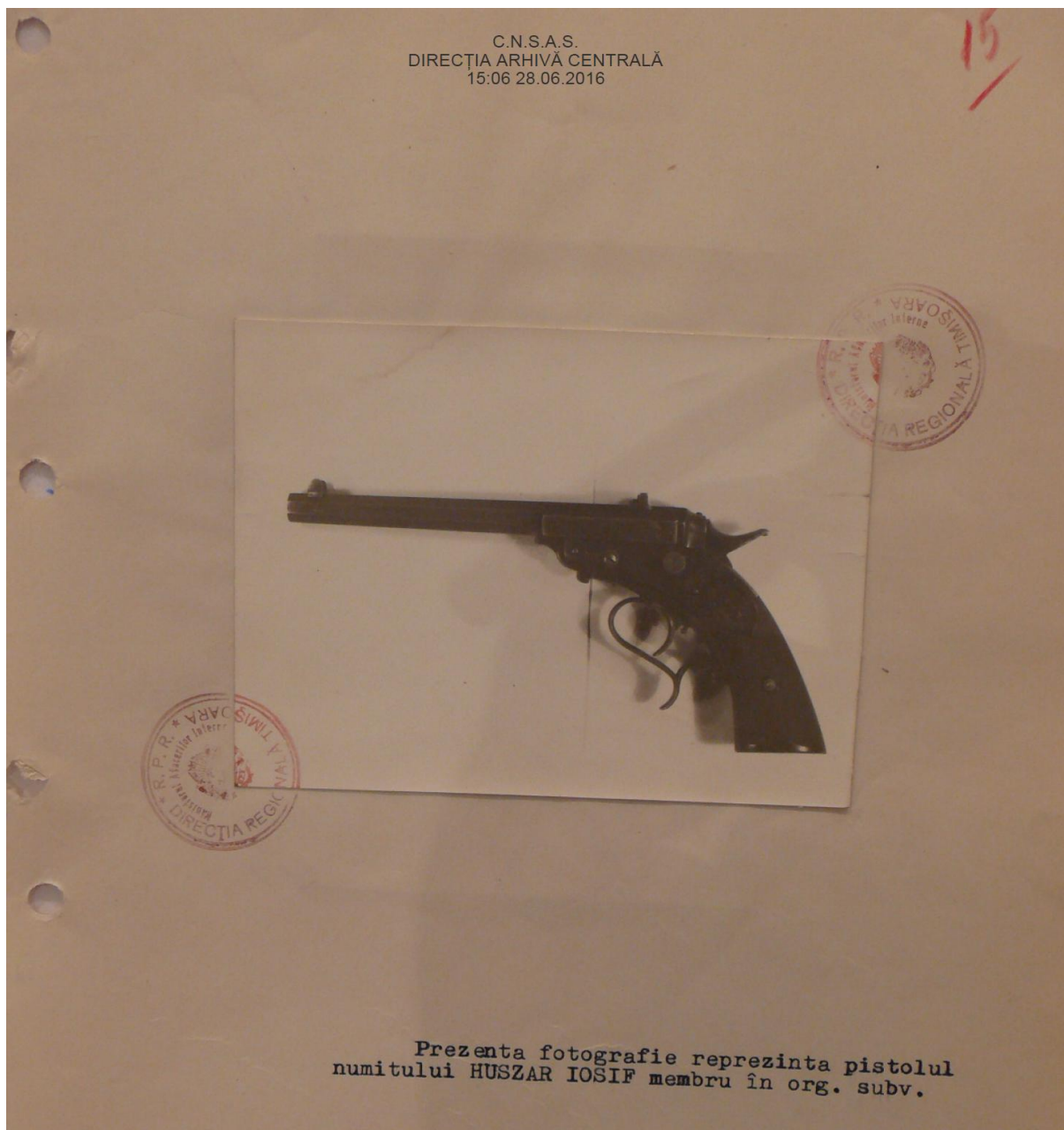

1. kép Települések, ahol a Szoboszlay-féle KD- tagok éltek (a Szekuritáté készítette ágrajz)
forrás: ACNSAS P 000157/12, 4.

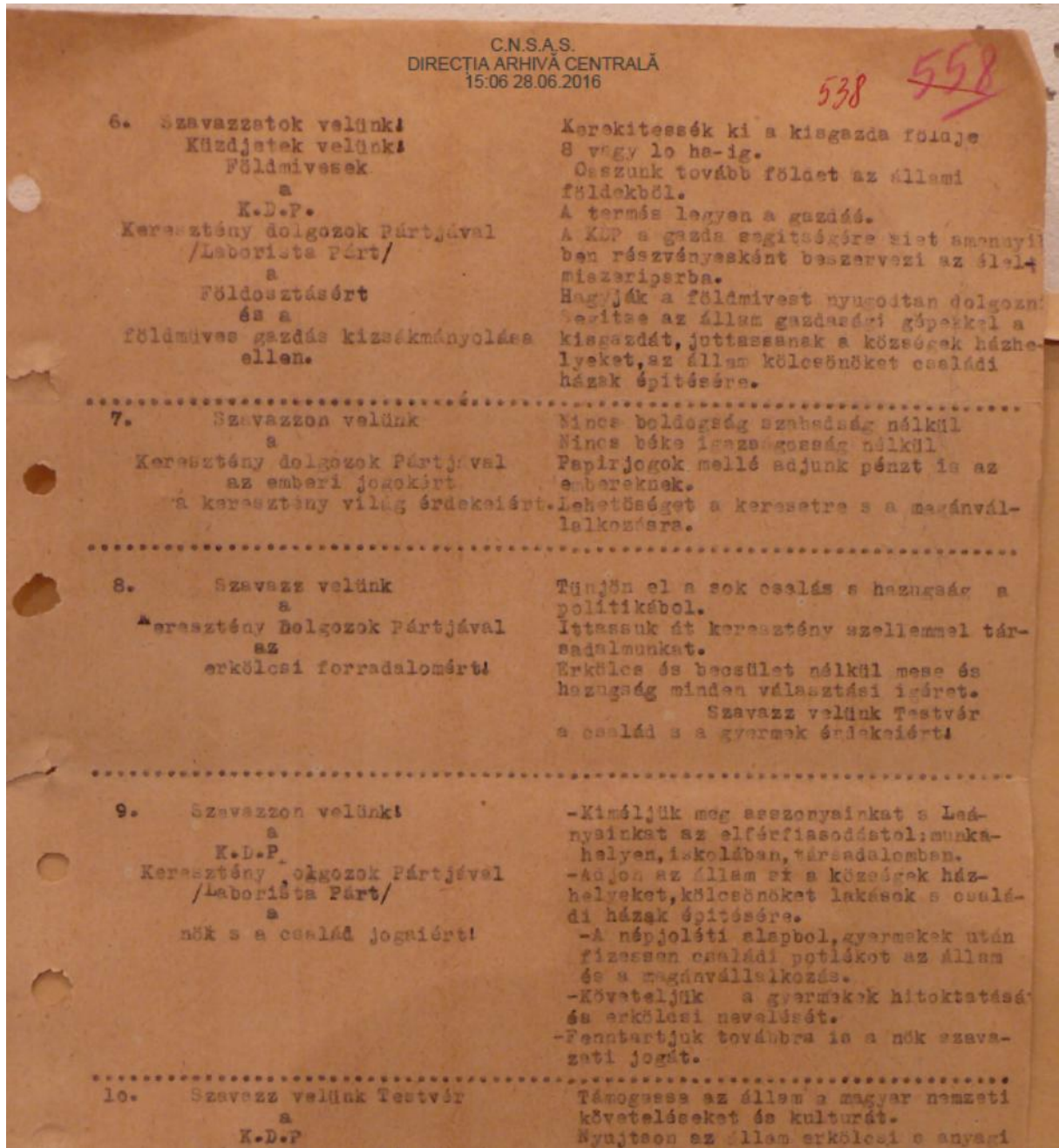

2. kép Szoboszlay Aladár tulajdonát képező fegyver, forrás: ACNSAS P 000157/11, 4.

3. kép Huszár József tulajdonát képező fegyver, forrás: ACNSAS P 000157/11, 15.

4. kép A KDP választási szórólapja, forrás: ACNSAS P 000157/11, 538.

C.N.S.A.S.
DIRECȚIA ARHIVĂ CENTRALĂ
14.25.28.08.2016

44
20

Nr. _____

FIȘA PERSONALĂ

Intocșină de Direcția: M.A.S. Reg. Orad.

Numele și prenumele: SZABASZLAI ALADAR

Că poreclă: _____

Născut în: _____

Secundara infracțiunii: Sustragerea banilor

Fidel infracțiunii:		Război civil		Expunerea penală	
Deapănare:	<u>Prest</u>	<u>Ne cotește</u>		- A fost deosebit	
Originea socială:	<u>M. Căpățân</u>	Tată		- în viața sa, caracterizat	
Apartenența politică:	<u>Socialist</u>	<u>Aladar</u>		- de demnitate	
Avere:	<u>Ne posedă nici un fel de avere.</u>	Mama		- A deținut activitate	
Vârsta:	<u>38 ani</u>	<u>Aladar</u>		- clandestină de guvern	
Anul nașterii, comuna, județul (țara):	<u>1925 Lăzariș 10, în Ardealul românesc</u>	Soțul (sa)		- în viața sa, caracterizat	
Locul domiciliului: comuna, județul, țara:	<u>Regul. Road. Ia. Lăzariș 10, 4726.</u>	Copii		- A deținut activitate	
Domiciliul anterior:	<u>Regul. Road. Ia. Lăzariș 10, Road. Lăzariș 4726.</u>	-		- în viața sa, caracterizat	
Naționalitatea:	<u>Maghiară</u>	-		- în viața sa, caracterizat	
Căsuțică:	<u>Română</u>	-		- în viața sa, caracterizat	
Religie:	<u>Român. Catolică</u>	-		- în viața sa, caracterizat	
Fotografii de:		-		- în viața sa, caracterizat	
A. foto:		-		- în viața sa, caracterizat	
Dactiloscopia de:		-		- în viața sa, caracterizat	
Subiect:	<u>Academ. Teologic</u>	-		- în viața sa, caracterizat	
Limba ce posedă:	<u>Maghiară, Română, Germană</u>	-		- în viața sa, caracterizat	
Situația militară:	<u>Ne cotește</u>	-		- în viața sa, caracterizat	
Specialitatea ca infractor:		-		- în viața sa, caracterizat	
Formula dactiloscopică:		-		- în viața sa, caracterizat	

FOTOGRAFIA

5. kép Szoboszlay Aladár személyi kartonja, forrás: ACNSAS Fond Penal P 000156

---

¹ Számos feldolgozás született már Szoboszlay Aladár és társai ügyben: Bottoni, 2004; Péterszabó 2002; Tófalvi 2007; Vekov 2015. Ezek a munkák minden esetben főleg P000 157 jelzetű ACNSAS-ban őrzött dossziét dolgozták fel. Az ügy előzményei a P 000 156 jelzetű dossziében található. Ezenkívül Szoboszlay Aladár személyi dossziét is nyitottak; az ACNSAS-ban az I 25262 jelzet alatt kutatható.

² A tanulmányban az 1953-as per anyagát is használok, hogy teljesebb képet adjak Szoboszlay Aladár összetett személyiségéről.

³ Az 1953 májusában kelt 1117/b sz. levélben az egyházmegyei főhatóság képviselőjében Adorjáni Károly általános vikárius Szoboszlayt eltiltja papi tevékenységének gyakorlásától. ACNSAS P 000156/1 76.

⁴ ACNSAS P 000156/1, 46–47.

⁵ ACNSAS P 000156/1, 49.

⁶ ACNSAS P 000157/10.

⁷ ACNSAS P 000156/1, 54.

⁸ ACNSAS P 000157/10, 113.

⁹ ACNSAS P 000156/1, 24.

¹⁰ Szoboszlay a laburista kifejezést gyakran használja írásaiban. A pécskai káplán a kifejezést a 19. századi szocialista pártok gyűjtőfogalmaként ismerhette. Ehhez a fogalomhoz legközelebb az Egyesült Királyság Munkáspártja állt.

¹¹ Ezt a szálát sem a Szekuritáté, sem a katonai bíróság nem vizsgálta.

¹² ACNSAS P 000157/10, 121.

¹³ ACNSAS P 000157/10, 90.

¹⁴ ACNSAS P 000157/11, 414.

Jobst Ágnes
Magyarország-kép 1968-ban
A Stasi országértékelő jelentése

„Örömmel állapítottuk meg, hogy a tárgyalt kérdések mindegyikében teljes egészében azonos az álláspontunk, s népeink barátsága ebben is tükröződik”¹ – nyilatkozta Otto Winzer keletnémet külügyminiszter 1967 decemberében, a Péter János magyar külügyminiszterrel folytatott tárgyalást követően.² A Ferihegyi repülőtéren tartott hivatalos búcsúztatón az NDK nagykövete és Oskar Fischer külügyminiszter helyettes mellett a magyar Külügyminisztérium vezetői, valamint a budapesti csehszlovák nagykövetség tanácsosa, Ladislav Vince jelentek meg.³

A külvilág felé demonstrált egység felszíne alatt markáns nézetkülönbségek húzódtak meg. A szocialista országok egymáshoz fűződő viszonyrendszerében központi helyet foglalt el a reformok megítélésének kérdése. Geopolitikai helyzetéből fakadóan a Német Demokratikus Köztársaság (továbbiakban: NDK) a „mintadiák” szerepét töltötte be a keleti blokkban, ami az aktuális szovjet politikai irányvonal szolgálai követésében mutatkozott meg. Noha 1962/63 fordulóján a keletnémet államban is felmerült a terfgazdálkodás liberalizálásának szükségessége, melynek következtében enyhítettek az üzemek központi ellenőrzésén, a Német Szocialista Egységpárt Központi Bizottságának 1965. decemberi XI. közgyűlése leszámolt a párton belüli gazdasági reformerekkel. A pártvezetés egyúttal a kultúrpolitika terén is jelentős szigorításokat léptetett életbe, melynek keretében például betiltotta az 1965. év teljes filmtermését. Az NDK belpolitikai életét ettől fogva a kultúrpolitikai és gazdaságpolitikai stagnálás jellemezte.

Az NDK-pártvezetés nagymérvű bizalmatlansággal szemlélte a keleti blokk reformokra nyitott országait, így Lengyelországot, Csehszlovákiát és Magyarországot. Az Állambiztonsági Minisztérium (továbbiakban: ÁBM, szinonimaként: Stasi) munkatársai a párt- és államvezetés tájékoztatására átfogó jelentéseket állítottak össze ezen országok bel- és külpolitikai helyzetéről. Magyarországot illetően 1968-ból áll rendelkezésre az első értékelés, amely közvetlenül a csehszlovákiai bevonulást követően keletkezett.⁴ A jelentés néhány eleme ugyanakkor későbbi kinevezésekre utal, ami utólagos kiegészítést tételez fel, illetve felveti annak lehetőségét, hogy a fejlécben jelzett dátum valójában az információgyűjtés kezdetét jelöli.⁵ A jelentés érdekességét két tényező adja. Egyrészt sorsfordítónak mondható történelmi pillanatban, a csehszlovákiai bevonulás után keletkezett. A csehszlovák reformfolyamat keletnémet megítélésével kapcsolatban köztudott, hogy a szocialista országok vezetői 1968 márciusában, Drezdában gyűltek össze, hogy a csehszlovák kormány és pártvezetés „hibáiról” tanácskozzanak, és Csehszlovákiát a szocialista út tiszteletben tartására szólítsák fel. A csehszlovák reformfolyamat vonatkozásában az NDK pártvezetés annak határozott megállítása mellett foglalt állást. Jóllehet az NDK határórségnél már 1968 májusában magas fokú készültséget rendeltek el, a keletnémet haderő végül mégsem vett részt a csehszlovákiai bevonulásban. A Varsói Szerződés főparancsnokának, Ivan Jakubowski marsallnak utolsó órákban hozott döntése alapján maradtak ki a hadműveletből, mivel a müncheni egyezmény 30. évfordulójához közeledvén igencsak rossz emlékeket idézett volna fel a német katonák újbóli bevonulása.⁶ A keletnémet állam részvétele a művelethez nyújtott médiatámogatásra korlátozódott. A Drezdához közeli Wilsdruffból Radio Vltava néven cseh és szlovák nyelven sugárzó propagandaadót működtettek, amely az invázió létjogosultságáról próbálta meggyőzni a csehszlovák lakosságot.

A Magyarországról készült beszámoló másik érdekességét az adja, hogy egy szövetséges, ám barátinak nem nevezhető ország szempontjából mutatja be a korabeli magyar eseményeket. A keletnémet pártvezetés saját szemszögéből, keletnémet optikán átszűrve mutatta be a változásokat. Ebben az esetben is érvényes, hogy a megfigyelő pozíciója határozza meg, mi kelti fel a figyelmét, mit tart érdemesnek kiemelni. A belpolitika terén az új gazdasági mechanizmus bevezetésére, a kulturális szféra „liberalizálásával” kapcsolatban a párt irányvonalát bíráló prominens írók és értelmiségiek szerepvállalására tértek ki. A megfigyelés fókuszában Magyarország külpolitikai törekvései, közelebbről az NDK legfőbb riválisával, a Német Szövetségi Köztársasággal való kapcsolatfelvétel előkészítése állt. Míg a reformfolyamatot fenntartásokkal kezelték, Magyarország és a Német Szövetségi Köztársaság diplomáciai közeledése komoly aggodalmat keltett.

Az információgyűjtés fő forrását a *Budapester Rundschau* című hetilap képezte, amely német nyelven adta közre a vezető magyar napilapok aktuális cikkeit, valamint sajtószemlét tartalmazott.⁷ A beszámoló egyes hivatkozásai arra engednek következtetni, hogy a magyar külügyminisztérium és a bonni kereskedelmi képviselő vezetője között lefolyt bizalmas megbeszélés részleteit a Stasi bonni és nyugat-berlini forrásokból ismerte, másutt arra utalnak, hogy magyar állampolgárok, valószínűleg az apparátusban dolgozó, reformidegen „régikáderek” is szolgáltak információkkal. Az értesítéseket a Stasi Magyarországon működő operatív csoportja gyűjtötte össze. A magyar fél hozzájárulásával 1964-től itt működő egység feladata hivatalosan ugyan a keletnémet idegenforgalom „biztosítása” volt, ám megbízatása a fogadó állam szerveinek, bel- és külpolitikai viszonyainak, valamint a lakosság hangulatának megfigyelésére is kiterjedt.⁸ A Stasi ügynökeinek buzgósága egy esetben diplomáciai bonyodalomhoz is vezetett. A kínos incidens a magyar kultúrpolitikához kapcsolódott; egyik ügynökük egy rostocki kiadó munkatársának adta ki magát, így tesztelte néhány prominens értelmiségi személy álláspontját. Az érintetteket történetesen a magyar hatóságok is megfigyelés alatt tartották, ily módon a keletnémet ügynök gyorsan lelepleződött. Az MSZMP Politikai Bizottsága a Német Szocialista Egységpárt Központi Bizottság Politikai Irodájának megküldött levelében fejezte ki az eset feletti megütközését.⁹ Az operatív csoport jelentéseit az NDK budapesti nagykövetségén összegezték, majd az NDK Külügyminisztériumának továbbították.

A jelentés az Egykori Stasi Iratokért Felelős Szövetségi Megbízott Levéltárában, a Stasi Központi Kiértékelő és Információs Csoportjának (ZAIG) iratai között maradt fenn. A közreadott fordítás alapját a berlini levéltár által kiadott iratmásolat képezte. Mivel a német levéltári törvény különösen szigorú a személynevek vonatkozásában, sajnálatos módon a német levéltár munkatársai a számukra kevésbé ismert magyar közszereplők neveit is számos esetben kitakarták.

Dokumentum

A Stasi Magyarországon működő operatív csoportjának jelentése a magyar politikai helyzetről, 1968. augusztus 28.

Berlin, 1968. augusztus 28.

A Magyar Népköztársaság helyzete és az ország ellen folyó imperialista tevékenység értékelése

Jelen értékelés a következő problémákkal foglalkozik:

1. Magyarország belpolitikai helyzete
2. A Magyar Népköztársaság külpolitikai koncepciója
3. Magyarországot érintő imperialista elgondolások
4. Néhány adat a nyugati pozíciókhoz Magyarországon
5. Nyugat-berlini és magyar kapcsolatok

1. A belpolitikai helyzet Magyarországon

A szocialista rendszer fejlődését illetően a magyar pártvezetés alapvetően a marxizmus–leninizmus talaján áll. A párt vezető szerepének és az államhatalom megszilárdításának szükségességét elismeri. Szintén ezt mutatja a Népfront 1968 áprilisában tartott IV. kongresszusa, amely külön hangsúlyt fektetett a politikai–ideológiai munka megerősítésére.¹⁰ Ehhez egy általában véve kedvező gazdasági fejlődés járul, amely a dolgozók jobb ellátásában és a munkaerő-szükséglet növekedésében jut kifejezésre, még ha az új gazdasági mechanizmus kapcsán folytatott viták során a dolgozók számos problémát bírálnak is.¹¹

- Ezek bizonyos típusú árucikkeknel (pl. cipő, technikai eszközök stb.) az áruellátás mennyiségére és minőségére vonatkoznak.
- Másrészt a dolgozók bérköveteléseit érintik. Ezeket a bírálatokat az váltja ki, hogy a kilátásba helyezett béremelések nem mindig ösztönzik a minőségi munkavégzést.¹²
- Erősödnek a 44 órás, 5 napos munkahétre vonatkozó követelések.¹³

Az ideológiai front terén mindazonáltal egy sor probléma és konfliktus komolyabb jellegű. Ide tartoznak a következők:

- A magyar sajtóban a revizionista elemek is fórumot kapnak. A Magyarországon érvényben lévő szabályozás lehetővé teszi, hogy a sajtóban minden hang szóhoz jusson, és csak azután kerüljön sor a megvitatásukra. Így tudta pl. a revizionista filozófus, L u k á c z [sic!]¹⁴ a Népszabadságban és a Budapesti Rundschauban megjelent interjúban közreadni a pártvonalról elhajló állásfoglalását.¹⁵ A magyar sajtó hol visszafogott, hol támogató magatartást mutatott a Dubček-csoport vonatkozásában, ami hozzávetőleg június közepéig tartott, és káros hatást fejtett ki a szocialista országok egységére.¹⁶
- Az új gazdasági mechanizmus bevezetése Magyarországon bizonyos körökben a politikai–ideológiai nevelő munka alábecsüléséhez vezetett. A magyar közgazdász, B o g n á r,¹⁷ aki az új gazdasági mechanizmus kidolgozását messzemenően befolyásolta, nyilvánosan adott hangot azon véleményének, miszerint az új gazdasági mechanizmus kidolgozása feleslegessé teszi az ideológiai nevelő munkát.¹⁸ Erről nyilvános vita zajlott.¹⁹

1968. január 1. óta új gazdasági mechanizmus lépett életbe Magyarországon, ezáltal Magyarország – nyugatnémet értékelés szerint – a „reformpárti nemzetek” első sorába lépett. Ez a gazdaságirányítási rendszer a gazdasági szabályozók eszköztárával

határozza meg az előirányzatokat, és majdnem teljes önállóságot biztosít az üzemek vezetőségeinek a tervek kidolgozásában. Az üzemek tervezkedését csak a hadiipari szükségletek és az államközi szerződések teljesítésének követelménye írhatja felül. Az üzemek teljes szabadságot élveznek a szerződéskötések terén. Az árképzést messzemenően a piacnak engedik át. A fogyasztási javak terén 1968-tól kb. 30% azon termékek aránya, amelyeknél a szabad árképzés elve érvényesül. A végső célt Csikós-Nagy Béla a következőkben fogalmazta meg: „Az államnak a bevételi viszonyokat, a piacnak az árarány-viszonyokat kell meghatároznia.”²⁰

Bizonyos magyar gazdasági körök is a csehszlovák fejlemények iránti rokonszenvüket fejezték ki, és a Budapesti Nemzetközi Vásár alkalmából rendezett fogadáson nyugatnémet partnereiknek kijelentették, hogy Magyarországon sokkal előbbre tartanak a gazdasági reformok, mint Csehszlovákiában; noha ezt nyíltan nem lehet mondani, nehogy felmérgesítsék Moszkvát.²¹ Moszkva szemében úgy festene, mintha Magyarország, Csehszlovákia és Jugoszlávia közös blokkot alakítana, ami katonai beavatkozásra késztené.

- Az írók és újságírók körében növekvő pártbefolyás dacára (pl. Kádár elvtárs beszéde az Írószövetség 1968. június 6-án tartott kongresszusán²²), a vezető írók továbbra sem értenek egyet a párt irányvonalával. Ez különösképpen a csehszlovákiai változást érinti. Számos író, például Szabó Magda, Tornai József, Juhász Ferenc és Rónay György üdvözltek a csehszlovákiai folyamatot, és elhatárolódtak a magyar pártvezetés álláspontjától. A rendelkezésre álló jelentések szerint a rádióban és a televízióban is jelen vannak az ellenséges áramlatok.

Nyilvánvalóan a társadalomtudósok körében is ellenséges központok képződtek. Erről tanúskodik a csehszlovákiai katonai beavatkozásnak a budapesti Szociológiai és Filozófiai Intézet öt munkatársa, [REDACTED], [REDACTED], [REDACTED], [REDACTED], [REDACTED]²³ által való elítélése a Karl Marx születésének 150. évfordulója alkalmából Jugoszláviában, Korculán rendezett konferencián.²⁴ (Nyugatnémet értékelés szerint a Magyar Filozófiai Társaságban a Petőfi Kör plénumán Lukács által felvázolt „Marxizmus reneszánszát” juttatják érvényre.²⁵)

A kölni Nemzetközi és Keleti Tanulmányok Intézetének értékelése szerint Magyarországon a lakosság erős nyugati orientációt mutat, és ellenségesek a szlávokkal, különösen az oroszokkal szemben. Ugyanakkor kevés a demokratikus hagyomány, ám erős a nemzeti érzület. Mindazonáltal a lakosság feladta a rendszerváltozáshoz fűződő reményét. A Kádár körüli vezetői csoport önmagában véve is liberális, ám aggályoskodó, és inkább szabad folyást enged a liberalizálási tendenciáknak, semmint tudatosan támogatná őket.

A katolikus egyházhoz fűződő viszony továbbra is feszült.

Magyarország készen áll a távlati együttműködésre az emigrációval, amelynek képviselői gyakran látogatást tesznek Magyarországon.

2. A Magyar Népköztársaság külpolitikai koncepciója

A Magyar Népköztársaság az alapvető kérdésekben szilárdan a többi szocialista ország oldalán áll. Síkraszáll a Varsói Szerződés megszilárdítása, az Európában kialakult tényleges helyzet elismerése – a háború utáni határviszonyokat is beleértve –, valamint az NDK léte mellett. Külpolitikai koncepciójára nézve Péter János külügyminiszternek 1968.

július 13-án, a parlamentben elmondott beszéde a mérvadó, amely az alapvető kérdésekben világos külpolitikai iránymutatást adott, ám nem alakított ki markáns álláspontot.²⁶

A külpolitikai elképzelésekből a következő pontok érdemesek a kiemelésre:

1. „Kubától Kínáig” minden szocialista ország együttműködésének követelménye.
2. A Magyar Népköztársaság különös érdeklődést tanúsít a Duna-menti államok együttműködése iránt, amelyet differenciálás nélkül kívánnak megvalósítani. Az elképzelést Péter elvtársnak az országgyűlés előtt, 1967. december 19-én mondott beszéde jellemzi, amely szerint: „Valójában csak most tanuljuk meg, hogy magyaroknak, cseheknek, szlovákoknak, ruténeknek, románoknak, szerbeknek, horvátoknak, osztrákoknak és németeknek feltétlenül egy közös tető alatt kell segítségére lenniük egymásnak.”²⁷ A Duna-menti országok együttműködésének ezen iránya bizonyos lehetőségeket nyit meg a nyugatnémet imperializmus előtt a Nemzetközi Duna Bizottságba való behatolásra és a magyar szakemberek által rendezett kongresszusokon való fellépésre.
3. Általában véve felismerik a bonni kormányzat új keleti politikájának veszélyességét és az abból levezetett követelést mindkét német állam létének elismertetésére.²⁸ Másfelől hivatalos oldalról jelentős érdeklődés mutatkozik a Nyugat-Németországhoz fűződő kapcsolatok kiépítése iránt, még ha csupán a Karlovy Varyban meghatározott feltételek alapján is.²⁹ A vezető államférfiak felszólalásaiban és a sajtóban gyakran kifejezésre jut a Nyugat-Németországgal szemben tanúsított defenzív magatartás. Magyarország általában tartózkodik a bonni politika leleplezésétől. Nyilvánvaló, hogy a jobboldali szociáldemokrata vezető szerepét illetően Csehszlovákiához hasonlóan Magyarországon is téves értékelés alakult ki.³⁰ Ezt az azzal kapcsolatos állásfoglalás hiánya jelzi.

A Nyugat-Németországhoz fűződő diplomáciai kapcsolatok felvétele iránti erős érdeklődés és az azzal kapcsolatos illúziók a Magyar Külügyminisztérium Nyugat-Európai Osztályának vezetője, Házi elvtárs megnyilvánulásaiban is kifejezésre jutnak, aki 1967 derekán az NDK-diplomatáknak kijelentette, hogy az NDK és az arab országok közötti diplomáciai kapcsolatok felvétele a kelet-európai szocialista országok számára is alkalmas kell hogy teremtsen Nyugat-Németországgal szembeni politikájuk felülvizsgálatára.³¹ Házi elvtárs azon meggyőződésének adott hangot, hogy a Nyugat-Németországgal való célirányos kapcsolatfelvétel a nyugatnémet állásponthoz is változást hozhat. Az NDK Külügyminisztérium értékelése szerint ez a fajta magatartás nem egyedülálló a magyar külügyminisztériumban. Erről tanúskodnak a nyugatnémet kormányzati körökből kiszivárgott értesülések, miszerint 1967 áprilisában Magyarország tel-avivi képviselőjén keresztül fordult az izraeli kormányhoz a nyugatnémet–izraeli kapcsolatok tapasztalatait értékelő jelentésért.

Bizonyos magyar körökben az NDK és a Magyarország által megkötött barátsági szerződést nem tekintik a Nyugat-Németországgal való diplomáciai kapcsolatfelvétel akadályának. Nyugatnémet jelentések szerint a Magyar Külkereskedelmi Kamara képviselői nyugatnémet kollégáikhoz fordulva úgy nyilatkoztak: „a hűtlen asszony is szüntelenül szerelméről biztosítja férjét”. Ezek a körök „kényelmetlen gyámkodásnak” tekintik az NDK nagykövetségnek a Karlovy Varyban és Varsóban hozott határozatok betartása érdekében kifejtett aktivitását.³²

3. Magyarországot érintő imperialista elgondolások

A Csehszlovákiában bekövetkezett eseményekig a nyugati hatalmak a szocialista tábor gyenge láncszemének tekintették Magyarországot. Az úgynevezett liberalizálási folyamat Magyarországon előrehaladott. Egy Magyarországon tartózkodó amerikai diplomata véleménye szerint a „liberalizálási folyamatot” illetően az ország hozzávetőleg félúton található a Szovjetunió, az NDK és Lengyelország, illetve Románia és Jugoszlávia között. Mindazonáltal amerikai részről is adottnak veszik, hogy Magyarország szilárdan a Varsói Szerződés többi szocialista országának oldalán áll, még ha rokonszenvet is mutat a csehszlovák „reformok” iránt. Amerikai diplomaták értékelése szerint Magyarország elővigyázatos a „liberalizálási folyamat” végrehajtásában, ám az ugyanúgy sikeres lehet, mint Jugoszláviában, Romániában és Csehszlovákiában. Az Egyesült Államok nagy türelemmel követi és annak reményében támogatja a magyar politika alakulását, hogy a fent nevezett államok csoportjából fokozatosan ütközőzónát alakítson ki a Szovjetunió és egy politikailag megerősített Nyugat-Európa között.³³ Amerikai részről ugyanakkor azt is megállapították, hogy a Magyar Népköztársaság kevés rokonszenvet mutat az NDK iránt.

Hasonló következtetésre jutott a nyugatnémet kormányzat. A nagy koalíció megalakítását követően Magyarországot rögvest azon kulcsfontosságú országok közé sorolták, amelyekben kedvezőek a lehetőségek a bonni kormányzat keleti politikájának érvényesítésére.³⁴ A Külügyi Hivatal³⁵ államtitkára, Lahr már 1967 januárjában Budapestre utazott, hogy a diplomáciai kapcsolatok felvétele felől puhatolózzon.³⁶ Lahr nyilvánvalóan a bonni kormány frissen hatalomra került politikai kurzusát övező magyar tájékoztatatlanságot akarta felhasználni a megállapodás tető alá hozására. Egy 1967 március végén kelt értékelés szerint a bonni kormány abból indult ki, hogy ki tudja használni a Nyugat-Németország és Románia közötti diplomáciai kapcsolatok felvételét, valamint Magyarország törekvését a „nagyobb külpolitikai szabadságra”.³⁷ A spekulációk arra vezethetők vissza, hogy a „magyar kormány nagy jelentőséget tulajdonít a Szövetségi Köztársasághoz fűződő kapcsolatainak”. Ebből kiindulva a Szövetségi Kormány arra a meggyőződésre jutott, hogy még 1967-ben sor kerülhet a diplomáciai kapcsolatok felvételére, ami fő feltétele a kereskedelem normalizálásának.

Ezek a spekulációk többek között azon alapultak, hogy a magyar kormánynak az 1967. március elején, a Varsói Külügyminiszteri konferencia után kelt memoranduma sem adott egyértelmű értékelést a diplomáciai kapcsolatfelvétel körülményeire vonatkozóan. A memorandumban nem emelték ki a Hallstein-doktrínától való elállás követelményét,³⁸ és nem volt egyértelmű Nyugat-Berlinnek különálló politikai egységként való feltüntetése.³⁹

Jóllehet a bonni kormány ezzel kapcsolatos reményei a Karlovy Vary-i és a varsói konferenciát követően nem teljesültek, és immáron lassú és taktikus lépésekre is kényszerülnek, Magyarországot továbbra is kulcsfontosságú országgént kezelik. Nyugatnémet kormánykörökből származó belső értesülések szerint 1968 januárjától – a prágai kereskedelmi kirendeltséghez hasonlóan – mindenekelőtt a kereskedelmi kirendeltség funkcióinak bővítésére helyezik a hangsúlyt (azaz vízumkiadási jogot, a nyugatnémet polgárok konzuli képviselőt, továbbá kulturális, tudományos és közlekedési téren való magyarországi felhatalmazást tartalmazna).⁴⁰ A bonni kormány ezzel összefüggésben a hivatalos körök tartózkodására utal, mindazonáltal bizonyára nem

Szövetségi Köztársaság Gazdasági Minisztériumának tanácsosa⁴⁹ Fock miniszterelnökkel⁵⁰ és Bíró külkereskedelmi miniszterrel folytattak megbeszélést.⁵¹

Az utóbbi években a nyugatnémet konszernek gyakran megpróbálkoznak a budapesti vásár és más kiállítások politikai célú felhasználásával. Elsősorban az a próbálkozás tartozik ide, amikor a nyugat-berlini lobogó felhúzását elhagyva Nyugat-Berlint a Szövetségi Köztársaság részeként tüntetik fel. A probléma tisztázásába az NDK nagykövetségnek kellett több ízben bekapcsolódnia. A 66. Mezőgazdasági Kiállításon, 1967-ben, Budapesten például a nyugatnémet kiállítók a gombostűvel feltűzött nyugatnémet állami címet próbálták ily módon elhelyezni.

A nyugatnémet konszernek képviselői élénk aktivitást mutatnak a cégekkel való közvetlen együttműködésben. Törekvésük során kihasználják az új gazdasági mechanizmus bevezetését, amely nagyszámú üzemet önálló külkereskedelmi joggal ruházott fel.⁵² Magyar információk szerint a Magyarországra látogató nyugatnémet képviselőknek kb. 80 %-a⁵³ szakember, azaz mérnök vagy technikus. A legnagyobb nyugatnémet cégek nagy példányszámban terjesztenek szóróanyagokat, köztük a magyar nyelvű ún. Technikai Kurírt, amellyel főként az idősebb értelmiségiek érdeklődését próbálják fenntartani a nyugatnémet termékek iránt. Ezen képviselők nagyjából kísérletet tesznek a KGST-országok irányában fennálló magyar kötelezettségek ellen való befolyásolásra.

Többek között a következő nyugatnémet konszernek rendelkeznek pozíciókkal Magyarországon:

- A Volkswagen művek saját költségén rendezett be szerelőműhelyeket Magyarországon, és képez ki a magyar szakembereket. Az üzem térítésmentesen bocsát járműveket a magyar külkereskedelmi vállalatok rendelkezésére.
- A Kruppnak együttműködési megállapodása van a magyar szerszámgépipari szektorral. A Krupp konszern teljhatalmú meghatalmazottja, Beitz 1965-ben Magyarországra utazott, és külpolitikai tárgyú megbeszéléseket folytatott.
- A Siemens a Medicor céggel áll kapcsolatban az elektromos orvosi műszergyártás terén.
- A MAN cég a Renault-val közösen rendezett be dieselmotor-üzemet Győrben.
- A Rheinstahl cég a bányacölöpök és más bányászati berendezések területén kötött együttműködési szerződést.
- A rendelkezésre álló belső információk szerint Etzel volt nyugatnémet gazdasági miniszter, aki jelenleg egy magánbank tulajdonosa, a düsseldorfi Berma kereskedelmi társaság megbízásából szintén Magyarországon dolgozik. Etzel azt a nézetet képviselte (a Varsói Szerződés segítségnyújtását megelőzően), hogy a csehszlovákiai fejlődés a Nyugat-Németország és Magyarország közötti diplomáciai kapcsolatok felvételére is kedvező feltételeket teremt. Etzel 100 000 magyar vendégmunkás Nyugat-Németországba küldéséről terjesztett elő javaslatot, mivel az NDK nincs abban a helyzetben, hogy ilyen nagy számú személyt foglalkoztasson.⁵⁴

Különleges szerepet játszanak a nyugatnémet befolyás érvényesítésében a két ország közötti kulturális kapcsolatok.⁵⁵ Nyugatnémet részről ebben Martin CDU-képviselő működik aktívan közre, a Tudományos, a Kultúrpolitikai, a Nevelésügyi, valamint a

Külpolitikai bizottság tagja, aki 1963 óta több ízben Budapesten tartózkodott, legutóbb 1968 márciusában, a Magyar Írószövetség elnökének meghívására. Martin kapcsolatban áll a magyar Kulturális Kapcsolatok Intézetével⁵⁶ (Vály elvtárs⁵⁷). Martin egyik legbuzgóbb szorgalmazója a Magyar Népköztársasággal kötendő kulturális egyezménynek. Ő nyújtotta be a vándorkiállítások szervezéséről, a Nyugat-Németországban tartandó magyar filmhétről és a színházi vendégjátékról szóló javaslatokat.⁵⁸

A nyugatnémet fél már hosszabb ideje egy magyarországi újságíró-küldöttség meghívásán fáradozik. Így többek között Bares elvtársat, a Magyar Újságíró Szövetség elnökét,⁵⁹ Hamányi elvtársat, a kormány sajtóirodájának vezetőjét⁶⁰ és több más újságírót meghívtak a bajor sajtó ünnepi fesztiváljára, az úti- és tartózkodási költség teljes fedezésével. A magyar fél nem tett eleget a meghívásoknak, mindazonáltal saját újságírói gyakorolnak nyomást rá. Az Újságíró Szövetség titkára, dr. Éles ezzel kapcsolatban kijelentette, meglehetősen nehéz mindig elutasító választ adni az „értelmes felkérésekre”.⁶¹

A Magyarország ellen folytatott ideológiai diverzióban speciális szerepet játszanak az ún. Keleti Intézetek. A Szövetségi Köztársaság Belügyminisztériumának alárendelt Kelettudományi és Nemzetközi Tanulmányok Szövetségi Intézete Kölnben, egy füzet sorozat keretében több, Magyarország belső viszonyait értékelő feldolgozást jelentetett meg.⁶² Az intézet arra irányuló törekvései, hogy közvetlen kapcsolatba lépjen olyan magyar intézményekkel, mint a tudományos akadémia, megghiúsultak, jöllehet a nyugatnémet fél a magyar PEN Klub elnökéhez,⁶³ Boldizsárhoz fordult közvetítésért.⁶⁴

Kiváltképpen a „Délkelet-Európai Németek Társasága” aknázza ki a közvetlen kapcsolatokat. A társaság elnöke, Althammer kereszténydemokrata képviselő. A társaság több ízben tanulmányutat szervezett Magyarországra, és az általuk szervezett tanulmányi napokra 1961 óta magyar tudósokat hív meg. A Délkelet-Európai Németek Társaságának Magyarországon mindenekelőtt a Marketing és Piackutató Intézet a kapcsolattartója. Az intézet képviselői többször részt vettek a társaság ülésein. A társaság ún. „nemzetközi főiskolai napokat” rendez, amelyen többek között Dr. **xxx xxxxx**⁶⁵ vett részt Budapestről. A társaság ülésein olyan, kifejezetten kommunistaellenes habitusú munkatársak is részt vesznek, mint például a kutatási tanácsadó testület vezető munkatársa, **xxxxxxxxxxx**.⁶⁶

Hasonlóképpen működik a Keleti Jogok Intézete Münchenben, amelynek ülésein rendszeresen részt vesznek magyar tudósok. Budapestről professzor dr. Vajda például 1967 áprilisában az együttműködés módszereiről és távlatairól magyar nézőpontból tartott előadást.⁶⁷ (Ezen a tanácskozáson szovjet tudósok is részt vettek.) A nyugatnémet Keletkutató Intézetet a Külügyminisztérium támogatja és pénzügyileg finanszírozza.

A „Friedrich-Ebert Alapítvány” révén szintén kapcsolatot tartanak magyar személyekkel.⁶⁸ A Konjunktúra és Piackutató Intézet itt is szerepet játszik,⁶⁹ melynek munkatársait, **xxxxxxx**-t és **xxxxxxxxxxx**-t⁷⁰ 1968. május 20-tól 1968. június 30-ig vendégként hívták meg a Szövetségi Köztársaságba a külkereskedelmi és tesztmódszerek tanulmányozására. Útiköltségüket és ottani kiadásaikat az alapítvány fedezte. Az intézmény igazgatóhelyettese, Dr. Korras elvtársnő már 1966-ban, Bergneustadtban referensként lépett fel az alapítvány rendezvényén.

Az alapítvány munkatársai kapcsolatot tartanak dr. Korressel és **xxxxx**-val, továbbá Gáborral, a Magyar Újságíró Szövetség elnökével,⁷¹ Rédei professzorral,⁷² a fent nevezett Piackutató Intézet igazgatójával, Vajda professzorral, a budapesti közgazdaságtudományi

fakultás dékánjával, dr. Wesselényivel,⁷³ a „Budapester Rundschau” főszerkesztőhelyettesével, és dr. Barangyaival,⁷⁴ a Magyar Felnőttképző Szövetség⁷⁵ elnökével. 1967 decemberében az alapítvány öt magyar újságíró részére szervezett tanulmányutat a Szövetségi Köztársaságba. Számos más alapítványi rendezvényen is részt vettek magyar képviselők. Az alapítvány kapcsolatot tart fenn a Nyugat-Németországban működő magyar kereskedelmi képviselet első titkárával, Magyariesszal, akit egyértelműen fellazítás céljából kerestek meg.⁷⁶ Magyaries örvendetesnek nevezte a Konjunktúrakutató Intézet munkatársainak tanulmányútját, mivel az új gazdasági mechanizmus bevezetése a világpiaci verseny kategóriáiban való gondolkodást igényel. Magyaries az alapítvány egyik munkatársa előtt azon óhajnak adott hangot 1968 márciusában, hogy a nyugatnémet sajtó ne fújja fel a csehszlovák „liberalizálási folyamatot”, mert „az önmagában véve örvendetes fejlődést” azzal negatívan befolyásolná. A „Friedrich Ebert Alapítványnál” Magyariest „liberális kommunistának” tartják.

A Magyarország irányában kifejtett ideológiai diverzió vonatkozásában további nyugatnémet intézetek váltak ismertté:

- A Humboldt Alapítvány a magyar tudományos utánpótlás képviselőit ösztöndíjasként hívja meg Nyugat-Németországba.⁷⁷
- A Német Felsőoktatási Csereszolgálat (DAAD),⁷⁸ a Magyar Intézet Münchenben és a Sonnenberg nemzetközi munkakör nemzetközi konferenciákat szerveznek, amelyekre magyar személyeket is meghívnak.⁷⁹
- A Deutsche Welle naponta kétszer, Kölnből sugároz magyar nyelven.⁸⁰
- A Nyugat-Németországot Magyarországról hivatalos ügyben felkeresők ellátását a külügyminisztériumhoz tartozó Nemzetek Között Szervezet intézi. A magyar polgárok befolyásolására a turistaforgalmat is igencsak kihasználják. A magyar biztonsági szervek vizsgálatai szerint a Magyarországra közlekedő vonatokon olyan, speciális feladattal megbízott személyeket helyeznek el, akik „megdolgozzák” a magyar állampolgárokat.

Külön figyelmet kell fordítani a német nemzetiségű magyar polgárokra, az úgynevezett svábokra. A magyar biztonsági szervek értékelése szerint ezen személyekről a „nyugati társadalmi rend” felértékelése mellett joggal feltehető a nacionalista uszítás kísérlete.

Az amerikai hírszerző szervezetek is részesei a Magyar Népköztársaság ellen folytatott ellenséges tevékenységnek. Az USA többek között közvélemény-kutató intézeteket állított rá a magyar polgárokra, hogy hírszerzési szempontból hasznosítható információkat szerezzen.

Az amerikai titkosszolgálatok tevékenységének súlypontját a magyar szakemberek elcsalogatása képezi. Ebben különösen a Ford Alapítvány jeleskedik, amely ösztöndíjjal közvetít magyar tudósokat, diákokat és írókat az Egyesült Államokba. A Ford Alapítvány szoros kapcsolatban áll a CIA-val.

5. Nyugat-berlini kapcsolatok Magyarországon

A Nyugatnémet Szövetségi Köztársaság a budapesti kereskedelmi képviselet felállításáról folytatott tárgyalásokkal kapcsolatos levélváltásban olyan megszövegezést érvényesített,

amely hallgatólagosan megengedi Nyugat-Berlin bevonását a Magyarország és Nyugat-Németország közötti kereskedelmi forgalomba. Ez a „valutaterület” megfogalmazásra vezethető vissza. Noha a Magyar Népköztársaság minden olyan provokációt elutasít, amely Nyugat-Berlint a Nyugatnémet Szövetségi Köztársaság részeként ismertetné el, mégsem következetes az ezt célzó nyugatnémet intézkedések visszautasításában. Ez különösen a nyugat-berlini lobogónak az 1966-os vásáron való felhúzását érinti. A jelen lévő nyugat-berlini cégek a nyugat-berlini lobogó felvonásának megakadályozására Nyugat-Németországban bejegyzett fiókjaik címén jelentkeztek be. A vásár vezetősége erre levonta a nyugat-berlini zászlót.

Ristock charlottenburgi városi tanácsos már 1965 óta a Magyarországgal való szoros kapcsolat kiépítésén munkálkodik.⁸¹ Ristock többek között egy szakszervezeti delegáció utazását szervezte meg, amelyet a Külügyi Hivatallal egyetértésben, a Nyugat-Berlini Szociális Hivatal vezetőségének szervezésében kivitelezett. 1968 tavaszán egy „Budapesti Hét”, valamint egy Budapesten megrendezésre kerülő Nyugat-Berlini Hét megszervezésén fáradozott. Budapestre irányuló kapcsolatai városrész-szintűek.

A további kapcsolatok a következők:

- A budapesti egyetem összeköttetései a nyugat-berlini Szabadegyetemmel.
- A Weiner Kvartett utazása 1967 elején Nyugat-Berlinbe.
- Magyar karmesterek és előadóművészek nyugat-berlini kötelezettségvállalásai.
- Magyar érdeklődés a nyugat-berlini filmfesztivál iránt.

Mindazonáltal eddig nem állapítható meg azon elv megsértése, miszerint nyugat-berlini rendezvényekről kizárólag nyugat-berlini szervezőkkel folytatható megbeszélés.

Levéltári források

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

ÁBTL 3.2.5. Operatív dossziék

O-8-298/3. „Tükör” Nyugatnémet sajtó és tájékoztató szervek

Der Bundesbeauftragte für die Unterlagen des Staatssicherheitsdienstes der ehemaligen Deutschen Demokratischen Republik (BStU)

BStU MfS ZAIG (ÁBM Központi Kiértékelő és Információs Csoport)

BStU MfS HA XVIII. Volkswirtschaft (ÁBM XVIII. Népgazdasági Főosztály)

Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL)

MNL OL XIX –A-83-b Minisztertanácsi iratok. Előterjesztések, határozatok (1953–1989)

MNL OL XIX-J-1-r Külügyminisztérium Titkárságának iratai (1956–1985)

Hivatkozott irodalom

Beck – Germuska, 1997

1968 kronológiája. Összeállította: Beck Tibor, Germuska Pál. *Beszélő*, 11. sz. 72–79.

Borvendég, 2015

Borvendég Zsuzsanna: *Újságírásnak álcázva. A Nemzetközi Újságíró Szervezet Magyarországon*. Budapest, NEB.

Dalos, 2003

Dalos György: „Testvérszervek”. Az NDK és a Magyar Népköztársaság állambiztonsági szerveinek együttműködése, 2. *Beszélő*, 9. sz. 64–77.

Dömötörfi, 2009

Dömötörfi Tibor: Magyar–NSZK kapcsolatok. Kronológia, 1963–1990. *História*, 5–6. sz. 11, 13–14.

Feitl, 2008

Feitl István: Kiegyezés vagy fegyverszünet? Kádár János 1968-ban az Írószövetségben. *Múltunk*, 4. sz. 150–195.

Halay, 1966

Halay Tibor: A gazdaságirányítás reformjának kérdéséhez. *Magyar Tudomány*, 2. sz. 124–126.

Heller, 1997

Heller Ágnes: 1968. *Beszélő*, 11. sz. 70–79.

Jobst, 2015

Jobst Ágnes: *A Stasi működése Magyarországon. A magyar–keletnémet állambiztonsági együttműködés 1955–1989*. Budapest, Jaffa Kiadó.

Mezei, 2016

Mezei Bálint: Társasút Budapestre: az 1968-as konzultatív találkozó előzményei. 2016. https://edit.elte.hu/xmlui/bitstream/handle/10831/32923/25_MezeiBalint_270-279.pdf;jsessionid=E7EB15FAE23EF31996668F6B77963B93?sequence=1 (letöltve: 2018. január 18.).

Nagy, 2017

Nagy Péter: Hans Joachim Vergau nyugatnémet kereskedelmi tanácsos Magyarországon (interjú). *Betekintő*, 2. sz. www.betekinto.hu/2017_2_nagy (letöltve: 2018. március 22.).

Tanzscher, 1999

Tanzscher, Monika: „Die Stasi und die »Kaffeehaus-Tschekisten«. Über die geheimdienstlichen Beziehungen der DDR zur Volksrepublik Ungarn”. *Horch und Gluck*, Heft 27, 3. sz. 48–59.

¹ A nézetazonosság jegyében tárgyalt Magyarország és az NDK külügyminisztere. Otto Winzer elutazott Budapestről. *Népszabadság*, 1967. december 15. 3.

² Otto Winzer NDK külügyminiszter Belgrádból hazatérve szakította meg útját Budapesten, ahol Péter János magyar külügyminiszterrel az európai biztonságról folytatott megbeszélést. Látogatását az NDK kormányküldöttség moszkvai látogatása előzte meg, melynek nyomán a szovjetek jegyzékben szólították fel az NSZK-t, hogy hagyjon fel a „revansista politikával”.

³ Az NDK nagyköveti tisztét ekkor Herbert Plaschke töltötte be Magyarországon.

⁴ BStU MfS ZAIG 5127. Einschätzung der Lage in der Volksrepublik Ungarn und der imperialistischen Tätigkeit gegenüber diesem Lande. Berlin, 1968. augusztus 28.

⁵ Az utóbbi értelmezést veszi alapul Dalos György 2003-ban közreadott tanulmányában. Lásd Dalos, 2003: 68.

⁶ Az 1938. szeptember 29-én megkötött nemzetközi megállapodás Csehszlovákia felosztásáról intézkedett.

⁷ 1967-től német nyelven kiadott hetilap, amely részben a magyar propaganda szócsövének szerepét töltötte be a nyugati országok, főként az NSZK felé. 1968 tavaszától terjesztését korlátozták az NDK-ban. Lásd Jelentés a „Budapester Rundschau ügyében”. Budapest, 1970. február 12. ÁBTL 3.2.5. O-8-298/3.

⁸ Jobst, 2015: 166.

⁹ Tantzsch, 1999: 53.

¹⁰ A Hazafias Népfront IV. kongresszusát 1968. április 17–19. között tartották. Kádár felszólalása az MSZMP politikájával kapcsolatban a „főbb vonalak” változatlanóságát hangoztatta, legfontosabb feladatként pedig a „szocialista nemzeti tudat” erősítését jelölte meg.

¹¹ Az új gazdaságirányítási rendszer előkészítést az MSZMP KB Gazdaságpolitikai Osztályának titkára, Nyers Rezső koordinálta egy közgazdászokból álló munkacsoport közreműködésével. Alap gondolata az volt, hogy az állam irányító szerepe ne a tervutasítások merev kirovására és számonkérésére alapuljon, hanem a piac ösztönző erején és a gazdasági szabályozókon keresztül érvényesüljön. Az MSZMP Központi Bizottsága 1966. május 25–27-i, valamint 1966. november 18–20-i ülésén tárgyalt a reform 1968. január 1-jén való bevezetéséről.

¹² A szilárd gazdasági egyensúly megőrzése érdekében a pénzügyi politika az új gazdaságirányítási rendszer bevezetésekor a fizetőképes kereslet kiáramlásának korlátozására törekedett. Lásd A Magyar Forradalmi Munkás-Paraszt Kormány határozata az 1968. évi állami költségvetésről. 2. MNL-OL-XIX-A-83-b 3371-3405/1967. https://library.hungaricana.hu/view/MNL_A_83_b_433_3371_3405/?jpg=363&layout=s (letöltve: 2018. február 4-én).

¹³ 1968. január 6-án több nagyüzemben bevezették a kéthetenkénti szabad szombatot, 1968. július 1-jén pedig a 44 órás munkahetet.

¹⁴ A név ritkítva szedve.

¹⁵ Lukács Györgyöt (1885–1971) 1967-ben vették vissza az MSZMP-be. Nyilatkozataiban az átfogó reformok szükségessége mellett állt ki. Az említett riportok megjelenési adatai: Beszélgetés Lukács Györggyel. *Népszabadság* 1967. december 25. 21–22.; Gespräch mit Georg Lukács über wirtschaftliche und politische Probleme, 1. *Budapester Rundschau*, 1968. január 5. 9.; Gespräch mit Georg Lukács über wirtschaftliche und politische Probleme, 2. *Budapester Rundschau*, 1968. január 12. 5.

¹⁶ Alexander Dubček (1921–1992) 1968. január 5-től a Csehszlovák Kommunista Párt első titkára, aki az 1968 januárjától 1968 augusztusáig tartó időszakban a kormányzás liberalizálására tett kísérletet. 1968. június 13–15-én Dubček vezetésével csehszlovák párt- és kormányküldöttség járt Budapesten, ahol új barátsági, együttműködési és segítségnyújtási szerződést írtak alá.

¹⁷ A név ritkítva szedve.

¹⁸ Bognár József (1917–1996) 1954-től a budapesti Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem Világgazdasági tanszékének vezetője, 1973–1987 között az MTA Világgazdasági Kutatóintézetének igazgatója, az „új gazdasági mechanizmus” néven ismert reformtervezet egyik kidolgozója.

¹⁹ A „gazdasági mechanizmus elvi problémáival” több nyilvános vita foglalkozott. Az első magas szintű megbeszélést 1965. november 24-én, a Magyar Tudományos Akadémián tartották. Az ülés előadója Bognár József, az MTA Világgazdasági Kutató Intézetének igazgatója volt, előadását Erdei Ferenc, az Agrárgazdasági Kutató Intézet igazgatója, Kiss Árpád, Vajda Imre és Lévai András korreferátumai követték. Lásd Halay 1966. 124–126. Itt azonban feltehetően egy időben közelebb álló eseményre, az új gazdasági mechanizmus parlamenti bizottságok előtti vitájára utalnak, amelyet szintén Bognár József vezetett. Az utóbbiról Éry József „Vor der Nationalversammlung: Fragen der Wirtschaft und der Aussenpolitik” címmel a *Budapester Rundschau* 1967. december 22-i számában tudósított, és a vita hangulatának jellemzésére cikkében a „scharfe Debatten”, vagyis éles vita kifejezéssel élt (1. p.).

²⁰ Csikós-Nagy Béla (1915–2005) 1957 februárjától az Árhivatal, 1967-től az Országos Anyag és Árhivatal elnöke. Ezt a tisztséget 1984-ig töltötte be. 1990-től haláláig a Magyar Közgazdasági Társaság tiszteletbeli elnöke.

²¹ A diktatúra évei alatt szüneteltetett Budapesti Nemzetközi Vásárt 1955-től Budapesti Helyipari Vásár néven rendezték újra meg, eredeti nevét 1962-ben kapta vissza. A keleti és nyugati tömb között gazdasági és ipari területen folytatott együttműködés egyik fontos fórumának számított. Ennek veszélyét felismerve a Stasi HA XVIII. (Népgazdaság) Főosztálya több tisztjét operatív céllal delegálta a rendezvényre. Lásd BStU MfS HA XVIII. Nr. 19476. 14, 20. HA XVIII. Nr. 19477. 88.

²² A Magyar Írószövetség 1968. június 6-án tartott kibővített választmányi ülésén Kádár az írók megnyerésére törekedett. Nem támasztott közvetlen politikai követelményeket az irodalommal szemben, a központi cenzúra fölösleges voltát hangsúlyozta, ugyanakkor elvárásként fogalmazta meg a szocializmus építésének támogatását. A beszéd visszhangja pozitív volt; az írók többsége a bizalom és a jó viszony jeleként értékelte. Lásd Feitl, 2008.

²³ A BStU levéltári szabályzata alapján anonimizálva. Heller Ágnes visszaemlékezése szerint Magyarországról rajta kívül Márkus György és felesége, Marysia, valamint Tordai Zádor, Soós Vilmos és Tőkei Ferenc vettek részt az 1968. augusztus 14–24. között rendezett konferencián. Lásd Heller, 1997: 76–77.

²⁴ A Varsói Szerződés csapatai 1968. augusztus 21-én vonultak be Csehszlovákiába. A hadműveletben a szovjet, a lengyel, a magyar és a bolgár haderő vettek részt.

²⁵ Utalás *A XX. kongresszus és a marxista filozófia problémái* címmel 1956. június 15-én, a DISZ Petőfi Körében lefolytatott vitára.

²⁶ Péter János (1910–1999) 1961. szeptember 13. – 1973. december 14. között a Magyar Népköztársaság külügyminisztere.

²⁷ Péter János külügyminiszter 1967 januárjában terjesztette elő a Duna menti népek együttműködéséről szóló tervet, amelybe a semleges Ausztriát is bele kívánták vonni. A blokkszemléleten túlmutató regionális együttműködés elképzelését a Szovjetunió nagy mérvű gyanakvással kezelte.

²⁸ Az NSZK Ostpolitik néven ismert külpolitikai programja a szovjet zóna országai felé való nyitást hirdette meg. Ennek részét képezték a kelet-európai országok állampolgárai, így a magyarok előtt megnyílt ösztöndíj-lehetőségek. Lásd Nagy, 2017: 4.

²⁹ Első ízben 1967. április 24–26. között, Karlovy Varyban tartották meg az európai kommunista testvérpártok közös konferenciáját, amelyen első alkalommal ültek egy asztalhoz a legfontosabb nyugati és keleti kommunista pártok képviselői. A meghívottak közül többen visszamondták a részvételt. A 24 párt részvételével megtartott értekezlet résztvevői egyetértettek az alapvető kérdésekben, például a felszólalóknak szinte mindegyike elítélte az NSZK „revansista” külpolitikáját, és támogatásáról biztosította az NDK-t. Lásd Mezey, 2016: 272–276.

³⁰ Willy Brandt (1913–1992) 1964-től a Német Szociáldemokrata Párt elnöke, 1969–1974 között az NSZK kancellárja. Megválasztásával szociáldemokrata vezetésű kormány alakult az NSZK-ban.

³¹ Házi Vencel (1925–2007) 1968–1970 között külügyminiszter helyettes.

³² A Szovjetunió, Lengyelország, NDK, Bulgária, Magyarország képviselői 1968. július 14–15-én, Varsóban tárgyaltak a csehszlovák reformfolyamatról, aggodalmuknak levélben adtak hangot.

³³ Ekkoriban került sor az 1956 után befagyott diplomáciai kapcsolatok rendezésére az Egyesült Államokkal.

³⁴ Az 1969-es választások után a Német Szociáldemokrata Párt (SPD) a Német Szabaddemokrata Párttal (FDP) koalíciós kormányt alakított.

³⁵ A Stasi többek között a bonni Külügyi Hivatalból szivárogtatott információkból tájékozódott az NSZK külpolitikája felől. A kutatások eddig 21 beépített ügynökre derítettek fényt, közülük 14-et sikerült azonosítani. https://de.wikipedia.org/wiki/Auswärtiges_Amt#Stasi-Mitarbeiter_im_Ausw%C3%A4rtigen_Amt (letöltve: 2018. február 25-én).

³⁶ Rolf Otto Lahr (1908–1985) diplomata, 1961 augusztusától az NSZK Külügyi Hivatalának államtitkára.

³⁷ Románia 1967. január 31-én, az NDK-val való előzetes konzultáció nélkül vette fel a diplomáciai kapcsolatot Bonnal.

³⁸ Walter Hallstein (1901–1982) diplomata, 1951-től 1958-ig az NSZK külügyi államtitkára. A róla elnevezett külpolitikai alapelvet 1955. szeptember 29-én, kormánynyilatkozat formájában tették közzé. Az NDK diplomáciai elszigetelését meghirdető doktrína kimondta, hogy az NSZK nem tart fenn diplomáciai kapcsolatot olyan országgal (a Szovjetuniót kivéve), amely az NDK-t elismeri.

³⁹ Nyugat-Berlin 1950. szeptember 1. és 1990. október 3. között önálló politikai státusszal rendelkezett. Az NDK ehhez a status quo-hoz ragaszkodott, míg a bonni vezetés hajlamos volt a város(rész)t az NSZK integráns részének tekinteni. Jóllehet Nyugat-Berlint önálló testület, a berlini szenátus irányította, némely tekintetben – így például a jogrend és jogalkalmazás terén – mégis az NSZK-szabályozás volt irányadó.

⁴⁰ Magyarország kölni és az NSZK budapesti kereskedelmi képviselőjét 1969. október 15-én ruházták fel útlevél-kezelési és vízumkiadási joggal.

⁴¹ Az NSZK budapesti külkereskedelmi képviselőjének felállítására vonatkozó egyeztetések az MSZMP PB 1962. augusztus 25-i határozata nyomán indultak meg. Az első magyar–nyugatnémet kereskedelmi szerződést

1963. november 10-én írták alá. A kölcsönösen megnyitott kereskedelmi képviseltek de facto külképviseletként működtek. Az eredeti elképzelés szerint a kereskedelmi képviselteket konzuli jogokkal akarták felruházni, amit a normál diplomáciai kapcsolatok létrehozása felé tett átmeneti lépésnek tekintettek. A diplomáciai kapcsolatok tényleges felvételére és a külképviselet kölcsönös felállítására 1973. december 21-én került sor. Lásd MNL OL KÜM Titkárság XIX-j-1-r-56 (P.J.) 1962.

⁴² Hardo Brückner (1910–1991) diplomata, 1964 és 1971 között az NSZK magyarországi kereskedelmi kirendeltségét vezette.

⁴³ A BStU levéltári szabályzata alapján anonimizálva.

⁴⁴ Név szerint ismert Hans Joachim Vergau kereskedelmi tanácsos, aki kulturális ügyekért felelős diplomataként 1967. május 2-án foglalta el állomáshelyét Budapesten. 1968 őszén a kereskedelmi kirendeltség vezetőjévé nevezték ki. A vele készített interjúban Vergau több ízben említést tesz arról, hogy az NDK-kiküldöttek jól érzékelhető módon, különös figyelemmel kísérték a nyugatnémet kereskedelmi képviselő munkatársainak magyarországi tevékenységét. Lásd Nagy 2017. 4–5,

⁴⁵ Bonn és Budapest tényleges diplomáciai kapcsolatfelvételére 1973. december 21-én került sor.

⁴⁶ Az 1968. szeptemberi frankfurti őszi vásáron az Artex Külkereskedelmi Vállalat csaknem egymillió márkás üzletet kötött.

⁴⁷ Egon Emmel (1914–1983) diplomata, 1965-től gazdasági és kereskedelmi ügyekben, nagyköveti minőségben képviselte az NSZK-t az államközi és nemzetközi tárgyalásokon. 1966-ban a Szovjetunióval, 1967-ben pedig a Jugoszláviával folytatott gazdasági tárgyalásokat vezette. Magyarországgal az előkészítést követően, 1970 áprilisában állapodtak meg egy hosszú lejáratú árucere-forgalmi és gazdasági-műszaki kooperációs egyezmény megkötésében. A tárgyalások fontos súlypontját képezte a Nyugat-Németországba irányuló magyar export liberalizálása.

⁴⁸ Otto Schedl (1912–1995) 1957-től a bajor gazdasági és közlekedés területét felügyelő miniszter, 1970–1972 között bajor pénzügyminiszter.

⁴⁹ Walter Steidle az NSZK Gazdasági Minisztériumának tanácsosa.

⁵⁰ Fock Jenő (1916–2001) 1961–1967 között miniszterelnök-helyettes, 1967-től 1975-ig a Minisztertanács elnöke. Kormányfőként az ő nevéhez fűződik az új gazdasági mechanizmus bevezetése. 1975-ben a reformok híveivel együtt félreállították és nyugdíjazták.

⁵¹ Bíró József (1921–2001) 1963–1979 között külkereskedelmi miniszter. A szocialista országok külkereskedelmi miniszterei Bíró meghívására 1968. március 14-én, Budapesten folytattak megbeszélést a kölcsönös áruforgalom időszerű kérdéseiről. Bíró a *Budapester Rundschau* 1968. július 3-i számában „Reform und Aussenhandel” címmel tette közzé a magyar külkereskedelmi mérlegre vonatkozó adatokat (1. p.).

⁵² Az új gazdaságirányítási szisztéma a vállalati önállóság növelésére számos vállalatot exportengedéllyel ruházott fel.

⁵³ Kézírással utólag kihúzva.

⁵⁴ A munkaerőcsere megkötésére mégis az NDK-val került sor. Karl-Marx-Stadtba (ma: Chemnitz) 1967 októberében utazott ki az első ötven magyar szakmunkás. A munkaerőcsere vonatkozó egyezmény 1983-ig volt érvényben.

⁵⁵ A dokumentum szövegében aláhúzva.

⁵⁶ A Kulturális Kapcsolatok Intézetét 1949-ben hozták létre. Jellegéből adódóan hírszerzési feladatokat is ellátott a külföldi kulturális kapcsolatok szervezése mellett. A Művelődési Minisztérium nemzetközi referatúrája ugyanis csak a szocialista országokkal tartott fenn kapcsolatot.

⁵⁷ Vályi Péter (1919–1973) reformpárti politikus, 1967-től 1971-ig pénzügyminiszter, majd haláláig a Minisztertanács elnökhelyettese.

⁵⁸ 1968. május 10-én Essenben nyílt magyar képzőművészeti és filmhét, május 11-én Nyugat-Berlinben kezdődtek magyar kulturális napok. A rendezvényeket Bojár Iván ismertette a *Budapester Rundschau* 1968. augusztus 16-i számában (11. p.).

⁵⁹ Elírás, a helyes név: Barcs Sándor, aki 1965-től 1974-ig volt a MÚOSZ elnöke.

⁶⁰ Elírás, a helyes név: Naményi Géza, aki 1959-től 1969-ig volt a Minisztertanács Tájékoztatási Hivatalának elnöke.

⁶¹ Éles Tibor 1964 és 1968 között a III/III. Csoportfőnökség szigorúan titkos tisztjeként vezette a MÚOSZ Nemzetközi Főosztályát. Lásd Borvendég, 2015: 41.

⁶² A hidegháború korszakában létrehozott ún. keletkutató intézetek olyan, részben állami, részben alapítványi fenntartású szervezetek voltak, amelyek a szocialista országokról legális forrásokból származó információkat dolgozták fel. A kölni székhelyű Kelettudományi és Nemzetközi Tanulmányok Szövetségi Intézete szintén a szocialista blokk országaival foglalkozó állami intézmény volt az NSZK-ban.

⁶³ A Nemzetközi PEN Club 1921-ben azzal a céllal jött létre, hogy az irodalom és a kulturális diplomácia eszközeivel mozdítsa elő a kulturális együttműködést. Magyar tagozata 1926-ban alakult meg.

⁶⁴ Boldizsár Iván (1912–1988) valójában csak 1970-ben lett a magyar PEN Club elnöke.

---

⁶⁵ A BStU levéltári szabályzata alapján anonimizálva.

⁶⁶ A BStU levéltári szabályzata alapján anonimizálva.

⁶⁷ Vajda Imre (1900–1969) közgazdászként részt vett a gazdasági reformbizottság munkájában és a Magyar Közgazdasági Társaság újjászervezésében, amelynek elnökévé választották. A *Budapester Rundschau* 1968. január 12-i számában „Ungarn in der Wirtschaftsgemeinschaft der sozialistischen Staaten” címmel közreadott írásában kifejtette, hogy a KGST-tagság nem jelentheti a tagországok más irányú elzárkózását (1, 3. p.).

⁶⁸ Az első, demokratikusan választott német szociáldemokrata államfőről elnevezett alapítványt 1925-ben, a különböző társadalmi rétegekből származó tehetséges fiatalok továbbtanulásának elősegítésére, demokratikus szellemű nevelésére hozták létre. Az alapítvány keretében folytatott történeti kutatás nagy hangsúlyt szentelt az NDK-t irányító Német Szocialista Egységpárt politikájának és a marxí–lenini szellemű történetírásnak.

⁶⁹ A Konjunktúra- és Piackutató Intézetet 1964-ben, a belföldi vállalatok és a külkereskedelem központi irányító szerveinek piaci tájékoztatására hozták létre.

⁷⁰ A BStU levéltári szabályzata alapján anonimizálva.

⁷¹ Nem sikerült beazonosítani, a MÚOSZ elnöke Barcs Sándor volt.

⁷² Rédei Jenő közgazdász, 1954–1959 között a Magyar Statisztikai Szemle felelős szerkesztője. Az 1960-as években aktívan bekapcsolódott a piaczgazdaságról folytatott vitákba.

⁷³ Wesselényi Miklós 1967–1971 között a *Budapester Rundschau* vezető munkatársa, 1969 nyarától átmenetileg az ő irányítása alatt jelent meg a lap. Az állambiztonsági szerv értékelése szerint jó tollú, nyugatnémet kapcsolatait kamatoztató újságíró volt. Lásd ÁBTL 3.2.5 O-8-298/3. 2.

⁷⁴ Nem sikerült beazonosítani.

⁷⁵ Nem sikerült beazonosítani.

⁷⁶ Nem sikerült beazonosítani.

⁷⁷ Az Alexander von Humboldt Alapítványt 1925-ben a külföldi diákok, doktoranduszok és tudósok németországi tartózkodásának támogatására hozták létre.

⁷⁸ A Német Akadémiai Csereszolgálatot (DAAD) az oktatói és diákcseré támogatására 1925-ben hozták létre. A második világháborút követően, 1950-ben kezdte meg ismét működését. A keleti tömb vonatkozásában az 1959. május 30-i dátum hozott áttörést, amikor az NSZK és a Szovjetunió egyezményt kötöttek a kulturális, valamint műszaki területen való szakembercseréről. Az első szovjet ösztöndíjasokat 1960-ban fogadták.

⁷⁹ Nemzetközi Sonnenberg Társaság (International Sonnenberg Association): 1956-ban alapított szervezet a nemzeti Sonnenberg-egyesületek munkájának koordinálására, amelyek kulturális, ifjúsági és képzési feladatokat látnak el a társadalmi felelősségvállalás, a társadalmi problémák megoldása céljából.

⁸⁰ Deutsche Welle: 1953. május 3-tól működő nyugatnémet rádióadó, amely harminc különböző nyelven sugározta adásait.

⁸¹ Charlottenburg: nyugat-berlini városrész. Az elnevezés hátterét a Vergauval készített interjúban elhangzottak világítják meg. Berlin akkoriban Magyarországon elsősorban az NDK fővárosát jelentette, ám itt Nyugat-Berlinről volt szó, ezért egy jellegzetes nyugat-berlini városrész nevét kapta a rendezvény. Vergau azt is elmondja, hogy NDK-nyomásra Hardo Brücknert, a kereskedelmi kirendeltség vezetőjét nem hívták meg a rendezvényre. Lásd Nagy, 2017: 5.

Papp István
Antal István feljegyzése a népi írókról

A magyar népi mozgalom eszmetörténeti helyének pontos meghatározása – más, harmadik utas irányzatokhoz hasonlóan – komoly próbatételek elé állította, s valószínűleg még állítja is, a kutatókat. A népiek esetében használt jobboldali/baloldali jelzők mindegyikének megvan a maga jogosultsága, főként, ha a csoport legfontosabb képviselőinek életútját külön-külön vizsgáljuk. A helyzetet tovább bonyolítja, hogy még azt sem lehet egyértelműen megállapítani, hogy az aktuális hatalmi elithez képest ellenzékiek vagy kormánypártiak voltak-e a népiek. Ez a sajátos pozíció mind a Horthy-, mind a Rákosi-, mind pedig a Kádár-korszak vonatkozásában igaz, ezért kérdéses, hogy lehet-e ennél pontosabban meghatározni a magyar népiség eszme- és politikátörténeti helyét. Mindenesetre a népieket kizárólag markánsan ellenzéki vagy kizárólag az aktuális hatalommal együttműködő irányzatként jellemző véleményeket érdemesnek tűnik árnyalni.

A Horthy-korszakban több olyan kormányzati pozíciót betöltő politikus is akadt, akihez a népi írók és értelmiségiek bizonyos fokú várakozással viszonyultak. Így volt ez az 1932-ben miniszterelnökké kinevezett Gömbös Gyula esetében is, akinél leginkább az írókkal való személyes találkozót és az Új Szellemi Front történetét – ha egyáltalán lehet szervezetszerű történetről beszélni – szokás kiemelni.¹ Korábbi álláspontommal összhangban a találkozót önmagában messze valós súlyán felül értékelt eseménynek tartom,² viszont annyit feltétlenül érdemes megjegyezni, hogy bizonyos fokig logikus volt a népiek érdeklődése a miniszterelnök politikája és szóhasználata iránt. A közös ellenfél, Bethlen István gazdasági liberalizmusa és a földreformtól, valamint az általános választójog bevezetésétől való határozott tartózkodása a magukat vele és politikai rendszerével szemben pozicionáló népieket Gömbös partnereivé, szövetségeseivé tehetné volna.³ A végül tartós eredményt, együttműködést nem hozó kapcsolatfelvételben a legfontosabb szerepet Zilahy Lajos játszotta.⁴ Am akadtak más személyiségek is a kormányfő környezetében, akik felfigyeltek a népi mozgalomra, és bizonyos törekvéseiket integrálhatónak tartották valamiféle konzervatív irányultságú reformpolitika szolgálatában. Utalhatunk Kozma Miklós belügyminiszter személyére,⁵ illetve az alábbiakban közölt feljegyzés szerzőjére, Antal Istvánra.

A szerzőség kérdése kezdetben nem tűnt egyértelműnek. Az 1952 februárjában legépel, valamivel több mint egy oldal terjedelmű szöveg alján felerészt olvashatatlan aláírás szerepel. A dokumentumot Sinka István személyi dossziéjába fűzték le, amely a költőre vonatkozó állambiztonsági iratok legfontosabb forrása. A feljegyzésre még korábbi kutatásaim során figyeltem fel, mivel első olvasásra kiderült, hogy írója fontos adalékokkal szolgál a népiek és a Horthy-korszak második felének kormányai közötti kapcsolatokról. Elkövettem azt a hibát, hogy a feljegyzést a dosszié többi részétől külön vizsgáltam, így egy ideig tévúton jártam a szerző személyét illetően. Ugyanis kétszer is szerepel a „*miniszterelnökségi államtitkár*” mint a visszaemlékező kormányzati tisztségének megnevezése, és a szerző mindkétszer az 1936-os évszámot társította ehhez, második alkalommal Gömbös Gyula kabinetjét megnevezve. Az 1932 októberében felállt kormányban a Miniszterelnökség politikai államtitkári posztját Darányi Kálmán, az adminisztratív államtitkárit pedig Bárczy István kapta meg.⁶ 1952 februárjában az előbbi már régen nem élt, az utóbbi pedig svájci emigrációban töltötte mindennapjait. Így mindketten kiestek a potenciális szerzők köréből, ráadásul egyikük esetében sem merült fel a népiekhez fűződő kapcsolat. Mindezen túl Darányi Kálmán 1935

januárjában átvette a földművelésügyi tárca vezetését Kállay Miklóstól,⁷ így 1936-ban már nem volt államtitkár. Darányi pozícióját – némiképp rögtönzött módon, regényes körülmények között – Tahy László örökölte,⁸ aki viszont 1940 márciusában meghalt,⁹ vagyis megint nem lehetett a feljegyzés írója.

A következő lehetőségként Pataky Tibor személye merült fel. A forrásban szó esik a „*miniszterelnökség nemzetpolitikai osztálya*”-ról, az irodalmi életben és a kormányzati propagandában játszott szerepéről. Sajnos a megfogalmazás többféle értelmezésre ad módot: a Miniszterelnökség II., Nemzetiségi és Kisebbségi Osztálya 1922. február 10-én alakult meg mint a magyarságpolitika kormányzati szerve.¹⁰ A Miniszterelnökség Nemzetpolitikai Szolgálatát viszont Teleki Pál kormányfősége idején állt fel 1940 novemberében, Alföldy Alajos igazgatásával.¹¹ Alföldy egyértelműen Teleki protezsáltja volt, ő hozta be a politikába, nem kapcsolódott a Gömbös által favorizált fiatalokhoz. Pataky viszont szóba jöhetett mint szerző, hiszen már 1938-as tényleges államtitkári kinevezése előtt, 1933-tól „államtitkári címmel és jelleggel felruházott miniszteri osztályfőnök”-ként fogta össze a határon túli magyar közösségek ügyeit.¹² Ám Pataky szerzőségét mégsem az előbb ismertetett, kissé bizonytalan címbeosztás zárta ki, még csak nem is az, hogy 1951-ben Kunszentmártonba telepítették ki, s csupán halála előtt két hónappal költözhetett testvéréhez Pécelre,¹³ hanem az, hogy a feljegyzésben olyan eseményekről történt említés (sajtó- és irodalompolitikai akciók, a lillafüredi írótalálkozó), melyekről felszínes ismeretekkel rendelkezhetett, hiszen szakpolitikai profilja egészen más volt.

Mivel a feljegyzést tartalmazó oldalak alján szereplő szignó második része igen nagy biztonsággal „*fogoly*” szónak olvasható, arra jutottam, hogy egy börtönbüntetését töltő személlyel írathatta le az Államvédelmi Hatóság egy, a népi írókhoz kapcsolódó ügyben eljáró tisztje a lentebb közölt szöveget. A kérdéses ügyet végül Sinka István dossziéjában találtam meg. Ugyanis a 49/41. számú ügynök 1952. január 16-án kelt jelentésében többek között Sinka és Szabó Lőrinc baráti viszonyáról értekezett, amely akkor alakult ki, „*amikor ő (Sinka) Szabó lányával, Gáborjáni Szabó Klára-val együtt Antal István volt propaganda miniszter felkérésére ú.n. »népi irodalmi estétet« tartott*”.¹⁴ E közlés nyomán Fazekas István államvédelmi hadnagy javasolta Antal István kihallgatását Sinka és a „népi írók csoportjára” vonatkozóan.

A négy héttel később, 1952. február 11-én papírra vetett feljegyzés szerzője valóban sok olyan tényről közölt, amelyről első kézből tudhatott. Ezek után már csupán az a kérdés, hogyan oldhatjuk fel azt az ellentmondást, hogy a szerző magáról mint 1936-ban hivatalban lévő államtitkárról beszélt. Úgy vélem, hogy két magyarázat lehetséges. Antal Istvánt 1932. október 1-jével nevezték ki miniszteri tanácsosi rangban a miniszterelnökség sajtóosztályának élére, majd 1935. április 17-én az Igazságügyminisztérium politikai államtitkárává.¹⁵ A kortársak röviden csak „sajtófőnök”-nek címezték, ráadásul csupán 1936 januárjában vette át ténylegesen hivatalát az Igazságügyminisztériumban, miután elintéztett még néhány, Gömbös Gyula által fontosnak és kényesnek tartott ügyet. Antal tehát egy időben volt államtitkár és dolgozott a Miniszterelnökségen, s ez mosódhatott össze a fejében. Végül is 1944 ősze óta – kisebb megszakításokkal – letartóztatásban volt, előbb a nyilasok, majd az amerikaiak, végül 1945 ősztől a magyar politikai rendőrség fogságában. 1946-ban háborús bűnösnek először halálra ítélték, majd Tildy Zoltán köztársasági elnök elfogadta kegyelmi kérelmét, így 1960-as szabadulásáig életfogytiglani börtönbüntetését töltötte.

A külső világ elől elzárt Antal számára könnyebben összefolyhattak az események, hiszen csak saját emlékeire támaszkodhatott. Másrészt az is előfordulhatott, hogy nem akarta terhelni

kihallgatóit tisztségei pontos és kimerítő leírásával, s valamiféle érthető leegyszerűsítéshez folyamodott. Ezért úgy írt magáról, mint a Gömbös-kormány 1936-ban hivatalban lévő miniszterelnökségi államtitkáráról, amivel a lényegét illetően nem vétett nagyot, viszont a forrás közzetevőjét egy ideig bizonytalanságban tartotta.

Bár Antal Istvánnak elvileg a népi írókhoz fűződő kapcsolatairól kellett volna számot adnia, a feljegyzésben csupán Féja Géza személye került szóba. Nem kizárt, hogy másokról is felidézte emlékeit, s az egyes részeket külön-külön használták fel. Ezzel együtt elég furcsa, hogy Sinka István személyi dossziéjába miért a Féjával kapcsolatos feljegyzések kerültek, hiszen nagyon valószínűtlen, hogy a Békéscsabán, afféle belső számúzetésben élő Féja ne állt volna állambiztonsági megfigyelés alatt. Ezt azonban közvetlenül nem, csak közvetett módon tudom bizonyítani, vagy legalábbis feltételezni. A Féjához hasonlóan vidéken, Balatonakarattyan élő Kodolányi Jánosra a politikai rendőrség külön személyi dossziét nyitott, amelyet azonban – sajnos nem tudni mikor – megsemmisítettek. Féja esetében viszont nincs arra vonatkozó nyom, hogy ehhez hasonló dossziéba gyűjtötték a rá vonatkozó adatokat.

Összességében mégis furcsa, hogy Antal István nem Sinka Istvánra vonatkozó emlékeit elevenítette fel, vagy ha így is tett, nem az erre vonatkozó feljegyzés került ide. Ez azért is különös, mert az igen szorgalmasan dolgozó 49/41. számú ügynök egy évvel korábban, 1950. február 3-án kelt jelentésében érdekes információkat továbbított Sinka és Antal kapcsolatáról. Ezek szerint a Délvidék visszacsatolását követően Sinka barátaival együtt ellátogatott Szabadkára, s mivel a nyilvánosság előtt „a magyar szocializmus”-ról beszélt, egy rendőrtiszt kivezette a pódiumról, és eljárás indult ellene. Az ügyet személyesen Antal simította el, aki Sinka érdekében sikerrel interveniált Vladár Gábornál, a Curia elnökénél.¹⁶ A történet sem ekkor, sem később nem keltette fel az ÁVH érdeklődését.

Az államvédelmi tiszték hanyagságáról, tévedéséről, netán Antal István tudatos eljárásáról volt szó? Természetesen az életfogytiglani börtönbüntetését töltő egykori miniszternek nem állt különösebben az érdekében, hogy pontos és kimerítő vallomást tegyen a vele egykor jó viszonyt ápoló népiekről. Mivel nem ismerjük a feljegyzés születésének körülményeit, nem tudjuk, hogy kényszerítették, esetleg hitegették-e Antalt valamilyen kedvezménnyel, egyáltalán mennyit tudathattak előzetesen a népiekhez fűződő kapcsolatairól. Gyaníthatóan nem túl sokat, mivel két fontos eseményről nem esik szó a szövegben. Sem az 1935. áprilisi, Gömbös és a népiek között lezajlott összejövétel nem került szóba, sem az 1942. őszi lillafüredi írókonferencia, amelynek Antal az egyik kitalálója és szervezője volt. Érdekes, hogy emlékirataiban sem ejtett szót Antal a kormányfő és az írók találkozásáról, ami arról is árulkodhat, hogy a kabinet nézőpontjából ennek jóval kisebb súlya és jelentősége volt, mint az értelmiségi körökben. Emellett nem került szóba Antalnak és Féjának a német megszállás után nagyon is élő kapcsolata. A kiadott levelezés szerint¹⁷ 1944 nyarán az író többek között Németh László és Török Sándor érdekében járt közben a Sztójay-kormány igazságügyi tárcáját vezető Antal Istvánnál.

Az sem kizárt, hogy egy hosszabb szöveg egy részével van dolgunk, mivel az első mondatban a népiekről mint csoportról esik szó, s ez után olvasható az „*először Féja Gézával kerültem kapcsolatba*” kitétel. Ez arra is utalhat, hogy személyenként elevenítette fel az ismereteit Antal, ami viszont továbbra sem magyarázza meg, hogy a Féjáról szóló rész miért került Sinka István dossziéjába. Azért is érdemesnek tartom Antal feljegyzését közölni, mivel 1936 utáni történésekkel is foglalkozik, s az 1960-as években írott memoárját, amely egész politikai pályafutását felölelte volna,¹⁸ Gömbös halálával, illetve saját magának a Darányi-kormányból való kényszerű távozásával zárta le.

A forrást javítások nélkül, betűhíven közlöm. Érdekes, hogy viszonylag kevés elütéssel, helyesírási hibával találkoztunk, ami Antal műveltségét ismerve nem meglepő, s talán az sem kizárt, hogy saját kezűleg gépelte vagy legalábbis írta le a szöveget. Ez utóbbi nem lenne szokatlan eljárás, s voltaképpen igazodna az Államvédelmi Hatóság azon gyakorlatához, hogy a börtönbüntetésüket töltő személyeket egy-egy konkrét ügyben elővették, s leírták velük, mit tudnak a vád alá helyezett ismerősükről.

Feljegyzés

Budapest, 1952. február 11.-én.

1936-ban, mint miniszterelnökségi államtitkár ismertem meg azt az írói csoportosulást, mely „népi írók” néven volt közismert.¹⁹ A csoport tagjai közül először Féja Gézával kerültem kapcsolatba.

Féja Géza 1936-ban, mikor a Gömbös kormány miniszterelnökségi államtitkára voltam elküldötte nekem dedikálva több tanulmányát.²⁰ Ezek alapján szükségesnek tartottam, hogy vele személyesen is megismerkedjem,²¹ ezért meghívtam őt hivatalomba, ahol több alkalommal megbeszélést folytattam vele, főként irodalompolitikai kérdésekről. Ezeknek a megbeszéléseknek alapján, s Féjának hozzám s rajtam keresztül a horthysta kormányhoz²² való viszonya alapján tudom, hogy Féja, bár fenntartotta a rendszerhez viszonyítva radikális nézeteit az agrár kérdéstről, sok tekintetben közeledett a kormány álláspontjához, s az agrárkérdés megoldását a horthysta kormánytól remélte.²³

Ennek alapján 1944-ben megbízást adtam Féjának arra, hogy egy Kossuth életét tárgy- [sic!] folyóirat szerkesztését kezdje meg.²⁴ Féja a megbízatást el is vállalta, azonban a folyóirat nem jelent meg a németek közben megtörtént bevonulása miatt.²⁵

Féja irodalmi tevékenységével kapcsolatban tudom azt, hogy azok beállítottsága alapján alkalmasnak tartották őt arra, hogy a kormány lapjánál a „Magyarország”-nál mint újságíró dolgozzon. A lapban számtalan, főként irodalmi vonatkozású cikke jelent meg, azonban politikai vonatkozású írásai is megjelentek.²⁶

Féja tagja volt annak az irodalmi tanácsadó szervnek, melyet Teleki Pál hívott életre, s amely előbb a miniszterelnökség nemzetpolitikai osztálya, majd a nemzetvédelmi és propaganda minisztérium mellett működött. Ez a bizottság véleményezte a minisztérium kiadásában megjelenő Nemzeti Könyvtár kiadványait, s szolgált tanácsokkal irodalompolitikai kérdésekben. Ez a megbízatás a kormány bizalmának jele volt ezzel az irodalmi csoporttal, s annak egyes tagjaival szemben.²⁷

Tudomásom van arról, hogy ennek az írói csoportnak a tagjai, köztük Féja Géza is, kapcsolatban állt Kádár Gyula vezérőrnaggyal, aki a VKF VI. osztálya vezetője volt.²⁸ Ez az osztály adta ki azokat a fasiszta szellemű propaganda kiadványokat, melyeket a honvédség keretein belül terjesztettek, s amelynek egy részét emlékezetem szerint ennek a csoportosulásnak a tagjai írtak, vagy szerkesztettek.²⁹

[ÁBTL 3.1.5. O-9185. Sinka István 192–193. Géppel írt szöveg.]

Levéltári források

Betekintő 2018/1.

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára

3.1.5. Operatív dossziék

O-9185. Sinka István

Nyomtatásban megjelent források

Antal, 2004

Gömbös Gyula hatalomra kerülése és kormányzása 1932–1936. Antal István sajtófőnök emlékiratai. Szerk., bev., jegyz.: Gergely Jenő. Budapest, Palatinus.

Féja, 1980

Féja Géza: *Viharsarok.* 3. kiadás. Budapest, Szépirodalmi.

Féja, 2003

Féja Géza levelezése. Szerk., összeáll.: Féja Endre. Budapest, Nap.

Gergely, 2004b

Adatok az Antal-Gömbös féle „dömpingsajtó” megteremtéséhez. (Részletek Antal István emlékirataiból). Közli: Gergely Jenő. *Múltunk*, 2. sz. 243–287.

Haraszti, 2007

Vallomások a holtak házából. Ujszászy István vezérőrnagynak, a 2. vkf. osztály és az Államvédelmi Központ vezetőjének az ÁVH fogságában írott feljegyzései. Szerk., névmutató: Haraszti György. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – Corvina.

Kádár, 1984

Kádár Gyula: *A Ludovikától Sopronkőhidáig.* I–II. kötet. 2. kiadás. Budapest, Magvető.

Varga – Patyi, 1972

Varga Rózsa – Patyi Sándor: *A népi írók bibliográfiája. Művek, irodalom, mozgalom (1920–1960).* Budapest, Akadémiai.

Hivatkozott irodalom

Ablonczy, 2005

Ablonczy Balázs: *Teleki Pál.* Budapest, Osiris.

Bartha, 2017

Bartha Ákos: A Nemzeti Radikális Párt (1930–1936) és sajtója. *Magyar Könyvszemle*, 3. sz. 292–318.

Borbándi, 1983

Borbándi Gyula: *A magyar népi mozgalom.* New York, Püski.

Fedinec, 2015

Betekintő 2018/1.

Fedinec Csilla: Az ismeretlen eminenciás – Pataky Tibor élete, II. rész (1921–1953). *Kommentár*, 3–4. sz. 69–88.

Gergely, 2001

Gergely Jenő: *Gömbös Gyula. Politikai pályakép*. Budapest, Vince.

Gergely, 2004a

Gergely Jenő: Bevezetés. In *Gömbös Gyula hatalomra kerülése és kormányzása 1932–1936. Antal István sajtófőnök emlékiratai*. Szerk., bev., jegyz.: uő. Budapest, Palatinus. 13–62.

Gyurgyák, 2012

Gyurgyák János: *Magyar fajvédők*. Budapest, Osiris.

Kerepeszki, 2014

Kerepeszki Róbert: *A „tépelődő gentleman”. Darányi Kálmán (1886–1939)*. Pécs–Budapest, Kronosz – Magyar Történelmi Társulat.

Lackó, 1996

Lackó Miklós: Az Új Szellemi Front történetéhez. In uő: *Sziget és külvilág*. Budapest, MTA Történettudományi Intézet. 99–164.

Ormos, 2000

Ormos Mária: *Egy magyar médiavezér: Kozma Miklós*. I. kötet. Budapest, PolgART.

Papp, 2012

Papp István: *A magyar népi mozgalom története*. Budapest, Jaffa.

Péterfi, 2011

Péterfi Gábor: *Szabó Dezső és Féja Géza Trianon-reflexiója és külpolitikai nézetei*. Budapest, L'Harmattan.

Standeisky, 2005a

Standeisky Éva: Honvággy és szabadságvággy szorításában. Zilahy Lajos hazacsalogatása: kísérlet és kudarc. In uő: *Gúzsba kötve. A kulturális elit és a hatalom*. Budapest, 1956-os Intézet – Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára. 414–422.

Standeisky, 2005 b

Standeisky Éva: Nemzetföltők. Írók, politikusok, katonák 1942-ben Lillafüreden. In uő: *Gúzsba kötve. A kulturális elit és a hatalom*. Budapest, 1956-os Intézet – Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára. 15–54.

Vonyó, 2014

Vonyó József: *Gömbös Gyula*. Budapest, Napvilág.

¹ Az Új Szellemi Frontról mindmáig a legtárgyilagósb, legalaposabb összefoglaló: Lackó, 1996.

² Papp, 2012: 89.

³ A Bethlen István és Gömbös Gyula politikai programja közötti különbségekről lásd Gergely, 2001: 219–238.; Vonyó, 2014: 166–179.

⁴ Zilahy politikai szerepéről lásd Standeisky, 2005a.

⁵ Kozma Miklós és egyes népiek (Németh László, Szabó Lőrinc, Kodolányi János) viszonyáról Ormos, 2000: 290–294.

⁶ Gergely, 2001: 223.

⁷ Kerepeszki, 2014: 54.

⁸ Antal István elbeszélése szerint a berni követnek kinevezett Tahy éppen állomáshelyére tartott, amikor Komáromnál leszállították a gyorsvonatról, és autóval sebtében a fővárosba vitték, hogy letegye a hivatali esküt. Antal, 2004: 355–356.

⁹ <http://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC15363/15382.htm> (letöltés ideje: 2018. január 29.).

¹⁰ Fedinec, 2015: 70.

¹¹ Ablonczy, 2005: 484.

¹² Fedinec, 2015: 72.

¹³ Uo. 85–87.

¹⁴ 49/41. számú ügynök jelentése, 1952. január 16. ÁBTL 3.1.5. O-9185. 189.

¹⁵ Gergely, 2004a: 21, 25.

¹⁶ 49/41. számú ügynök jelentése, 1950. február 3. ÁBTL 3.1.5. O-9185. 43.

¹⁷ Németh László levele Féja Gézának, 1944. augusztus., Török Sándor levele Féja Gézának 1961. január 19. Mindkét levelet közli Féja, 2003: 175–176, 258–259.

¹⁸ Gergely, 2004b: 245.

¹⁹ Nem kizárt, hogy Antal eltévesztette az évszámot és valójában 1935-re gondolt, amikor április 18-án Zilahy Lajos villájában sor került Gömbös Gyula és a népiek, közülük Féja Géza találkozására. Lásd Borbándi, 1983: 171–174. Nagyon valószínűtlennek tűnik, hogy Antal István nem bírt tudomással ezen eseményről, bár ő maga nem volt személyesen jelen.

²⁰ 1936-ig három könyv jelent meg Féja Géza közreműködésével: 1934-ben a Kazinczy Kiadónál az *Élet és álom. Eredeti magyar népmesék* és a Magyar Könyvbarátok kiadásában a *Mesélő falu*. Mindkét kötet anyagát Féja gyűjtötte össze. 1936-ban *Jóslások Magyarországról* címmel Ady Endre publicisztikai írásait szerkesztette és látta el előszóval Féja. Az első saját neve alatt megjelent munka, a nevezetes *Viharsarok* 1937-ben látott napvilágot.

²¹ Aligha fedí a valóságot Antal állítása, hiszen mind ő, mind pedig Féja Bajcsy-Zsilinszky Endre Nemzeti Radikális Pártjában mozogtak. Lásd Bartha, 2017, különösen 321–322. A fajvédőként induló Gömbös és Bajcsy-Zsilinszky, illetve a közelükben lévő hívek és munkatársak életpályája számos ponton találkozott. A fajvédők politikai nemzedék jellegéről Gyurgyák, 2012: 13.

²² A talányos megfogalmazás voltaképpen elfedi a lényegét: Féja Géza Darányi Kálmán miniszterelnökségét kivéve, amikor a *Viharsarok* elleni perben elítélték, sokkal inkább a kormánypárti, mint az ellenzéki erőterben mozgott.

²³ Féja még a *Viharsarok* utószavában is így fogalmazott: „A mai Magyarország reformja csak egyetlen úton képzelhető el, úgy, hogy szabad utat engedünk az alulról induló terveknek és szándékoknak. A népnek számarányához mért megfelelő szerepet kellene biztosítanunk a községi képviselőtestülettől kezdve a parlamentig. A népre épített s ma elnyomó szerepet játszó, önkéntelenül is népellenes módszerekkel és lelkiismeretlenségű dolgozó rétegeket, intézményeket csakis így kényszeríthetnők a néppel való együttműködésre.” Féja, 1980: 247.

²⁴ Antal alighanem Kossuth Lajos halálának 50. évfordulójára készülődve adhatott valamilyen megbízást az írónak. A hivatalos állami ünnepek az ország német megszállása miatt elmaradtak. Féja Géza már az 1930-as években több írásában foglalkozott Kossuth Lajos eszméivel, 1942-től pedig külön könyvön dolgozott, amelyben nagy teret kívánt szentelni a Duna-konföderáció gondolatának. A végül kéziratban maradt kötet 1987-ben látott napvilágot. Lásd Péterfi, 2011: 227–231.

²⁵ Antal megjegyzése azt sugallja, mint a Féja számára törést jelentett volna a német megszállás, többé nem publikálhatott volna. Ez azonban nem így volt, hiszen 1944 szeptemberéig jelentek meg – igaz, ekkor már nem politikai, hanem irodalmi és művelődéstörténeti jellegű – írásai a *Magyarországban* és a *Magyar Életben*. Vö. Varga-Pátyi, 1972: 90–91.

²⁶ Féja 1934-től 1944-ig folyamatosan publikált a Magyarország hasábjain, személyét nem érintették a lap életében történt markáns változások. Zilahy Lajos hívta őt a laphoz és Féja nem csupán patrónusa távozását, hanem az ellene indított pert, az 1939-es államosítást, sőt a német megszállást is átvészelte.

²⁷ A népiek közül Asztalos István, Bibó Lajos, Bodor György, Dömötör Sándor, Erdélyi József, Jankovich Ferenc, Juhász Géza, Illyés Gyula, Kádár Lajos, Kertész Dániel, Kodolányi János, Kristó Nagy István, Sértő Kálmán, Sinka István, Szabó Pál, Szij Rezső, Tamási Áron, Tatay Sándor és Veres Péter könyvei láttak napvilágot a sorozatban.

²⁸ Kádár Gyula 1942. augusztus 1-jétől 1943. augusztus 1-jéig állt Vezérkari Főnökség 6., sajtó és propaganda osztályának élén. Lásd Haraszi, 2007: 208–209., 9. lj. Antal viszont nem említette, hogy éppen 1942. november 20-a és 22-e között került sor a lillafüredi Palotaszállóban a kortárs írók egy részének és Kállay Miklós miniszterelnöknek, valamint Nagybacsoni Nagy Vilmos honvédelmi miniszternek a találkozójára. Az írótalálkozó fő szervezője kormányzati oldalról éppen a tárca nélküli miniszteri tisztelet betöltő, a háborús propagandáért felelős Antal István volt. Az eseményről lásd Standeisky, 2005b.

²⁹ Antal dehonesztáló megjegyzése mögött nem csupán az lehet, hogy igyekezett a kihallgatói szája íze szerint fogalmazni, hanem az is, hogy rossz viszonyban volt Kádár Gyulával. Az utóbbi valóban jelen volt a lillafüredi írókonferencián, ám emlékiratai tanúsága szerint nem a népiekkel, hanem Zilahy Lajossal és Márai Sándorral ápolt közelebbi viszonyt az írók közül. Kádár, 1984: 453–454, 462.

Krahulcsán Zsolt

Egy sikertelen beszerzési kísérlet anatómiája

Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL) immár lassan húsz éve szolgálja ki a tudományos kutatókat és az ún. egyéni betekintőket, akik – az információs kárpótlás jogával élve – a saját magukra és/vagy a hozzátartozóikra vonatkozó iratokat ismerhetik meg. Az alábbi kis közlemény megírásának ötletét egy ilyen egyéni betekintő adta, aki eljuttatta hozzánk a visszaemlékezését, amelynek egyik fejezetében egy sikertelen beszerzési kísérletről emlékezett meg. Az alábbiakban ismertetem Uhlmann Erik István írását, és megpróbálom az állambiztonsági módszertani tankönyvekben, illetve a belügyminiszteri, valamint egyéb parancsokban szabályozott eljárást összevetni a visszaemlékezésben leírtakkal. Ezen túl röviden összefoglalom a beszerzést megkísérlő operatív tiszt, Szirtes Ferenc karrierútját is. A belügyi szabályozás és a megvalósult gyakorlat viszonyát vizsgálom tehát – a hálózatépítés vonatkozásában.¹

Ugyanakkor – nem megbántva a két, egykoron ellentétes oldalon álló visszaemlékezőt – fenntartom annak a lehetőségét, hogy több mint 50 év távlatából visszatekintve elképzelhető, hogy bizonyos részletek elhalványultak, mások pedig esetleg indokolatlanul felnagyítódnak. Ezért dolgozatom első részében először Uhlmann visszaemlékezését elemzem, majd rátérek a módszertani tankönyvek ismertetésére, amit kiegészíték Bálint László megjegyzéseivel.

Részlet Uhlmann Erik István visszaemlékezéséből:

„A forradalom óta hosszú idő, közel két év telt el. Az országban csend és – legalábbis a felszínen – nyugalom uralkodott. Az előző korszakhoz viszonyítva egyértelműen pozitív változások történtek, mi ezeket az elbukott forradalom eredményeként értékeltük. A Nagy Imre csoportról semmi hírt nem hallottunk, az idő múlásával egyre inkább úgy tűnt, hogy a hatalom nem akarja feleslegesen provokálni a társadalmat egy kirakat-perrel. Ezért derült égből villámcsapásként ért egy kora-nyári reggel a közlemény,² miszerint Nagy Imrét és társait kivégezték. Döbbenet ért a váratlan bejelentés. Akkor meg voltam győződve arról, hogy valahol a Szovjetunióban hajtották végre a gyilkosságokat.

Aznap 8 órakor Petrich Géza professzor úr várt, ábrázoló geometria vizsgára. Az egyetemre menet érezni véltem az emberek hangulatát, miszerint nem csak engem, hanem az egész várost megrázta a váratlan hír. A tanszéken újabb meglepetés ért. A titkárnő azzal fogadott, hogy bizonyos ügyben – egy megadott szobában – várnak rám. Amikor beléptem a helységbe, egy ismeretlen, alacsony, kerekfejű koma fogadott, aki bemutatkozott valami állambiztonsági szervezet munkatársaként (amelyet én gyakorlatilag a korábbi ávónak tekintettem). A pontos megnevezést nem tudtam megjegyezni. Feltűnt viszont az asztalon lévő telefonkészülék. Emberem azonnal rátért a tárgyra, feltéve a kérdést: »Hallottam-e a reggeli híreket és mi a véleményem?« Mire én: »Ez várható volt.«

Nagyon zaklatott hangulatban voltam – ezt hanghordozásomon magam is éreztem –, amelyet nem is akartam nagyon leplezni. Ezután hallgattunk egy rövid ideig, majd megérkezett az erősítés, egy Szirtes Ferenc nevű tiszt képében. Ezt a szőkés-vörös képű embert látásból ismertem, néha feltűnt a folyosókon szikár, inkább magas alakja. Suttogták róla, hogy az egyetem politikai elhárító tisztje. Megjegyzendő, hogy én, – válaszként – szemrevaló feleségét tartottam megfigyelés alatt, aki a tanulmányi osztályon dolgozott.

Szirtes, ahogy belépett, első kérdésével a barátjától tudakolta véleményemet a reggeli hírről. A tájékoztatás után már ketten töprenghetek válaszomon. Aztán folytatódott a puhatolózás.

Néhány jellemző részlet:

»Mit tenne, ha fekete »csőnadrágos« (?) ellenforradalmárok lépnének a tankörbe?« Válasz: »ami egy hazafi kötelessége.«

»El akarja-e végezni az egyetemet?« Válasz: »el, de nem minden áron...«

Aztán egy kis köz-, vagy inkább színjáték. Megállapítják, hogy nem kapok ösztöndíjat, de kaphatnék...

Behívják az illetékes, általam is ismert ügyintézőt (ha jól emlékszem, talán fodrász az eredeti, becsületes szakmája), aki hozza a dossziémat és készségesen alátámasztja, hogy jogos a felvetés.

Egyszer édesapám is szóba kerül, sajnos nem emlékszem, hogy milyen konkrét formában.

Közben az is bebizonyosodik, hogy készültek »belőlem«. A bizonyíték:³ »Ott voltam-e azon az '57-es iskolai kiránduláson, amelyen Kádár János szalmabábúját égette el néhány diák?« tették fel a ravasz kérdést. A felsoroltakat ismertem, ha jól emlékszem Harsányi Pali és Juhász Laci nevét is említették. Mondtam, hogy nem is hallottam ilyen esetről – ez egyébként igaz is volt. Azt is hozzátettem, hogy a nevezettek komolyabb fiúk annál, hogy ilyen gyerekes dolgokat cselekedjenek. Ezt is őszintén gondoltam (abban az időben inkább arról álmodoztam, hogyan lőném le a nevezett személyt egy nyilvános szereplése alkalmával valamilyen alkalmas és távolabbi helyről, de ezt természetesen nem kötöttem az orrukra).

Ilyen mederben folyt a diskurzus, végeredményben egyre unalmasabb, helyben-járásí gyakorlatként. De mint minden, ez is véget ért egyszer, úgy fél egy táján, számomra emlékezetes módon. A szép nyári napfényben a nyitott ablakon át a vasgyárba vezető iparvágányon tolató szerelvényen akadt meg a szemem. Erre Szirtes megjegyezte, hogy nem figyelek rájuk. Ezt készséggel elismertem, mondván, hogy éjszakába nyúlóan készültem az ábrázoló-geometria vizsgára és e beszélgetés is elég régen kezdődött. Ezek után javasolták, hogy fejezzük be a tárgyalást (?). Őszintén egyetértettem a felvetéssel. Végezetül előkerült a nyilván ilyen esetekre alkalmazott sablon-szöveg, amely szerint tudomásul veszem, hogy én és az »ávó« közötti jelen megbeszélés államtitkot képez, közkinccsé tétele büntetést von maga után. A papírt aláírtam, majd távoztam.

Ezek után visszamentem a tanszékre. A professzor úr várt rám. Amikor elmondtam neki, hogy nem érzem magam olyan állapotban, hogy vizsgázzak, kérdés nélkül felajánlotta az átlagomnak megfelelő jegyet, amelyet én elfogadtam.

Néhány kapcsolódó megállapítás:

Az nem biztos, hogy a tisztek előre tudtak a reggeli hírről, de az nyilvánvaló, hogy terv szerint igyekeztek kihasználni.

Kifejezett rosszindulatot nem tapasztaltam részükről. Nem valószínű, hogy nem érzékelték érzéseimet, lelkiállapotomat. Magyarán, ha a kivégzés témáját feszegették volna, nem biztos, hogy tudtam volna uralkodni magamon.

Mivel nem mondták ki nyíltan, hogy besúgókat toboroznak, viszonylag könnyű dolgom volt. Egyszerűen nem kellett megértenem hátsó szándékaikat.

Mivel nem volt a kezükben olyan adu, amellyel sikeresen zsarolhattak volna, lényegében tehetetlenek voltak.

Azt örök életemre leszűrtem kínos élményemből, hogy eszembe ne jusson valakit elítélni azért, mert kiszolgáltatott helyzetében megtörik. Még az én nyugodt hangvételű beszélgetésem is elképzelhetővé tette számomra, hogy milyen lehet egy hasonló színjáték pl. a börtön halálsorán.

Azt némi büszkeséggel állapítottam meg, hogy az adott – szerencsémre nem nagy – terhelést elviseltem. Az is igaz viszont, hogy elég primitívnek is tekinthető az alkalmazott eljárás. Mivel csak szellemi síkon folyt a »párbaj«, előnyösebb helyzetemet azonnal felismertem. Ekkor értettem meg azt, hogy aki lassabban kapcsol vagy idegei felmondják a szolgálatot, esetleg eleve megszeppen hasonló helyzetben – az önhibáján kívül, de teljesen védtelen.

Egyszer-egyszer elgondolkoztam azon, hogyan viselkednék hasonló helyzetben, ha az én, vagy hozzátartozóim élete lenne a tét. Végül azonban mindig azzal zártam le magamban a gondolatokat, hogy ezt csak az élet döntheti el, álmodozni pedig kellemesebb dolgokról érdemes.

Így nem marad más lehetőség, mint fenntartás nélkül, tisztelettel gondolni mindazokra, akik igaz elveikért életüket is feláldozták. Ezért hajtok fejet Nagy Imre emléke előtt.

Joggal feltételezhetem, hogy nem csupán engem keresett (azaz környékezett) meg a hatóság. Ennek ellenére a téma máig tabu maradt. Tankör-társaim közül senki sem vette a lapot, amikor felvettem a történetet. Ez önmagában zavaró számomra. A tisztesség kedvéért azért leszögezem, hogy senkire sem gyanakodtam, hogy fülelt és árulkodott volna. Pedig gyakran voltak olyan vitáink, amikor túlmentünk az »épitő« kritikán. Más oldalról közelítve, az sem zárható ki, hogy az ilyen úton szerzett véleményeket a hatalom nem ítélte olyan veszélyesnek, hogy ezért esetleg leleplezze megbízottait...

1990 után sokszor napirendre került a besúgás megítélése. Szent meggyőződés, hogy a kérdésben is a diktatúra bűnös és nem a besúgó. Csak egyetlen kivétel van: ha valaki önkéntes besúgó. Bár demokráciában ez a lehetőség is leszűkül az óvodai szintű árulkodásra.

E téma lezárásaként bevallom, hogy néha felmerül bennem a kérdés: milyen formában örökítették meg annak idején a hasonló beszélgetéseket és esetleg fennmaradtak-e a kapcsolódó dokumentumok? Eddig nem vettem a fáradságot a talány megfejtésére.”⁴

Ha a fenti szövegre úgy tekintünk, mint egy hálózattartó operatív tiszt jelentésére, amelyben beszámol a felettesének egy szervezési kísérletről, akkor a parancsnoka az alábbi (vagy hasonló) szempontokat kérné számon rajta:

- helyszín- és időpontválasztás;
- szervezés alapja (például pressziós vagy hazafias);
- a jelölt „megpuhításának” taktikája;
- a szervezés sikeressége.

Ha eme szempontok mentén olvassuk a visszaemlékezést, akkor láthatjuk, hogy a helyszín kiválasztása arra enged következtetni, hogy a belügy emberei bizonytalanok voltak kísérletük sikerességében, hiszen nem merték megkockáztatni, hogy – valamilyen ürüggyel – behívják Uhlmann a rendőrségre, hanem maguk mentek ki egy olyan, általuk jól ismert objektumba, ahol a jelölt nem dekonspirálódhatott, de saját maguk sem. Megjegyzendő, hogy ha ez valóban szempont volt, akkor nagyon naivak voltak, hiszen általában minden nagyobb intézményben (egy egyetemen különösen) volt rendszeresítve állandó elhárító apparátus, akik valamilyen fedőpozíció árnyékában végezték dolgukat. Abban az időben a Miskolci Nehézipari Műszaki Egyetemen ez a személy Szirtes Ferenc volt, aki – ahogy az rendesen lenni szokott – már régen lebukott, hiszen „*suttogták róla, hogy az egyetem politikai elhárító tisztje*”.⁵

A szervezési akcióban résztvevők száma is a „hazai pálya előnyét mutatta”, hiszen nemcsak a két állambiztonsági tiszt („koma” és Szirtes Ferenc), de a személyügyi előadó, az ügyintéző is – a korabeli gyakorlatnak megfelelően – szorosabb kapcsolatban állhatott a Belügyminisztériummal, mert rögtön hozta Uhlmann aktáját és pozitív választ adott az ösztöndíj-kérdésre. Tehát a helyszín és a szereplők kiválasztása a belügy erőfölényét biztosította, csakúgy, mint az időpont kijelölése is. Feltehetően nem volt véletlen, hogy Nagy Imre és társai kivégzésének nyilvánosságra kerülésével egy időben keresték fel Uhlmann, mert ahogy ő maga is írja, nagyon megrendítette a hír, azaz pszichésen kiszolgáltatott állapotban volt.⁶ Nem beszélve arról, hogy közvetlenül egy komoly vizsga előtt állt, ami szintén befolyásolhatta az idegállapotát.

Egy beszerzési folyamat során az állambiztonsági tiszteknek folyamatosan figyelni kellett a jelölt viselkedését, elemezniük kellett a mozdulat, az arckifejezés, a tekintet és a hanghordozás változásait. Ahogyan egy módszertani kézikönyvben olvasható: „...a beszerzés helyén való megjelenéstől, tehát a hivatalos szervekkel való találkozástól, nyilvánvaló és figyelemmel kísérhető aktivizálódás következik be a jelölt lelki életében. Igyekszik gondolatait összpontosítani, visszaemlékezni, tudja azt, hogy miért került ebbe a helyzetbe, de azt nem, hogy szerveink mennyit tudnak az általa elkövetett bűncselekményekről. Ezért erősen figyeli az operatív tiszt minden mozdulatát, minden szavát.”⁷

Az állambiztonsági módszertan szerint egy ügynök kiválasztásakor a jelöltnek az alábbi alapelveknek kellett megfelelnie: célszerűség, alkalmasság, megbízhatóság, a beszerzés megvalósításának lehetősége. Az alkalmasság alapelvébe bizonyos személyes tulajdonságok megléte is beletartozott, például bátorság, kitartás, határozottság, önuralom, készség a nehézségek leküzdésére, őszinteség, kezdeményező-készség.⁸ Mindezeknek a tulajdonságoknak a feltérképezésére azonban hosszabb időre volt szükség, erre szolgált a tanulmányozás időszaka, amikor a jelölt körülményeit, személyiségét megpróbálták feltérképezni. Külön fel kellett készülni arra az esetre, ha a jelölt erkölcsi problémákra hivatkozva akart kitérni az együttműködés elől – írja a módszertani kézikönyv.⁹

Sajnos nem ismerjük Szirtes Ferenc és a „koma” által elkészített beszerzési tervet. Ezt elviekben – még a beszerzési kísérlet előtt – a közvetlen felettesekkel jóvá kellett hagyatniuk, és – ha készült is ilyen – abban az egyik legfontosabb információ a beszerzés alapjára vonatkozott (volna). Egy beszerzést mindig megelőzött a jelölt tanulmányozása, amikor az állambiztonság felmérte (környezettanulmány készítésével, belügyi és egyéb nyilvántartások átnézésével, priorálással stb.), hogy a kiválasztott személyt hogyan, mi módon lehet rávenni a titkos együttműködésre. Erre több lehetőség is volt: vagy önként aláírta a beszerzési nyilatkozatot a jelölt, mert a meggyőződéssel egyezőnek és önként vállalhatónak ítélte, ekkor beszélhetünk ún. hazafias alapon történő beszerzésről, vagy pedig terhelő adatok alapján, pressziós, azaz valamilyen zsarolási módszer hatására, kényszer (presszió) hatására írta alá azt a bizonyos nyilatkozatot.

Uhlmann esetében is felkészültek: „készültek belőlem” – írja. A belügyesek a kérdéseikkel azt akarták elérni, hogy lássa, a BM mindent tud róla, nem érdemes ellenkeznie. Először általánosságban, Nagy Imre és társai kivégzése kapcsán „szimatoltak”, majd rátértek Uhlmann személyére. „Mit tenne ha...?” kérdéssel akarták lépre csalni – nem sikerült. Az „El akarja végezni az egyetemem?” kérdést nem csak fenyegetésnek lehet értelmezni, egzisztenciális bizonytalanságot vetítve ezzel a jelölt elé. Felváltva használták a fenyegetés és az ígéretés elemeit, mert ezután elővették a mézesmadzagot, az ösztöndíj-kérdést, amelynek a meglebegtetése – különösen, hogy az ügyintézővel megerősítették az ösztöndíj elnyerésének lehetőségét – már az egzisztenciális biztonság megnyugtató érzetét kelthette. A családi körülmények is előkerültek – és bár nem tudjuk, hogy pontosan mire kérdeztek rá –, feltehetően az édesapa életében találhattak egy fekete pöttyöt, amelynek a felvetése ismét a fenyegetést, elbizonytalanítást szolgálhatta.¹⁰

Szirtes Ferencnek a szakmai parancsnoka által 1960-ban készített minősítéséből pedig az derül ki, hogy az Uhlmann Erikkal folytatott beszélgetés nem lehetett egyedi eset, feltehetően az egyetemi diákság közül többekkel is folytatott hasonló beszélgetést, más kérdés, hogy – az iratok tanúsága szerint – az állambiztonság semmilyen komoly szervezkedést nem tárt fel. Szirtes „a hallgatók jelenlegi politikai állásfoglalását sok esetben csak felületesen ismeri. [...] Az elmúlt évben foglalkoztatta, illetve foglalkozott egy szervezkedésgyanús diákcsoporttal [...] igen rövid időn belül az ügyjelzés tisztázódott.”¹¹

Az alábbiakban röviden ismertetem az egyik, név szerint is ismert beszerző tiszt, Szirtes Ferenc karrierútjának főbb állomásait, valamint idézek pár jellemző mondatot a szakmai minősítéséből. Szirtes Ferenc 1929-ben született Nyíregyházán egy munkáscsalád

gyermekként. A miskolci evangélikus tanítóképzőben 1949-ben szerzett tanítói oklevelet. Ezután a Lenin Kohászati Művekben dolgozott, majd a katonai szolgálatát teljesítette, 1951 októberében szerelt le. Budapestre került, ahol az egyéves Honvéd Kossuth Tüzértiszti iskolát, majd a Dzerzsinszkij államvédelmi operatív iskolát végezte el. 1953-tól a katonai elhárításnál teljesített szolgálatot. Az 1956-os forradalom kitörésekor a Katonai Elhárító Főosztály Izabella utcai épületében tartózkodott, és részt vett az épület védelmében, majd a felkelők fogságába került, ahonnan november 4-én a szovjet csapatok szabadították ki. Ezután a szovjet csapatokkal együtt harcolt a forradalom leveréséért, „tisztogató szolgálatot látott el”, több fegyveres akcióban vett részt, majd jelentkezett a karhatalomba, az Első Honvéd Forradalmi Ezredbe. 1957 februárjában került a Borsod Megyei Rendőrfőkapitányságra, a Politikai Nyomozó Osztályra. 1953-ban nősült meg, 1958-ban egy fiúgyermek született.¹² Későbbi karrierje egy ideig szépen alakult, 1958 márciusától 1961 decemberéig az V. Alosztály ifjúsági vonalvezetője lett, főoperatív beosztásban. 1957-ben főhadnaggyá, majd 1961-ben századossá léptették elő, de már előtte elkezdte a BM Rendőrtiszti Akadémiát is. Felesége – Szirtes önéletrajza szerint – 1960. május 1-jétől dolgozott a Miskolci Nehézipari Műszaki Egyetem Tanulmányi Osztályán, mint előadó. (Uhlmann visszaemlékezése szerint Szirtes felesége már 1958 júniusában is ott dolgozott.) Megkapta a Munkás-Paraszt Hatalomért Emlékérmét, majd később a tízéves szolgálatáért a Szolgálati Érdemérmét is. Fenyítve (ekkor még) nem volt, és több alkalommal kapott szakmai dicséretet, pénzjutalmat.¹³ 1964-től főoperatív tisztként a BM III/IV. Csoportfőnökség (katonai elhárítás) Borsod megyei parancsnokságán teljesített szolgálatot. 1966-ra elvégezte a Marxizmus–Leninizmus Esti Egyetemet, ebben az évben rendőr őrnaggyá is kinevezték. 1968-ban azonban fegyelmi úton elbocsátották.¹⁴

Az ÁBTL archívumában csupán egyetlen, Szirtes Ferenc által beszerezett ügynökre, pontosabban informátorra vonatkozóan található irat, és ez természetesen nem Uhlmann Eriké. Fontos megjegyezni, hogy ún. 6-os kartont sem állítottak ki Uhlmann esetében, pontosabban fogalmazva: nincs a levéltár birtokában ilyen irat.¹⁵

Szirtes 1957 szeptemberében is próbálkozott egy jelölt beszerzésével, de ekkor még nem az egyetem területéről, akkor még a DIMÁVAG volt az operatív működésének területe. Az illetőt végül hosszas rábeszélés után sikeresen beszervezte.¹⁶ A miskolci DIMÁVAG munkása esetében az 1956-os forradalom alatti tevékenysége szolgáltatta a pressziós alapot, őt egy idézéssel a BM Borsod Megyei Rendőrfőkapitányság Vizsgálati Alosztályán egy vizsgáló közreműködésével szervezte be, nem pedig a munkahelyén. Azonban kevesebb mint egy év alatt kiderült, hogy a „Nagy János” fedőnéven nyilván tartott ügynök alkalmatlan a feladatra, munkája értékelhetetlen volt, a tudomására jutott ellenséges tevékenységről nem adott le jelentést, és kijelentette, hogy nem hajlandó tovább besúgóként működni.¹⁷

Erre az esetre is utal a Szirtesről a parancsnoka által 1958 áprilisában – tehát pár hónappal az Uhlmann-féle beszerzési kísérlet előtt – készített minősítés. *„Szakmai területen a DIMÁVAG Gépgyár elhárítását kapta feladatul. [...] Az objektumon belül az első időben végre kellett hajtani a teljesen dekonspirálódott hálózat újjászervezését. Ezen a téren komoly nehézségekkel kellett Szirtes fhdgy. elvtársnak megküzdeni annál is inkább, mert a borsodi ellenforradalmi események ebből az objektumból indultak el és az üzem dolgozói között elég nagy számban voltak a fanatikus, nacionalista elemek. A nagy nehézségek ellenére a DIMÁVAG-on belül 8 fős hálózatot épített, melynek tartását és nevelését önállóan végezte.”*¹⁸

Bálint László saját tapasztalatait is felhasználva írta, hogy nem volt ritka eset a sikeres beszerzést követő gyors kizárás sem, hiszen a gyakorlatban sokszor elmaradt az ún. tanulmányozó munka, és így alkalmatlan személyeket vontak be a hálózatba.¹⁹ Különösen a forradalom leverését követő időszakra volt jellemző, hogy a korábbi szétzilálódott hálózat „felszedése” mellett az új beszerzések nem voltak kellő alapossgal előkészítve. A „statisztikai szemlélet” volt a meghatározó, tömegesen szerveztek be – az 1956-os forradalom

leverése után nem volt nehéz kompromittálható, presszionálható „típpszemélyt” találni – olyanokat is, akik később vagy személyes tulajdonságaik, vagy egyéb okok miatt alkalmatlannak bizonyultak.²⁰ A Szirtes által beszervezett „Nagy János” fedőnevű informátor is ebbe a fenti kategóriába tartozhatott, és elképzelhető, hogy Uhlmann esetében is hasonló szempontok érvényesülhettek.

Véleményem szerint amikor Uhlmann megkeresték az egyetemen, még nem feltétlenül a beszerzési nyilatkozat aláírása volt Szirtes Ferenc és társának a célja, a visszaemlékezés és a módszertani szakirodalom elemzése alapján úgy gondolom, hogy ott és akkor elsősorban egy tanulmányozó beszélgetés zajlott le, az állambiztonság emberei személyesen akartak meggyőződni Uhlmann hozzáállásáról. Mivel azonban főhősünk a lehető legjobb taktikát alkalmazva ügyesen kitért, illetve semmilyen bűncselekménnyel nem tudták megsarolni, és a mézesmadzag elhúzása sem hozta meg a kívánt eredményt, feladták a próbálkozást.

Az Uhlmann Erik által felidézett beszerzési kísérlet az ún. „kis beszerzés” kategóriájába tartozhatott, erre a beszerzés folyamatában akkor kerülhetett sor, amikor az első, személyes megismerkedés megtörtént, és ha ekkor elutasítást tapasztaltak, akkor nem is mentek tovább, és a tényleges beszerzést nem kísérelték meg.²¹

---

¹ Hasonlóan Bálint Lászlóhoz, bár az ő személyes tapasztalatával természetesen nem rendelkezem. Lásd Bálint, 2018.

² „A gyilkosság 1958. június 16.-án történt, illetve a híradásra másnap került sor.” (Uhlmann Erik megjegyzése.)

³ „Tudták, hol érettségiztem, kik voltak az évfolyamtársaim.” (Uhlmann Erik megjegyzése.)

⁴ „2017. halottak napján Czech Vilivel beszélgettem a témáról. Elmondta, hogy a sikertelen beszerzéseknek saját adatbázisa van az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára archívumában. Azonnal felvettem a kapcsolatot a levéltárral. Feltételezhető, hogy legalább az általam aláírt titoktartási dokumentum iktatásra került. Az sem életszerű, hogy a hasonló »beszélgetések« nyom nélkül maradtak. Bár az érdekes, hogy (szerencsémre) konkrétan nem mondták meg Szirtesék, hogy mi a céljuk. Lehet, hogy sikerük esetén következtek volna a részletek...” (Uhlmann Erik megjegyzése.)

⁵ Uhlmann Erik visszaemlékezése.

⁶ Egy némileg eltérő beszerzésről lásd Kézdi-Kovács Zsolt filmrendező visszaemlékezését. Kézdi-Kovács és Uhlmann beszerzésének, illetve beszerzési kísérletének körülményei között – bár Kézdi-Kovácsot saját elmondása szerint pisztollyal kényszerítették a rendőrségi kihallgatószobába – több hasonló vonást fedezhetünk fel. Mindkettőjüket pressziós alapon, vélt 56-os tevékenységgel gyanúsítva, az egyetemi diploma vagy az egyetemi felvételi lehetőségének megakadályozásával fenyegették meg. Lásd Kézdi-Kovács, 2006.

⁷ ÁBTL 4.1. A-3736. 13.

⁸ Uo. 6.

⁹ Uo. 18.

¹⁰ Uhlmann Erik közlése szerint „[édesapám] sorsa nagyon nehéz szakaszokkal tarkított volt. A »Dél visszatér!« korszakban ő is visszatér járásbíróként szülővárosába, Újvidékre. '44 október második felében a kiűrités miatt, már a nyilas hatalomátvételt követően érkezünk vissza Pestre, egy uszályon. Apám jelentkezik a minisztériumban, ahol alkalmazzák. A vége B-lista, majd hosszú népbírói tárgyalás, de ez már egy más történet...”

¹¹ ÁBTL 2.8.1. BM Központi fogyatéék 5482. Szirtes Ferenc. Szirtes Ferenc minősítési lapja, 1960. március 8.

¹² ÁBTL 2.8.1. BM Központi fogyatéék 5482. Szirtes Ferenc. Szirtes Ferenc önéletrajza, 1958. május 20.

¹³ ÁBTL 2.8.1. BM Központi fogyatéék 5482. Szirtes Ferenc. Szirtes Ferenc önéletrajza, 1962. június 11.

¹⁴ ÁBTL 2.8.1. BM Központi fogyatéék 5482. Szirtes Ferenc. Szirtes Ferenc szolgálati adatlapja, 1962. június 13. Fegyelmi ügye korábbról datálódott, évek óta anyagi problémákkal küzdött, kölcsönökből élt, sőt az általa tartott hálózati személyektől is több alkalommal kért kölcsön, amit nem mindig adott meg. 1967-ben Szirtes beadta a leszerelési kérelmét, miután két alkalommal is megfenyítették, de a kérelmét elutasították, és ügye a BM Fegyelmi Osztályára került, végül a belügyminiszter 1968. január 15-i hatállyal elbocsátotta. ÁBTL 2.8.1. BM Központi fogyatéék 5482. Szirtes Ferenc. BM Fegyelmi Osztály jelentése Szirtes Ferenc ügyében, 1967. december 18.

¹⁵ A 6-os katon a hálózati nyilvántartás egyik irattípusa.

¹⁶ ÁBTL 3.1.1. B-82315 „Nagy János” fn. informátor. Szirtes Ferenc r. hadnagy jelentése a beszerzésről, 1957. szeptember 18.

¹⁷ ÁBTL 3.1.1. B-82315 „Nagy János” fn. informátor. Daruka János r. őrnagy és Makai Károly r. őrnagy javaslata „Nagy János” fedőnevű informátor kizárásáról, 1958. május 16. Megjegyzendő, hogy a „Nagy János” fedőnevű informátor 6-os kartonja megtalálható a levéltár őrizetében. ÁBTL 2.2.2. Hálózati nyilvántartások „Nagy János”.

¹⁸ ÁBTL 2.8.1. BM Központi fogyatéék 5482. Szirtes Ferenc. Szirtes Ferenc minősítési lapja, 1958. április 29.

¹⁹ A hálózat általános jellemzőiről bővebben: Takács, 2014: 107–128.

²⁰ Bálint, 2018: 32–33.

²¹ Uo. 36.

Levéltári források

Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL)

- 2.2.2. Hálózati nyilvántartások
„Nagy János”
- 2.8.1. Állambiztonsági szervek nyílt állományú alkalmazottainak iratai
BM Központi fogyatéék
5482 Szirtes Ferenc
- 3.1.1. Beszervezési dossziék
B-82315 „Nagy János” fn. informátor
- 4.1. Állambiztonsági munkához készült háttéranyag
A-3736 *A beszerzés lélektani hatása az ügynökre. Szaktanulmány.* Készítette: Tóth István r. fhdgy. Budapest, BM Rendőrtiszti Akadémia Politikai Nyomozó Tanszék, 1959.

Hivatkozott irodalom

Bálint, 2018

Bálint László: *Biszu és Benkei állambiztonsági hálózati parancsai. Magyarázatok és értelmezések. (Hálózaton kívüli kapcsolatok) 1958–1990.* Magánkiadás.

Takács, 2014

Takács Tibor: Az ügynökhálózat társadalomtörténeti kutatása. In *Az ügynök arcai. Mindennapi kollaboráció és ügynökkérdés.* Szerkesztette: Horváth Sándor. Budapest, Libri Kiadó. 107–128.

Sajtó

Kézdi-Kovács, 2006

Kézdi-Kovács Zsolt: Jelenetek. *Élet és Irodalom*, 5. sz., február 3.

Pócs Nándor: Palota-ellenállás

Szelke László: *Gresham a nácik ellen. Az ellenzék, az embermentés és az ellenállás hálózatai.* Jaffa Kiadó, Budapest, 2016.

„Én, kérem, érzékeny vagyok definíciós kérdésekben” – mondta az államosítás előtt álló Törleynél dolgozó pincér a *Kolorádó Kid* című film egyik jelenetében. „Tankpezsgő, más néven habzó bor. Tirázsolt, nem degorzált. Én ezt nem nevezném pezsgőnek, pláne nem champagne-nak!” Szelke László könyvének recenzálása közben elsősorban engem is „definíciós kérdések” foglalkoztattak. Igyekeztem persze szem előtt tartani, hogy a 2016-ban megjelent munka főleg ismeretterjesztő szándékkal íródott, így a témával kapcsolatos fogalmi szörszálhasogatás ebben az esetben nem teljesen indokolt. Azonban egy, de annál döntőbb szempontból mégis szükségünk van a fogalmak tisztázásra, ez pedig a témául választott esemény, ti. az *ellenállás* kifejezés rendkívül sokszínű értelmezhetőségéből eredő problémák kiszűrése. Szelke László könyvének alcímében ugyanis az ellenzékéről, az embermentésről és az ellenállás hálózatairól olvashatunk, tehát joggal várjuk el, hogy ezek a fogalmak valamiféle konszenzusos jelentéssel bírnak. Mindezt tovább bonyolítandó, a szerző egy épületet, a Gresham-palotát (és a hozzá köthető személyeket, köröket) tette meg az ellenállás alanyául. Az *ellenállás* meghatározásának tisztázása sürgős feladat lenne, ugyanis hiába használjuk fogalomszerűen, lényegében még az a vita sem folyt le, hogy milyen „ellenállások” voltak vagy lehettek egyáltalán. A rendszerváltás előtti diskurzusok a hatalom legitimálása érdekében szinte teljesen elsinkófálták a nem-kommunista ellenállók szerepét, azóta pedig nem jelent meg az ellenállást teljes egészében összefoglalni kívánó munka. Mivel itt sem erről van szó, ezért méltatlan lenne a szerzőt felelőssé tenni ennek elmaradásáért, ugyanakkor hely szűkében bár, de a recenzióban igyekszem a fogalmi kérdésekre is kitérni.

Talán az embermentés tűnhet a legkevésbé vitatható kifejezésnek, mivel egy olyan cselekményre utal, ami főleg a zsidók és más üldözött személyek megmentését célozza. A könyvben magáról az embermentésről nem sokat olvashatunk, a fő mondanivaló szinte teljes egészében a külpolitikai kapcsolatkeresésekre fókuszál. Ami az ellenzékiiséget illeti, itt azokra az angolszász orientált konzervatív-liberális körökre kell gondolnunk, akik folyamatosan bírálták a Horthy-rendszer társadalmi viszonyait, a zsidókat érintő diszkriminációt és a németekkel egyre szorosabbá váló külpolitikai kapcsolatokat. Ide tartozik Rassay Károly és az általa alapított Országos Szabadelvű Klub is. Rassay nyílt liberális elköteleződése miatt több esetben egyértelmű életveszélybe került a különböző gárdák, különítmények és „ébredők” támadásai miatt.

Azonban az 1919-ben még ellenőrizetlen szabadcsapatok később feloszlásra kerültek, vagy a rendszer más, legális testületeibe, szervezeteibe lettek betagolva. Ezen túlmenően, az Ébredő Magyarok Egyesületéhez hasonlóan, egy sor olyan szervezet létezett, amelyet titkos, de nem illegális státuszban hagytak, részben a belpolitikai konszolidáció biztosítása, részben a külföld felé tett gesztusok, de legfőképp a revíziós erőgyűjtés jegyében. Ebbe a munkába a rendszer legális szervezetei is ugyanúgy bekapcsolódtak. „...a harmincas évek közepétől a Gresham-palotában Herczeg Ferenc elnöklete, de Fall Endre operatív irányítása alatt működő Magyar Revíziós Ligának a revízió belföldi és külföldi népszerűsítésén túl a német hatalmi törekvésekkel szembeni önvédelem, majd a béketapogatózások titkos diplomáciai előkészítése is a feladata volt. Az angolszász hatalmakkal a Miniszterelnökség és a Külügyminisztérium a Revíziós Liga titkári hálózatán keresztül kezdte meg a béketapogatózásokat.”¹ A lényeg a hálózatok kiépítése és azok párhuzamos működtetése volt,

felkészülve minden esetre, legyen szó a nyílt katonai konfliktusról, partizánharcról vagy a békés határrevízióról. A háború alatt, de már közvetlenül előtte is, sok esetben ezek a kapcsolatrendszerek adták a szervezett ellenállás magvát.

De a németek – és ez az ellenállás szempontjából különösen fontos körülmény – ugyanúgy a revízió húrjait pengették. Szó sem volt önzetlen segítségnyújtásról, sokkal inkább a leköteleződések tudatos kiépítéséről. A Harmadik Birodalom felismerte, hogy a közép-európai országhatárok rendezetlensége a német befolyásszerzés eszköze lehet. A területi követelések kielégítését megtéve a győztes háborúban való részvétel jutalmául, a németeknek sikerült a kiugrás kockázatát a végletekig maximalizálni. Ez persze nem jelenti azt, hogy Magyarországon senki sem várta volna a németek győzelmét, de a revíziós kérdések monopolizálása nélkül a németbarát erők súlya is kisebb lehetett volna.

A német tervek ideológiai gyúanyagát az antikommunista és zsidóellenes hangulat, támogató erejét pedig a helyi nemzetiszocialista pártok és a német kisebbségek mozgósítása szolgáltatta. Teleki Pál és az általa koordinált németellenes körök felismerték, hogy a revíziós döntések és az antiszemita törvénykezés révén túlságosan szoros függőségi viszony van kialakulóban. Ebből a felismerésből (is) következett a német- és náciellenes, de *nem* angolszász irányú ellenállási hálózatok kiépülése, amelyeknek a jól kipróbált, kifejezetten rendszerhű elemek adták a bázisát. Ide sorolható az a „rongyos”, „britannias”, „turulos” Zsabka Kálmán, aki annak ellenére, hogy sohasem a filozemitizmusáról volt híres, 1939-ben már náciellenes gárdát szervezett Lengyelországban. Sőt, egy, a nyilas kormányzat által felállított KISKA (kiszegítő karhatalmi) egység parancsnokaként a zuglói zsidóságot mentve folytatott tűzharcot – a nyilasokkal. Sok ehhez hasonló példát említhetnénk, és akkor még szóba sem hoztuk a kommunistákat, ami arra mutat rá, hogy úgy az embermentés, mint az ellenállás fogalmilag kifejezetten problematikus. Kinek az ellenállása? – tehetnénk fel a kérdést, és itt, Szelke László munkájában, az angolszász vonalat kell értenünk alatta.

Ennek érzékeltetésére a Gresham-palota kiválasztása egy szimbolikájában kifejezetten találó eljárás volt. Így a Gresham-szakértőnek joggal nevezhető Szelke László, bizonyos mértékig mentesülve a fentiekben érzékeltetni próbált definíciós nyomástól, megfoghatóvá és beilleszthetővé tette az angolszász szellemi befolyás sok évtizedre visszanyúló hagyományait. A 18. század végén induló történet Lipótváros városrendezési viszonyait bemutatva, a helyi kereskedelemben zászlóvivőnek számító görög kolóniának tulajdonítja a Gresham-palota „ősét”, az ún. Nákó-palotát. A 19. század közepére fokozatosan angol „fennhatóság” alá eső épület érdekessége, hogy a Lánchíd tervezője, maga Clarck Ádám is a lakott benne. Közben az „angol-vonal” folyamánként a palota a brit Gresham Életbiztosító Társaság tulajdonába került. A korszak gründolási lázában és a megnövekedett igényeknek megfelelően a palotát 1903 és 1907 között átépítették, elnyerve a többé-kevésbé ma is látható formáját. Fontosnak tartom megemlíteni, hogy a tanulmánynak ez a része tűnik a legerősebbnek és a legautentikusabbnak. Nemcsak az épületről, de egyúttal az akkor még önálló városként létező Pestről és az épület szűkebb környezetéről is részletes képet kaphatunk.

Az eddig teljesen követhető vonalvezetést azonban érthetetlen megszakítások követik innentől. A szerző Békeffi László és Rassay Károly életrajzának közbeiktatásával, majd a diplomáciai útkeresés tárgyalásával folyamatosan az időben való ugrálásra készíti az olvasót. Miközben az épület történetének bemutatásakor már bejárhattunk egy 18. századtól napjainkig tartó történelmi ívet, ezt majd hogyan minden ezután következő fejezetben előről kell kezdenünk. A szöveg követhetőségét az is bonyolítja, hogy a témakörök sokasága felaprózza a kávéházi kultúra, a magyar kabarévilág és a két világháború közötti liberális

ellenzék kellő mélységű bemutatását. Hiába ismerjük meg Békeffi László és Rassay Károly életrajzát, működésük hátterét Szelke csak egy-két oldalban, sokszor több oldal hosszúságú idézetekkel felduzzasztva intézi el. Ez véleményem szerint az épülethez pozicionált történetvezetésből adódik, mert bár a fejezetek külön-külön kiválóan megállnák a helyüket, de azzal, hogy a szerző pusztán csak egymás után toldotta őket, egy kissé összekuszálta a mondanivaló követhetőségét.

A formai problémák ellenére érdemes inkább a tartalomra figyelni. A szerző lazább kitérői a kávéházak és a korabeli kabarék világába arra próbálják felhívni a figyelmet, hogy „politikát csinálni” nem csak a parlamentben lehet. Kabaré, kártyaasztal és urambátyám – a társaság nemcsak szórakozni jár, hanem egyéb ügyeket is intéz: pénz és információ cserél gazdát, üzlet és ismeretség köttetik. Olyannyira összefonódnak a szálak, hogy a klasszikus értelemben vett világnézeti különbségek majdhogynem eltűnnek. A zsidótörvényeket élesen kritizáló Békeffi például bejáratos a betérjesztőkhöz is: *„Már a harmincas évek elejétől szoros kapcsolatot tartott fenn a magyar politikai elit jelentős részével, különösen a saját politikai hitvallásához közel álló angolszász szellemiségű politikusokkal, így Ullein-Reviczky Antallal, Keresztes-Fischer Ferencsel, Teleki Pállal és Andorka Rudolffal. Mindezek mellett jó viszonyt ápolt a magyar politika legfelsőbb vezetésével is. A Horthy család személyes jelenlétével tisztelte meg a Zeneakadémián, negyedszázados alkotói jubileuma alkalmával, továbbá a kormányzó meghívására rendszeresen lépett fel exkluzív estélyeken, s a kormányzó kisebbik fiával, Nikivel baráti kapcsolatba került.”*² (Kiegészítésként érdemes megjegyezni, hogy a felsorolt politikusok közül Teleki kevésbé vagy egyáltalán nem tartozott az angolszász szellemiségűekhez. Bár a második miniszterelnöksége idején [1939–1941] kifejezetten függetlenségi politikát folytatott, az mégsem mondható, hogy mindezt angolszász minták alapján tette volna. Bel- és külpolitikájában egyaránt az osztrák, az olasz és a portugál autoriter rendszerekre jellemző hivatásrendi, korporatív modelleket igyekezett követni, ami nagyban eltért az idézetben érzékeltetni próbált angolszász társadalom- és gazdaságpolitikai hagyományoktól.³)

A személyes kapcsolatok felértékelődése persze nemcsak az éjszakai életben, hanem a titkosszolgálatok munkájában is érthető fontossággal bírt. Ugyanez a jelenség magyarázza azt is, hogy 1942-ben a kémkedésen kapott és hűtlenség címén könnyen fejét veszíthető Cserépfalvi Imre, Bálint György és Kovács Imre kiszabadulhatott a börtönből. Az Isztambulból koordinált angol hírszerzés egy lefűlelt akcióját nem követte komolyabb megtorlás, mert *„Illyés Gyula és Zilahy Lajos is közbejárt az érdekükben Szombathelyi vezérkari főnöknél”*.⁴ A javában a kiugráson dolgozó Kállay-kormányzat számára ez komoly veszélyekkel járt, mivel a németek, ahogy arra a szerző is felhívja a figyelmet, az újságírókat mozgósítva erős ügynökhálózattal követték a magyarországi eseményeket. Így a *Kiútkeresés* című fejezetben tárgyalt magyar–angolszász kapcsolatfelvétel a legnagyobb diszkréció mellett zajlott, tudva, hogy a kormány „hivatalos” politikája kényszerűen veszélyezteti a „nem-hivatalosat”.

Kállay az 1943-ban a különbéke aláírásáig eljutó diplomáciai előkészítést azért sem vihette tovább, mert a németbarát katonák eltávolítása a magyar vezérkarból egy bizonyos szintnél nem mehetett mélyebbre. A szerző joggal emeli ki, hogy abban a katonai helyzetben, amely még közel s távol sem kecsegtetett az angolszászok felé történő (katonai) kiugrás lehetőségével, értelmezhetetlennek tűntek a szövetségesek nyílt szembenállásra felszólító követeléseai. Az ellenállással kapcsolatos kétely a háború végéig okkal maradt ébren, elég, ha a varsói felkelésre gondolunk. Amikor a szovjet hadsereg a Visztula keleti partjánál megállva

végignézte azt, hogy a kegyetlen német megtorlás felszámolja a független Lengyelországot reprezentáló felkelést, valójában csak azt bizonyította, hogy semmiféle *nemzeti* ellenállásban nem volt érdekelt. Ezt persze 1943-ban még nem tudhatta senki, de azt igen, hogy a német megszállás rémével fenyegető kiugrás még az előnyösebbnek tűnő angolszász feltételek mellett sem vállalható.

Ami nem vagy nem annyira „rajtunk” múlt, annak érzékeltetése szerencsére nem fullad szentimentális vádaskodásba. A szerző kellő távolságtartással veszi tudomásul a tényt, hogy a SOE⁵, a befulladt magyarországi szervezkedések láttán, a megbízott rezidenst, Basil Davidsont áthelyezte. „*A Davidson magyarországi hálózatának lebukását segítő VKF 2⁶ felderítő és elhárító expozitúrát – amelynek tevékenysége következtében a SOE a magyar ügyekből teljes mértékben kivonta, és a továbbiakban a jugoszláv, majd az olasz vonalon alkalmazta – Merkly Antal ezredes vezetésével az Isztambulból induló angol kémtevékenység semlegesítésére 1942-ben hozták létre.*”⁷ Ennek háttérében az (is) állhatott, hogy angol titkosszolgálatok 1942-től már nem a királpárti csetnikeket támogatták, hanem inkább Tito partizánjait. Ezzel a magyar kapcsolatkeresések szempontjából teljesen új helyzet állt elő. Az is lehangolóan tűnhet, hogy az Olaszországban védekező németek szívóssága és a saját taktikai megfontolásait szem előtt tartó (és azt érvényesíteni is képes) Sztálin arra sarkallta a szövetségeseket, hogy ne a Balkánon, hanem Normandiában nyissák meg a második frontot. Így az angolszászok mindennemű kapcsolatkeresési szándéka egy idő után csak azt a célt szolgálta, hogy a németek a „kellő időben” megszállják Magyarországot, ezzel is megosztva a katonai erejüket.⁸

A nagyjából a háború végén elvágott történetet érzésem szerint érdemes lett volna tovább gondolni. Érdekes lett volna megtudni, hogy a párizsi békeszerződésig (és még utána is) aktív angol titkosszolgálati kapcsolatkeresés milyen mélységekig jutott, illetve mennyire használta fel a háborúból megmaradt kapcsolatrendszerét. Pálóczi-Horváth György 1949-es perbe fogása a bizonyíték arra, hogy a háború után „újraforrósodtak” az angol hírszerzés dróttjai. A később kémkedési ügyekben elítélt, sok esetben az angolszászok által koordinált „nyugatosok” ingázásai Ausztria és Magyarország között szintén erős titkosszolgálati tevékenységet feltételeznek. A Szövetséges Ellenőrző Bizottságban ülő nyugati megbízottak miatt egy ideig a moszkoviták is elnézéssel viseltettek az ilyen akciókkal szemben. Ha a szerzőnek sikerült a szálakat 1945-ig valamelyest felfejtenie, akkor az ellenállás és a kapcsolatépítés megváltozott körülményeit legalább kitekintésszerűen érdemes lett volna tovább tárgyalni. Elvégre, bármi is történt, a Gresham-palota a helyén maradt.

Hivatkozott irodalom:

Ablonczy, 2009

Ablonczy Balázs: Bethlen István és Teleki Pál konzervativizmusa. In: *A magyar jobboldali hagyomány*. Szerkesztette Romsics Ignác. Osiris Kiadó, Budapest. 167–185.

Borhi, 2015

Borhi László: *Nagyhatalmi érdekek hálójában. Az Egyesült Államok és Magyarország kapcsolata a második világháborútól a rendszerváltásig*. Osiris Kiadó, Budapest.

Nyári, 2015

Nyári Gábor: *A Sándor-palotától a ravatalig. Teleki Pál második miniszterelnöksége. 1939–1941*. Kairosz Kiadó, Budapest.

Szelke, 2016

Szelke László: *Gresham a nácik ellen. Az ellenzék, az embermentés és az ellenállás hálózatai.* Jaffa Kiadó, Budapest.

---

¹ Szelke, 2016: 139–140.

² Uo. 61.

³ Erről bővebben lásd: Nyári, 2015: 118–132.; Ablonczy, 2009.

⁴ Szelke, 2016: 158.

⁵ SOE: Special Operations Executive. Angol titkosszolgálati szervezet, amely a németek által megszállt vagy erősen befolyásolt országokban az ellenállás koordinálásáért felelt.

⁶ VKF2: a magyar Vezérkari Főnökség 2. osztálya (hírszerzés és kémelhárítás).

⁷ Szelke, 2016: 149.

⁸ Erről lásd még: Borhi, 2015: 72.

Mészáros Dániel: Megjegyzések a jelentéshez.

Horváth Sándor: *Feljelentés. Egy ügynök mindennapjai*. Libri Kiadó, Budapest, 2017.

1989-ben, sőt még 1990-ben is a „titkosszolgálatok [...] a rögzült drill szerint fürkészték, regisztráltak, gyűjtötték és írták a jelentéseket, csak éppen képtelenek voltak kezelni mindazt, ami körülöttük történt”.¹ E szavakat Gyarmati Györgytől, az Állambiztonsági Szolgálatok Történi Levéltárának egykori igazgatójától kölcsönöztem. Hogyha tényleg úgy volt, ahogy az intézmény egykori igazgatója is állítja, akkor jogosan merülhetnek fel bennünk a következő kérdések: Miért nem álltak le az „aktagyártással”? Vajon nem érezték a rendszerváltozás szelét? Ha mégis érezték, akkor miért gyártották és gyártatták tovább a „rendszer ellenségeiről” készített feljegyzéseket? De kik készítették ezeket a jelentéseket? És egyáltalán, kiből lehetett feljelentő? Horváth Sándor ez utóbbi dilemma árnyalására írta meg az alábbiakban értékelt munkáját, melynek témáját a következőképpen foglalta össze: „...ez a könyv arról az emberről szól,² akinek a feljelentésére az idegent kivégezték. A feljelentés miatt a háború után bűnösként népbíróság elé állították: előbb felmentették, majd három év múlva elítélték. Szabadulása után bányában dolgozott, 1956-ban munkástanács tag volt, majd több mint három évtizedre, Nagy Imre újratemetéséig az állambiztonság ügynökévé vált. Falujából írt jelentései a Kádár-korszak egyedülálló nézőpontját adják. [...] A könyv feljelentő élettörténetének pikareszkbe illő fordulatain keresztül meséli el a 20. század magyar történelmét Trianontól 1989-ig.”³

A kötet műfaját tekintve ismeretterjesztő szakirodalom, amely formai szempontból ekképpen mutatkozik meg: a fejezetek emészthető hosszúságúak, a szövegoldalak nincsenek megbontva lábjegyzetekkel, a hivatkozások a fejezetek utáni végjegyzetekben találhatóak. Ez a tördelési forma azonban kevésbé kedvez azoknak, akik gyorsan szeretnék megtekinteni egy adott bejegyzés forrását.

A fentebb említett alapgondolat tökéletesen illeszkedik a mikrotörténelem síkjára, mely részben arra törekszik, hogy a világtörténelem nagy eseményeit a „kisemberek” szemüvegén keresztül mutassa be, hogy a folyamatok ezáltal életszerűvé, emberközelivé váljanak. A szerző a mikro- és a makroszint közötti léptékváltást mesteri szinten űzi, melyből a kettő között álló mezoszintet sem hagyja ki. Ennek személtetéséül a következő példát hoznám fel: az egyik kulcsszerepet játszó település nemcsak térben és időben kerül elhelyezésre, annak bemutatása úgy történik, mintha egy második világháborús hadműveleti térképről közelítenénk rá a Seregélyes község menti sáros országútra; mindeközben pedig a szerző narrátorként közli az olvasóval az elmúlt időszak legfontosabb eseményeit. Vagy a *Rendőrség* című fejezet, amely azzal kezdődik, hogy 1945 májusában központilag megállapították, kiket kell igazolási eljárás alá vonni, s csak ezután tér rá Horváth Gy. ügyére.

Visszatérő motívumként jelenik meg a „feljelentés” mint állampolgári kötelesség. A főszereplő azzal, hogy 1945-ben, Székesfehérváron bepanaszolta a ruszin származású vasutas kollégáját, közvetve hozzájárult annak halálához. Később a népbíróság előtt kellett felelnie a tetteiért, amiért akkor még felmentették, de később, a Népbíróságok Országos Tanácsa már bűnösnek találta. Beszervezésében ez a tény is közrejátszott.

A 20. századi események és helyszínek kifogástalan ábrázolását nem csak adatok és leíró szövegek révén sikerült megvalósítania a szerzőnek, ehhez további segítséget nyújtanak a korbéli kifejezések és tájszavak (például: policáj), valamint a jól elhelyezett fotók. A szerző személyes tapasztalata nem csak az orális forrásgyűjtéskor jelenik meg, a *Gyűjtőfogház* című fejezet kapcsán is megosztja velünk érdekes impressziót: a börtön irattárában való kutatáskor is érvényesült a fegyveres testületekre jellemző katonás mentalitás, ami abban mutatkozott meg, hogyan kutathattott, mit vihetett magával az épületbe.

A mű már-már zavarba ejtően széles forrásbázissal dolgozik, ami nem kevés gyűjtőmunka eredménye. A történészek sokszor maradnak forrás nélkül, ilyenkor két választásuk van: vagy üresen hagyhatják az adott eseményt, és egy lehetséges magyarázatot adnak, míg másik lehetőségük a történeti kontextus részletesebb bemutatása. Horváth egyértelműen az utóbbit választotta, ami azért is volt bölcs döntés, mert így az olvasó tud mihez viszonyítani, ami alapján maga is képes értékítéletet alkotni. Továbbá azért is tartom remek megoldásnak, mert így olyan részletek is megvilágításba kerültek, amik egyébként nem is merültek volna fel az olvasóban. Mint például: élet a Gyűjtőben, mit ettek, hogy nézett ki a fegyőrök egyenruhája, milyen emberekből tevődött össze a testület, mivel telt az életük stb.

Horváth nemcsak hozzáértően ütközteti egymással a különböző forrásokat, hanem megpróbál az adott kor emberének bőrébe bújni, átérezni annak helyzetét. Ennek kapcsán helyesen megállapítja, hogy a korszak szereplői nem lehettek olyan mélységig tisztában a történelmi körülményeikkel, mint mi, a tájékozott utókor: „...elképzeltető, hogy mi (az olvasó meg én) utólag jóval több információval rendelkezünk Bodáról, a vezető bíróról és Simonról, az ügyvédről, mint a bíróság elé kerülő vádlott és a tanúk.”⁴

A mű végig megpróbált objektív maradni (szubjektív állásfoglalás csak az utolsó oldalakon jelenik meg), ám ha véleményt alkot, azt mindig megindokolja, alátámasztja valamivel. „Gy. nem érezte magát bűnösnek. [...] Vagy ügyvédje figyelmeztetésére, vagy az eléje tárt iratokból rájöhetett, hogy Meszesi félelmében ráhárított minden felelősséget, ezért a tárgyaláson már ő sem mentegette főnökét. A rendőrségi verés, a zsúfolt fogházban töltött közel három hónap és a rettegés megtörhették. Ennek ellenére jegyzőkönyvezett mondatai előre megfontoltnak látszanak.”⁵ Pártatlansága, kiváló forráselemző tehetsége mellett végletekig menő alaposággal vizsgálta meg az iratokat, mely során még arra is kitér, hogy Gy. vezetéknevének utolsó betűje időnként miért „y”, máskor pedig miért íródhatott „i” betűvel. Értelmezése szerint főszereplőnk egyrészt ezzel próbált alkalmazkodni a megváltozott politikai rendszerhez, míg máskor így próbált kitérni a végrehajtó hatalom elől.

A főszereplő, Gy. származását csupán a 6. fejezetben (*Kolónia*) tárgyalja, ezáltal pedig egy nem szokványos vagy elcsépelet biográfiai formulát használ a szerző. A családi háttér vázolása után az érintett személy életkörülményeinek bemutatása következik (milyen anyagi viszonyok között élt, hol nőtt fel, hova járt iskolába), miközben maga a valós személy sem tűnik el. Gy. iskoláztatása ürügyén kézírása is szóba kerül, mely kapcsán Horváth egy újabb kitekintést is tesz: „*felnőttként az állambiztonságnak írt kézírásos jelentései tiszták, egyenes vonalúak.*”⁶

A kontextusból az érintett személy és családjának társadalomtörténeti elemzése sem maradhatott ki: második gyerekének világra jötte kapcsán Horváth utal rá, hogy az otthonszülést pont az 1950-es években váltotta fel a kórházi életadás. Vagy Gy. saját otthonba költözése kapcsán kerül megemlítésre az 1952-ben indult BSH- (Bányász Saját Ház-) építési akció. Míg Gy. házasságkötési indíttatásait a szerző demográfiai adatokkal magyarázza.

Főszereplőnk szabadulását követő élete eleinte normális kerékvágásban zajlott, de a véletlenek közbeszóltak. 1956-ban lábtörést szenvedett, és a körzetileg illetékes Salgótarjáni Kórházba szállították, oda, ahol a salgótarjáni sortűz áldozatait is kezelték. Az adott politikai körülmények közepette ez egyáltalán nem volt szerencsés, mivel az ott ápolt összes beteget mint „*ellenforradalmárt*” írták össze. Gy. újra a hatóságok látóterébe került, személyének ellenőrzése után fény derült nemzetőri parancsnoki tisztségére, munkástanács-tagságára, valamint „*háborús bűnösségére*”. Ennek köszönhetően a bíróság egy hónap börtönre ítélte, de az előzetesben töltött idő miatt ezt letöltöttnek tekintették. Ugyanakkor a fent említett tények, mint „*terhelő adatok*” alapján 1957. december 19-én beszervezték az ipari elhárítás vonalára.⁷ Ekkor támadt először hiányérzetem a művel kapcsolatban: szükségét éreztem volna, hogy a szerző a beszerzés körülményeit kissé alaposabban ismertesse. Lehetséges, hogy a szerző azért nem fektetett erre nagyobb hangsúlyt, mert Gy. B- (beszerzési) dossziéja nem került a levéltárba, de a szekunder források felhasználásával akkor is jobban körüljárhatta volna a témakört. Rámutathatott volna, mire is szolgált egy B-dosszié, és hogy milyen anyagokat raktak le benne.

Ugyancsak alaposabban bemutathatta volna a III/III-as (belső elhárítás) hálózati (vagy a számításba vett beszervezhető) személyek nyilvántartásául szolgáló 6-os kartont. A nagyközönség egy része ugyan tisztában van e karton jellemzőivel, de bizonyára sokan akadnak, akik nem. Sőt megkockáztatom, érdemes lett volna Gy. 6-os kartonját, akár személyes adatainak kitakarásával is, közzétenni a könyvben. És itt jegyezném meg azt is, hogy olvasatom szerint sajnos Horváth Sándor helytelenül használta a különböző hálózati kategóriákat. Mert ugyan minden ügynök hálózati személy, de nem minden hálózati személy ügynök! Rengeteg válfaja létezik ugyanis; Gy. esetében a kartonra eredetileg ügynököt írtak, de zárójelben mögé írták a valós foglalkoztatási formát: először informátor (*inf.*), majd titkos megbízott (*tmb.*).⁸ Ugyanakkor azokat, akik a belügyminisztériumi iratokban kevésbé jártasak, az is megzavarhatja, hogy a jelentésekben, valamint az azokhoz fűzött értékelésekben és megjegyzésekben az egykori BM-munkatársak gyakran csak ügynökként emlegetik a hálózati személyeket.

A munka másik érezhető hiányossága a hálózati kontextus, ugyanis a szerző itt kivételesen nem élt a háttér kiaknázásának lehetőségével. Nem hoz fel számadatokat arról, hogy 1957-ben hány új személyt sikerült beszervezni a hálózatba országos, megyei vagy járási szinten. Persze az is könnyen előfordulhat, hogy nem maradt fenn erről szóló statisztika, de akkor ez is megérdemelt volna egy lábjegyzetet.

Mindemellett a szerző megfelelően értelmezi a korabeli BM-es frazeológiát (célszemély, priorálás, kutatói nyilvántartás), és pontos nyelvhasználattal teszi ezeket közzé, miközben kitér a Belügyminisztérium szervezeti átalakulásaira is. Néha azonban nem mindenhol a legprecízebb a szóhasználat: például az akta kifejezés nem helytálló, a dosszié jellegű irategyüttes a megfelelő (bár az is lehet, hogy a szerző ezzel szerette volna elkerülni a szóismétlést).

Visszatérve Gy. foglalkozásához: első megbízásaként régi szociáldemokratákról és bányászokról kellett információt adnia. A kezdeti nehézségeken túllendülve, szép lassan beletanult új „szakmájába”. Elsajátította a tartótisztjei által elvárt helyes fogalmazásmódot, viszonylag hamar változtatott a narráció formáján, a kezdeti E/1. személyben tett jelentéseket felváltotta az E/3. személyű, „*az ismerősöm mesélte*” passzus. Idővel pedig a jelentések kötelező részein túl egyre gyakrabban használta a „*feladatomon kívül továbbá jelentem*” és „*azonkívül az alábbi megfigyelésem és észrevételem volt*” formulát. Olybá tűnik, szeretett „ügynökösködni”, mert ezáltal egyfajta helybéli „Mátyás királynak” gondolhatta magát, aki „álruhában” tesz igazságot, közvetítve a „nép hangját”. Horváth szerint Gy. arra is hamar ráértett, hogy a nevek nélküli beszámolóit nem fogadták volna el, így a jelentésekben szereplő személyeket konkretizálta. Egyeseket, akik számára valamilyen okból nem voltak szimpatikusak, egyszerűen „bemószerolt”, míg másokat próbált mentegezni, amit leginkább úgy tudott elérni, hogy az illetőt „semlegesnek” állította be. Az „egyéb” részekben „bemószerolni” kívánt személyeket körültekintően kellett megválasztania, kijelentéseit megfelelő adatokkal kellett alátámasztania, mert hozzá képest túl magas pozíciójú embereket nem érhetett el.

Azt azonban nem tudhatta, hogy az állambiztonság munkatársai egy-egy fontosabb ügy kapcsán több hálózati személy jelentését is összevetették, hogy „ellenőrzött” információhoz jussanak és megbizonyosodjanak azok valóságtartalmáról. Másik indítatása az lehetett, hogy kapcsolata révén nem finánciális előnyökhöz is juthatott: így érte el ugyanis gyerekeinek bölcsődei és óvodai elhelyezését, majd később fiának erkölcsi bizonyítványából egy bűncselekmény törlését, amely addig gátolta a „maszek” munkavállalásban.

Gy. és a hozzá hasonló egyszerű állampolgárok azon személyek közé tartoztak, akik együttműködésükkel legitimálták a fennálló uradalmi rendszert. Az 1990-es években egyfajta „aktaláz” tört ki, sokan ugyanis azt hitték, hogy csak a „nagykutyákat” figyelték meg, és a hozzá hasonló „kis halakat” biztos nem; majd jött a felismerés: róla is készültek feljegyzések.

Az említett „aktaláz” azt a hamis képet alakította ki, hogy az állambiztonság mindenható volt, és mindenkit megfigyeltek, és a feljegyzések nélkül a pártállam nem tudta volna fenntartani a hatalmát. Valójában azonban Gy. és sorstársai sok képzelt egykori „osztályellenség” nyomába eredve, vélt vagy valós vádak nyomán keletkeztették feljegyzéseiket az egyszerű állampolgárokról. Gy. a megfigyelések és kapcsolati hálók felderítésén túl hangulatjelentések elkészítését is feladatul kapta. Az egyik esetben a kisterenyei kocsmában kuglizás közben kellett előhozakodnia de Gaulle politikájával, és ennek kapcsán megtudnia a célcsoport állásfoglalását. Hogy az így keletkezett jelentés mennyiben tükrözte a valós közhangulatot, az kérdéses, de nem annyira meglepő módon gyakran egybeesett a sajtóban megjelentekkel. Röviden, a mindenhatóság ilyen formában nem igaz.

A fentiek fényében jogosan merülhet fel a kérdés: ha ennyi értéktelen jelentés született, a belügyi szervek miért nem építették le a kapcsolatukat? 1989-ben Gy. saját elhatározásából kérte kapcsolatának megszakítását. De miért csak ekkor? Beszervezésére ugyan pressziós alapon került sor, de a szerző rámutat, hogy kapcsolata a belüggyel az idők folyamán megváltozott, egyre kevésbé a terhelő adatok miatt jelentett. A változás indítéka egyrészt a korábban már említett pszichológiai okokban, másrészt a titkos kapcsolat eredményeiben keresendő. Horváth véleménye szerint Gy. hálózati működésének utolsó fázisában részletes jelentést szinte már csak akkor írt, ha a BM segítségével valamit el szeretett volna érni. A szerző ugyan nem hivatkozik konkrétan az „ügynöktörvényként” elhíresült 2003. évi III. jogszabályra, de a leírtak alapján illik rá az 1. paragrafus hálózati definíciója: mivel fedőnéven tevékenykedett és „*tevékenységért előnyben részesült*”.⁹

A szerző rávilágít arra, hogy a Belügyminisztérium részéről felmerült a hálózati személy kizárásának lehetősége. Az 1950-es években lényeges volt, hogy a Budapestet szénnel ellátó nógrádi szénmedence minden nagyobb bányásztelepülésén, így Kisterenyén is legyen kapcsolatuk, ám a nyersanyagkészletek apadásával és az új energiahordozók megjelenésével a pozíció leértékelődött. Azonban a kapcsolat megszakításának kezdeményezése nem a BM részéről történt. Nekik ezután is érdemes volt egy jól bevált, a helyi információáramlás metszéspontjában álló és megfelelő szakmai ismeretekkel rendelkező összeköttetés fenntartása. S hogy miért? Ha történt volna bármilyen jelentősebb esemény, akkor egy új hálózati személy keresése, betanítása sok időt vett volna igénybe. Így a belügy munkatársainak sokkal inkább megérte, akár csak pihentetve is, tovább foglalkoztatni Gy.-t.

Akkor hát mégis mire használhatóak Gy. jelentései? – tehetjük fel a kérdést. „Tudósításai” révén a nógrádi bányavidék mindennapjai, illetve annak mozdulatlansága elevenedik meg előttünk, amelyet csak időnként bolygattak meg 20. század második felének eseményei. Problémák terén ugyanakkor a vidék évtizedekkel az ország más területei előtt jár: gazdaságtalanul termelő bányák/üzemek bezárása vagy összevonása más állami vállalatokkal, ezáltal növekvő munkanélküliség, elvándorlás, áruhiány, emelkedő árak...

„Néha véletlennek tűnik kiből lesz besúgó és kiből feljelentett, holott egyáltalán nem az. Döntések sorozata előzi meg mindegyiket.”¹⁰ Gy. is döntött, ő hálózat mellett tette le a voksát azután is, hogy esetleg lehetősége adódott volna a kilépésre. Más esetekben előfordult ugyanis, hogy a pressziós alapon beszervezett hálózati személy jól érzékelte azt, hogy az állambiztonság számára ő már nem annyira fontos, így valamilyen ürügyre hivatkozva sikerült megszakítania kapcsolatát a Belügyminisztériummal. Gy. esetében ez nem történt meg, ő „megvárta amíg a hálózat és a rendszer maga bomlik fel, amit Nagy Imre újratemetése egyértelműen jelzett számára”.¹¹ Titkos, mondhatni valódi életére ez idáig nem derült fény.

Hivatkozott források

2003. évi III. törvény – Az elmúlt rendszer titkosszolgálati tevékenységének feltárásáról és az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára létrehozásáról

https://net.jogtar.hu/jr/gen/hjegy_doc.cgi?docid=a0300003.tv (utolsó letöltés: 2017. március 5.)

ÁBTL 2.2.2. – Hálózati Nyilvántartások „Gy[...] József”

Hivatkozott irodalom

Levi, 2000

Levi, Giovanni: Az életrajzírás használatáról. *Korall*, 2. sz. 81–92.

Gyarmati, 2009

Gyarmati György: A vasfüggöny és az állambiztonsági szervek alkonya Magyarországon 1989-ben. *Múltunk*, 4. sz. 39–63.

Horváth, 2017

Horváth Sándor: *Feljelentés. Egy ügynök mindennapjai*. Libri Kiadó, Budapest.

---

¹ Gyarmati, 2009: 59.

² Raymond Queneau is megállapította, hogy az életrajzból kiindulva jól meghatározott keretek között minden probléma vizsgálható, így a történelemtudományban a társadalomkutatás eszköze is lehet. Lásd Levi, 2000: 81. Horváth Sándor ezt tökélyre vitte.

³ Horváth, 2017: 18.

⁴ Uo. 136.

⁵ Uo. 138.

⁶ Uo. 173.

⁷ ÁBTL 2.2.2. – Hálózati Nyilvántartások „Gy[...] József”.

⁸ Uo.

⁹ 2003. évi III. törvény 1. §. Horváth Sándor csak ezt csak körbeírja: „Részben az is motiválta, hogy így időnként a saját céljaira tudta felhasználni az állambiztonság hatalmát, legyen szó egyéni érdekről, vagy valaki feljelentéséről.” Horváth, 2017: 419.

¹⁰ Uo. 417.

¹¹ Uo. 419.